

پژوهش در حسابداری و علوم اقتصادی

فصلنامه علمی تخصصی پژوهش در حسابداری و علوم اقتصادی
سال ششم، شماره ۲ (پیاپی ۲۱)، تابستان ۱۴۰۱، جلد دو

تأثیر محافظه کاری بر افشای کیفی در گزارشات تفسیری مدیریت
مهناز مرشدزاده، امیر کناری

تأثیر شفافیت بانک مرکزی بر جزء سیکلی نرخ ارز در کشورهای اوپک با استفاده
از روش پانل دیتا و FMOLS
نسرتین سبزه‌های، مرتضی مرادی

تعیین میزان تأثیر گذاری ارزش سرمایه گذاری بر میزان تمایل به بکارگیری
بورس الکترونیکی در بورس اوراق بهادار
طیبه الماسی، سعادت زارعی، سیروان خامسی، غزال ملایی

نگاهی مختصر به پیدایش حسابداری در ایران و جهان
محمد جواد صدیقیان، حسین گلزاری، مهری صادقی

حسابداری و گزارشگری مالی در طول یک بیماری همه گیر
آرش آذین فر، ولی محمدپور

بررسی تأثیر کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی در
شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران
پرینا کریمی خلیفه محله

اثر تسهیلات اعطایی بانک ها بر رشد اقتصادی ایران: با تاکید بر اثربخشی
تسهیلات اعطایی قرض الحسنه
ندا اسلامی سامانی، بیتا سرهنگی کادیجانی، حسن ابوالقاسمی

نشریه

نشانی: کرج، آزادگان، ابتدای بلوار مطهری، کوچه شهید سبحانی، پلاک ۲۸، واحد ۴
کد پستی: ۳۱۴۳۹۵۳۵۹۵
www.JARES.ir
Shij.journals@gmail.com
۳۱۴۳۹۵۳۵۹۵
۰۲۶ ۳۴۴۵۳۱ ۳۱ / ۰۲۶ ۳۴۴۵۳۱ ۳۱

چاپ

نشانی: تهران، افسریه، ۱۵ متری اول، کوچه ۲۸، پلاک ۳۹۳
انتشارات هنر و علوم دانشگاهی، تلفن: ۰۲۱ ۳۳۸۴۷۹۲۰
۳۹۳

صاحب امتیاز و مدیرمسئول: مهرداد فتحی

زیر نظر شورای سردبیری

مدیر اجرایی: منیژه ملائی

اعضای شورای علمی و داوری تحریریه: (به ترتیب حروف الفبا)

- دکتر عبدالمجید آهنگری، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید چمران
- دکتر محمدمامد اخگر، عضو هیئت علمی دانشگاه کردستان
- دکتر روح‌اله بیات، عضو هیئت علمی دانشگاه امام خمینی
- دکتر محسن حمیدیان، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی تهران جنوب
- دکتر اسماعیل رمضان‌پور، عضو هیئت علمی دانشگاه گیلان
- دکتر منصور زراء نژاد، عضو هیئت علمی دانشگاه چمران اهواز
- دکتر نرجس زمانی، عضو هیئت علمی دانشگاه گیلان
- دکتر مهدی ذوالفقاری، عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس
- دکتر مسعود طاهری‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه لرستان
- دکتر علیرضا عرفانی، عضو هیئت علمی دانشگاه سمنان
- دکتر حسین عظیمی، عضو هیئت علمی دانشگاه زنجان
- دکتر محبوبه فراحتی، عضو هیئت علمی دانشگاه سمنان
- دکتر بهروز کاردان، عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد
- دکتر عبدالمحمد کاشیان، عضو هیئت علمی دانشگاه سمنان
- دکتر حسین کاظمی، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
- دکتر وحید محمودی، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
- دکتر مجید مرادی، عضو هیئت علمی دانشگاه ناصر خسرو
- دکتر منصور مهبینی‌زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه یزد

فراخوان پذیرش مقاله:

نشریه «پژوهش در حسابداری و علوم اقتصاد» توسط موسسه مطبوعاتی مطالعات کاربردی شباک و با همکاری علمی اساتید برجسته دانشگاه‌های کشور به انتشار مقالات علمی در زمینه حسابداری و اقتصاد می‌پردازد. از این رو از تمام اساتید، صاحب‌نظران، کارشناسان، دانشجویان و پژوهشگران دعوت می‌شود با ارسال مقالات علمی خود از طریق وبسایت نشریه به نشانی www.Jares.ir در پربارتر کردن این نشریه، ما را یاری نمایند.

برای ارسال مقاله کافی است تا در وبسایت ثبت‌نام نموده و با ورود به پنل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید.

محورها و موضوعات پذیرش مقاله:

مطالعات حسابداری: - تئوری‌ها و نظریات حسابداری - مباحث نوین در حسابداری و حسابرسی - پژوهش‌های کاربردی در حسابداری و حسابرسی - بورس، مدیریت مالی، سرمایه‌گذاری و حسابداری - جایگاه حسابداری و حسابرسی در توسعه اقتصادی - آموزش و اخلاق حرفه‌ای در حسابداری، حسابرسی - سیستم‌های اطلاعات حسابداری - حسابداری مالیاتی و حسابداری مدیریت - صنعت، تولید و حسابداری مدیریت - استانداردهای حسابداری و حسابرسی - مطالعات میان رشته‌ای در حسابداری	مطالعات علوم اقتصاد: - اقتصاد خرد، اقتصاد کلان و اقتصادسنجی - اقتصاد اسلامی، برنامه‌ریزی و نظام‌های اقتصادی - اقتصاد، توسعه و مطالعات اقتصادی ایران - اقتصاد محیط‌زیست، منابع طبیعی و انرژی - تاریخ تئوری‌ها، نظریات و سیاست‌های اقتصادی - مدل‌سازی و پیش‌بینی در بازارهای اقتصادی - اقتصاد مالی، بانکداری و نظام پولی - اقتصاد مقاومتی، کارآفرینی و اشتغال‌زایی - اقتصاد و تجارت الکترونیک و بین‌الملل - اقتصاد تولید و اقتصاد صنعتی - مطالعات میان رشته‌ای در اقتصاد

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	تأثیر محافظه‌کاری بر افشای کیفی در گزارشات تفسیری مدیریت مهناز مرشدزاده، امیر کناری
۱۵	تأثیر شفافیت بانک مرکزی بر جزء سیکلی نرخ ارز در کشورهای اوپک با استفاده از روش پانل دیتا و FMOLS نسرین سبزه‌ای، مرتضی مرادی
۲۳	تعیین میزان تاثیرگذاری ارزش سرمایه‌گذاری بر میزان تمایل به بکارگیری بورس الکترونیکی در بورس اوراق بهادار طیبه الماسی، سعادت زارعی، سیروان خامسی، غزال ملایی
۳۷	نگاهی مختصر به پیدایش حسابداری در ایران و جهان محمد جواد صدیقیان، حسین گلزاری، مهری صادقی
۴۷	حسابداری و گزارشگری مالی در طول یک بیماری همه گیر آرش آذین فر، ولی محمدپور
۵۱	بررسی تاثیر کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پریسا کریمی خلیفه محله
۶۱	اثر تسهیلات اعطایی بانک‌ها بر رشد اقتصادی ایران: با تاکید بر اثربخشی تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه ندا اسلامی سامانی، بیتا سرهنگی کادیجانی، حسن ابوالقاسمی

تأثیر محافظه کاری بر افشای کیفی در گزارشات تفسیری مدیریت

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۲۴

کد مقاله: ۱۴۸۵۶

مهناز مرشدزاده^۱، امیر کناری^۲

چکیده

در این پژوهش به بررسی تأثیر محافظه کاری بر افشای کیفی در گزارشهای تفسیری مدیریت پرداخته شده است. به نظر میرسد مدیران میتوانند با تغییر لحن خود در گزارشات، درک سرمایه گذاران از اطلاعات را تحت تأثیر قرار دهند. اما انتظار می رود محافظه کاری، امکان فرصت طلبی مدیران برای برجسته کردن اخبار خوب و کم اهمیت جلوه دادن اخبار بد را دشوار کند. به منظور بررسی این فرضیه، اطلاعات ۱۱۳ شرکت در سالهای ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ با آزمون رگرسیون چند متغیره مورد بررسی قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد لحن مثبت مدیریت با محافظه کاری رابطه منفی دارد. این رابطه برای موسساتی که مدیریت در آنها، انگیزه بیشتری برای دستکاری لحن داشته باشد، قوی تر است. در نتیجه بی این یافته ها، میتوان گفت محافظه کاری منجر به بهبود افشای کیفی در گزارشات تفسیری مدیریت می گردد.

واژگان کلیدی: مدیریت لحن، افشای کیفی، محافظه کاری

۱- عضو هیئت علمی موسسه آموزش عالی ارشاد دماوند (نویسنده مسئول) M.morshedzadeh@ut.ac.ir

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد موسسه آموزش عالی ارشاد دماوند

۱- مقدمه

لحن مدیریت در گزارش‌ها یعنی میزان خوشبینی یا بدبینی موجود در افشا، میتواند دارای محتوای اطلاعاتی بسیاری در مورد موسسه باشد. از آنجا که لحن افشای کیفی با کاربران اطلاعات در ارتباط است و تصمیمات آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مدیران انگیزه‌هایی برای دستکاری ادراکات در روایت‌های افشای خود دارند. مدیران سعی می‌کنند هنگام عملکرد ضعیف شرکت، استنباط کاربران اطلاعات از افشای کیفی را دشوار کنند. مدیریت لحن^۱ به معنای دستکاری استراتژیک لحن توسط مدیران است. مدیران از لحن مثبت و منفی در گزارشات به عنوان روشی در جهت انگیزه‌های خود و برای سمت و سو دادن به برداشت سرمایه‌گذاران از اطلاعات استفاده می‌کنند. انتظار می‌رود که اطلاعات حسابداری قادر به جلوگیری از مدیریت لحن در افشای کیفی باشند، چرا که این اطلاعات، معیاری برای ارزیابی صحت گفته‌های مدیران است. ملایمت در متن گزارشگری مالی فرصتی برای مدیران فراهم می‌کند تا به صورت هدفمند، گزارشگری مالی را به دستکاری کنند، یعنی "مدیریت لحن" داشته باشند (باگینسکی و همکاران^۲، ۲۰۱۶). انتظار می‌رود تا سطح محافظه‌کاری در صورت‌های مالی شرکت به عنوان یکی از محدودیت‌های احتمالی برای مدیریت لحن عمل نماید. تحقیقات نشان می‌دهند که کاربران هنگام ارزیابی اعتبار اطلاعات "نرم" به اختلاف نظر بین اعداد حسابداری و لحن افشای نامطلوب نگاه می‌کنند. از آنجا که محافظه‌کاری حسابداری الزامات راستی آزمایی برای شناسایی سود را افزایش می‌دهد و شناخت به موقع ضرر را تشویق می‌کند، فرض می‌شود که محافظه‌کاری توانایی مدیران در استفاده از لحن بیش از حد خوشبینانه را کاهش می‌دهد. به طور خاص، محافظه‌کاری با افشای به موقع ضرر و زیان در صورت سود و زیان و تحمیل الزام راستی آزمایی بیشتر برای شناسایی سود، کاهش و یا اجتناب از بحث در مورد اخبار بد را برای مدیران دشوارتر می‌کند. به همین ترتیب، محافظه‌کاری مدیران را از تأکید بیش از حد بر اخبار خوب نامشخص منصرف می‌کند و آنها را تشویق می‌کند تا در مورد عواملی که باعث می‌شوند برخی از سودها برای شناخت فعلی بیش از حد نامشخص تلقی شوند، بیشتر تفکر نمایند. همچنین احتمال مدیریت لحن با انگیزه‌های شرکت‌ها برای مدیریت ادراکات متفاوت است، که نشان می‌دهد اثربخشی محافظه‌کاری به عنوان یک محدودیت برای همه شرکت‌ها یکسان نخواهد بود. تحقیقات نشان می‌دهند در میان شرکت‌هایی که انگیزه‌های قوی برای دستکاری دارند، شرکت‌هایی که محدود به محافظه‌کاری نیستند مدیریت لحن بالاتری نسبت به آن‌هایی که به محافظه‌کاری مقید هستند، نشان می‌دهند (یعنی تأثیر محافظه‌کاری بر مدیریت لحن به شدت منفی خواهد بود). در مقابل، شرکت‌هایی که انگیزه کمی برای مدیریت لحن دارند، مدیریت لحن محدودی را نشان می‌دهند. زمانی که مدیران نمی‌خواهند لحن را مدیریت کنند (مدیریت لحن حتی بدون وجود هیچ محدودیتی صفر است)، افزایش محافظه‌کاری هیچ تأثیری نخواهد داشت. بنابراین انتظار داریم که این ارتباط در شرایطی که احتمال مدیریت لحن بیشتر است، قویتر باشد (داگوستا و همکاران^۳، ۲۰۲۰).

مطالعه حاضر برای اولین بار به بررسی رابطه بین محافظه‌کاری و مدیریت لحن در افشای کیفی می‌پردازد. در حالی که در بسیاری از پژوهش‌ها نقش محافظه‌کاری در بهبود اطلاعات کمی مورد بررسی قرار گرفته است، تحقیقات اندکی به تأثیر محافظه‌کاری بر اطلاعات کیفی پرداخته‌اند. در واقع ادبیات پیشین شواهد تجربی محدودی را در این زمینه ارائه می‌دهند و هیچ مطالعه‌ای در مورد اینکه آیا اعداد حسابداری به خودی خود، میتوانند لحن مدیریت را هنگام مخابره اطلاعات کنترل کنند، وجود ندارد. پژوهش حاضر با در نظر گرفتن محافظه‌کاری در صورت‌های مالی، به عنوان یکی از محدودیت‌های احتمالی برای مدیریت لحن، به رفع این شکاف در ادبیات می‌پردازد. بنابراین با توجه به مطالب ارائه شده، سوال اصلی پژوهش این است که آیا محافظه‌کاری در صورتهای مالی، میتواند منجر به بهبود افشای کیفی شود؟

۲- مبانی نظری و مروری بر پیشینه پژوهش

۲-۱- محافظه‌کاری و لحن مثبت مدیریت

مطابق با ادبیات گذشته پژوهش، محافظه‌کاری را می‌توان به عنوان یک مشخصه پایدار دید که می‌تواند فرصت‌طلبی مدیریتی را محدود کند، زیرا عمدتاً تحت تأثیر تقاضا برای محافظه‌کاری توسط سهامداران شرکت مانند دارندگان بدهی، سهامداران و حسابرسان است، نه انتخاب‌های مدیران. سه دلیل شناسایی می‌شود که چرا انتظار می‌رود محافظه‌کاری به طور خاص لحن مثبت مدیریت را محدود کند. اول این که، تحقیقات قبلی نشان می‌دهند که کاربران صورت‌های مالی، توافق بین اعداد و کلمات را در ایجاد اعتبار اطلاعات ارزیابی می‌کنند (هنری^۴، ۲۰۰۸؛ باگینسکی و همکاران^۵، ۲۰۱۶). آنها می‌توانند به اختلافات بین تشخیص به موقع اخبار بد (به تعویق انداختن اخبار خوب) در صورت سود و زیان و فقدان بدبینی (خوش بینی اغراق آمیز) در افشای کیفی نگاه منفی داشته باشند. بنابراین، با محدود کردن خوش بینی در اعداد صورت‌های مالی، محافظه‌کاری باید لحن مثبت مدیریت را نیز در بحث عملکرد فعلی کاهش دهد. دوم، محافظه‌کاری می‌تواند مدیران را تشویق کند تا در بحث‌هایشان درباره اخبار بد شفاف‌تر

1 - Tone manipulation
2- Baginski et al
3 - D'Augusta et al
4- Henry
5 -Baginski et al

باشند. مدیران انگیزه‌های روشنی برای اجتناب از انتقال اخبار بد دارند به این امید که رویدادهای شرکتی آینده ممکن است تغییر کند و به آنها اجازه دهد آن را پنهان کنند (کوتاری و همکاران^۱، ۲۰۰۹). به این ترتیب، مدیران ممکن است لحن افشای کیفی را برای کم اهمیت جلوه دادن یا اجتناب از بحث در مورد نتایج منفی دستکاری کنند. به عنوان مثال، مدیران می‌توانند از بحث در مورد تهدیدات آتی خودداری کنند، مانند این احتمال که نوآوری رقیب باعث منسوخ شدن محصولات شرکت و فروش آنها با قیمت‌های فعلی شود. به طور مشابه، آن‌ها می‌توانند از افشای زیان‌های احتمالی ناشی از دعاوی حقوقی معلق اجتناب کنند (راجرز و همکاران^۲، ۲۰۱۱)، یا تأکیدی که بر از دست دادن ارزش در دارایی‌های استراتژیک داده می‌شود را به حداقل برسانند (به عنوان مثال، حق ثبت اختراع که بی‌فایده می‌شود). با تسریع در شناسایی زیان، محافظه‌کاری می‌تواند مانعی برای این رفتار فرصت طلبانه باشد. سوم این که، محافظه‌کاری می‌تواند توانایی مدیران را برای تأکید بر اخبار خوب محدود کند. برای مثال، محافظه‌کاری می‌تواند مدیران را از اظهارات خوش‌بینانه درباره فرصت‌های سودآور نامطمئن منصرف کند، تا مبادا انتظاراتی را افزایش دهند که برآورده کردن آن‌ها دشوار است. محافظه‌کاری همچنین می‌تواند خوش بینی مدیران را در هنگام بحث درباره اخبار خوب فعلی (مانند فروش بالاتر در بازار خارجی) محدود کند. تحت محافظه‌کاری، مدیران ممکن است برای توضیح اینکه چرا بخشی از سودهای جدید برای شناسایی در سال جاری بسیار نامطمئن تلقی می‌شود، احساس فشار می‌کنند. با انجام این کار، آنها تشویق خواهند شد تا اطلاعات دقیق‌تری در مورد تهدیدات سودآوری شرکت (به عنوان مثال، قرار گرفتن در معرض نوسانات اقتصادهای خارجی) افشا کنند.

۲-۲- تأثیر انگیزه مدیریت بر محافظه‌کاری و لحن مثبت مدیریت

تا جایی که لحن مثبت در افشای کیفی «گفت‌وگوی ارزان» است، مدیران ممکن است فشار کمی را برای تعدیل شیوه‌های مدیریت لحن احساس کنند و بدون توجه به سطوح محافظه‌کاری، در گفتگوهای خوش‌بینانه ارزان قیمت شرکت کنند. در این مورد، انتظارات منطقی سرمایه‌گذاران در مورد سیگنال موجود در افشای کیفی تأیید نشده، بر پاسخ آنها حاکم است، که ممکن است حساسیت خاصی نسبت به محتوای افشا نداشته باشد. دوم، مطالعات قبلی دریافته‌اند که محافظه‌کاری، با محدود کردن دستکاری اقلام تعهدی رو به بالا، مدیران را تشویق می‌کند تا به اشکال جایگزین مدیریت عملکرد، مانند دستکاری فعالیت‌های واقعی، متوسل شوند. به طور مشابه، هوانگ و همکاران^۳ (۲۰۱۴) شواهدی را یافتند که نشان می‌دهد مدیریت لحن و مدیریت تعهدی جایگزین‌های هم هستند: مدیران زمانی که از دستکاری اقلام تعهدی محدود می‌شوند به احتمال زیاد در مدیریت لحن شرکت می‌کنند. بنابراین ممکن است محافظه‌کاری، با کاهش مدیریت سود اقلام تعهدی، در واقع مدیریت لحن را افزایش دهد. سوم، گوای و ورچیا^۴ (۲۰۱۸)، نظریه‌ای ارائه می‌دهند که مدیران گزارش‌های مالی محافظه‌کارانه را با افشای کامل اخبار خوب از طریق کانال‌های دیگر ترکیب می‌کنند. بنابراین ممکن است مدیرانی که در شناسایی سود محافظه‌کارانه‌تر شرکت کرده‌اند، فشار بیشتری را برای افشای کیفی تهاجمی‌تر نشان دهند. اگر از لحن مثبت مدیریت به عنوان راهی برای مقابله با محافظه‌کاری حسابداری استفاده شود، این دو ارتباط مثبت خواهند داشت. احتمال مدیریت لحن با انگیزه‌های شرکت‌ها برای مدیریت ادراکات متفاوت است و اثربخشی محافظه‌کاری به عنوان یک محدودیت برای همه شرکت‌ها یکسان نخواهد بود. در میان شرکت‌هایی که انگیزه‌های قوی برای دستکاری لحن دارند، آن‌هایی که توسط محافظه‌کاری محدود نمی‌شوند، لحن مثبت مدیریت بالاتری نسبت به شرکت‌هایی که توسط محافظه‌کاری محدود شده‌اند نشان می‌دهند (یعنی تأثیر محافظه‌کاری بر لحن مثبت مدیریت به شدت منفی خواهد بود). در مقابل، شرکت‌هایی که انگیزه کمی برای دستکاری لحن دارند، لحن مثبت مدیریت کمی نشان می‌دهند (یعنی اثر محافظه‌کاری بر لحن مثبت مدیریت به طور قابل توجهی ضعیف‌تر خواهد بود). در حالت شدیدی که مدیران نمی‌خواهند لحن را دستکاری کنند (یعنی مدیریت لحن صفر است حتی بدون هیچ محدودیتی)، افزایش محافظه‌کاری هیچ تأثیری نخواهد داشت. بنابراین انتظار می‌رود که ارتباط فرض شده در فرضیه اول در شرایطی که مدیریت لحن محتمل‌تر است قوی‌تر باشد.

در داخل کشور در این زمینه باقری و همکاران (۱۴۰۰)، در تحقیقی با عنوان بررسی تأثیر ساختار مالکیت، پاداش مدیران و عملکرد مالی بر مدیریت سود دریافته‌اند که مالکیت نهادی تأثیر معناداری بر مدیریت سود دارد، در حالی که بین مالکیت شرکتی و مدیریت سود رابطه معناداری مشاهده نشد. این در حالی است که مالکیت مدیریتی تأثیر منفی و معناداری بر مدیریت سود داشت. طبق یافته‌ها پاداش مدیران تأثیر مثبت و معناداری بر مدیریت سود دارد، در حالیکه عملکرد شرکت تأثیری بر مدیریت سود ندارد. کارگر و بایگان (۱۳۹۹)، در تحقیقی با عنوان تأثیر توانایی مدیران بر رابطه بین لحن گزارشگری و کیفیت سود دریافته‌اند که رابطه متقابل بین کیفیت سود و لحن گزارشگری مالی می‌تواند در گزارش‌ها قابل استناد باشد که کیفیت سود بالا و پایین لحن گزارش را تغییر دهد و توانایی مدیران می‌تواند کیفیت سود شرکت را تحت تأثیر قرارداد. رابطه مثبت و معناداری در فرضیه سوم و تأثیر معنادار توانایی مدیران بر رابطه بین لحن گزارشگری و کیفیت سود مشاهده می‌شود. اسکو و همکاران (۱۳۹۹)، در تحقیقی با عنوان بررسی رابطه متقابل بین لحن گزارشگری و عملکرد مالی دریافته‌اند که لحن گزارشگری مالی موجب کاهش هزینه نمایندگی

1- Kothari et al

2- Rogers et al

3- Huang et al

4- Guay & Verrecchia

شرکت می‌گردد. میرزایی و همکاران (۱۳۹۸)، در تحقیقی با عنوان بررسی تاثیر لحن بدبینانه گزارشگری مالی بر گزارشگری مالی متهورانه: حفاظت از حقوق سهامداران دریافتند که لحن بدبینانه گزارشگری مالی بر گزارشگری مالی متهورانه تاثیر منفی و معناداری دارد. همچنین مشخص شد، حفاظت از حقوق سهامداران باعث تشدید تاثیر منفی لحن بدبینانه گزارشگری مالی بر گزارشگری مالی متهورانه می‌شود. محسنی و رهنمای رودپشتی (۱۳۹۸)، در تحقیقی با عنوان عملکرد مالی و کارکردهای مدیریت لحن نوشتار در گزارشگری مالی دریافتند که بین مدیریت لحن نوشتار و عملکرد مالی آتی شرکت، رابطه منفی و معنی داری وجود دارد. بنابراین مدیران از مدیریت لحن نوشتار با انگیزه‌های راهبردی و برای پوشش عملکرد آتی ضعیف شرکت استفاده می‌کنند.

زنجیردار و مشتقین (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان تاثیر محافظه‌کاری شرطی و غیر شرطی بر ریسک سقوط قیمت سهام با تاکید بر چرخه عمر شرکت‌ها دریافتند که رابطه بین محافظه‌کاری شرطی و محافظه‌کاری غیر شرطی با ریسک سقوط قیمت سهام در هر یک از مراحل چرخه عمر شرکت‌ها متفاوت است. مهمی و مهمی (۱۳۹۶)، در تحقیقی با عنوان بررسی تاثیر محافظه‌کاری در حسابداری و افزایش کیفیت گزارشگری مالی بر کاهش هزینه سرمایه دریافتند که محافظه‌کاری با سطح معناداری بیشتر از ۰/۵۰ و ضریب منفی در مدل معنادار نبوده ولی متغیر کیفیت گزارشگری مالی اثر مثبت و معناداری بر متغیر وابسته هزینه سرمایه دارد. زلّی و بیات (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان تاثیر محافظه‌کاری شرطی و غیرشرطی بر ریسک سیستماتیک و غیرسیستماتیک دریافتند که محافظه‌کاری شرطی و غیر شرطی با ریسک سیستماتیک شرکت دارای رابطه معکوس و معنادار می‌باشد اما بین محافظه‌کاری شرطی و غیر شرطی با ریسک غیرسیستماتیک رابطه ای مشاهده نگردید. در واقع با افزایش قابلیت اتکا صورت‌های مالی ریسک سیستماتیک شرکت‌ها کاهش پیدا می‌کند. شهابی نژاد و بهار مقدم (۱۳۹۵)، در تحقیقی با عنوان محافظه‌کاری حسابداری، رشد و رفتار گزارشگری مدیریت دریافتند که محافظه‌کاری در شرکت‌های ایرانی قابل مشاهده است. در ادامه رابطه محافظه‌کاری با رشد شرکت‌ها مورد بررسی قرار گرفت و انتظار بر این بود که شرکت‌هایی که دارای رشد بالاتری هستند دارای محافظه‌کاری کمتری باشند اما نتایج تحقیق فرضیه را تأیید نکرد. برای فرضیه دوم نتایج نشان داد که فرضیه تحقیق تأیید می‌شود و نتایج حاکی از آن است که شرکت‌های با اقلام تعهدی بیشتر (نمادی از رفتار گزارشگری تهاجمی) دارای محافظه‌کاری کمتری است. اسدی و بیات (۱۳۹۴)، در پژوهشی با عنوان تاثیر حسابداری محافظه‌کاری شرطی و غیر شرطی بر ارزش شرکت دریافتند که محافظه‌کاری شرطی و غیر شرطی با ارزش شرکت دارای رابطه مستقیم و معنادار می‌باشد، هرچه میزان محافظه‌کاری بین مدیران بیشتر باشد سبب افزایش ارزش شرکت‌ها می‌شود. در واقع می‌توان اظهار داشت از آنجایی که ارزش شرکت تابع عرضه و تقاضای سهام آن می‌باشد، بنابراین حسابداری محافظه‌کاری بر روی عرضه و تقاضای سهام تأثیر گذار می‌باشد و از این رو سبب تغییر در ارزش شرکت می‌شود.

در خارج از کشور وانگ و همکاران^۱ (۲۰۲۱)، در تحقیقی با عنوان تاثیر لحن مثبت در افشای بحث و تحلیل مدیریت بر سرعت تعدیل ساختار سرمایه: شواهدی از چین دریافتند که لحن مثبت در افشای بحث و تحلیل مدیریت به طور قابل توجهی تنظیم پویای ساختار سرمایه را ترویج می‌کند. به طور خاص، دو نوع لحن مثبت را شناسایی نمودند: اغراق آمیز و درست. که تنها لحن مثبت واقعی به طور قابل توجهی سرعت تعدیل ساختار سرمایه را افزایش می‌دهد. ریچ و همکاران^۲ (۲۰۲۱)، در تحقیقی با عنوان لحن زبانی مدیریت و افشای تحلیل و بازار بدهی دریافتند که میزان منفی بحث و تحلیل مدیریت با افزایش هزینه‌های بدهی در آینده و اختلاف نظرهای آتی بیشتر بین آژانس‌های رتبه بندی اوراق قرضه ارتباط دارد. داگوستا و همکاران^۳ (۲۰۲۰)، در تحقیقی با عنوان آیا محافظه‌کاری حسابداری افشا کیفی را نظم می‌دهد؟ شواهدی از مدیریت لحن در بحث و تحلیل مدیریت دریافتند که مدیریت لحن رو به بالا با چندین پروکسی محافظه‌کاری حسابداری ارتباط منفی دارد. علاوه بر این، این ارتباط برای شرکت‌هایی که مدیران انگیزه بیشتری برای مدیریت لحن دارند، قوی‌تر است و محافظه‌کاری نه مدیریت لحن نزولی را تشویق می‌کند و نه مدیران را از انتقال اطلاعات واقعی درباره خبرهای خوب آینده منصرف می‌کند و محافظه‌کاری حسابداری روایت‌های افشا را بهبود می‌بخشد. هانگ و همکاران^۴ (۲۰۱۹)، در پژوهشی با عنوان آیا محافظه‌کاری گزارشگری مالی منجر به کاهش کم سرمایه گذاری می‌شود؟ دریافتند که محافظه‌کاری، رابطه منفی بین نوسانات جریان نقدی و سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد و این که این تاثیر کاهنده برای شرکت‌هایی که تضاد نمایندگی بیشتری دارند، بیشتر است. همچنین نشان می‌دهد که محافظه‌کاری، حساسیت سرمایه‌گذاری به نوسانات جریان نقدی جریان را با تسهیل دسترسی به سرمایه خارجی کاهش می‌دهد. گودیو و همکاران^۵ (۲۰۱۹)، در تحقیقی با عنوان لحن افشای اجباری و ریسک‌پذیری بانکی: شواهدی از اروپا دریافتند که اطلاعات کیفی از طریق لحن افشای اجباری می‌توانند برای تشخیص ارتباط بین بانک‌ها، بازار و سرپرستان استفاده شوند.

نتایج ماجد و همکاران^۶ (۲۰۱۷)، در تحقیقی با عنوان تاثیر رقابت بازار بر محافظه‌کاری مشروط، نقش تعدیلی تغییر قوانین و ساختار مالکیت حاکی از تاثیرگذاری تغییر قوانین بر روابط بین رقابت بازار و محافظه‌کاری مشروط می‌باشد، در نهایت نتایج نشان داد که مالکیت دولتی بر روابط بین رقابت بازار و محافظه‌کاری مشروط تاثیر گذار نمی‌باشد. در حالی که مالکیت مدیریتی و نهادی

1- Wang et al
2- Rich et al
3- D'Augusta, & et al
4- Hong et al
5- Gaudio et al
6- Majeed et al

تأثیر مثبت بر روابط بین متغیرهای یاد شده دارد. لی و پارک^۱ (۲۰۱۶)، در تحقیقی با عنوان تأثیر تخصص مالی کمیته حسابرسی بر میزان بحث و تجزیه و تحلیل مدیریت دریافتند که پیش‌بینی سود منفی و جریان‌های نقدی منفی با مدیریت لحن صعودی ارتباط مثبت دارد و با مدیریت لحن رو به پایین ارتباط منفی دارند. رزاق و همکاران^۲ (۲۰۱۶)، در پژوهشی با عنوان محافظه کار حسابداری و کارایی سرمایه‌گذاری شرکت: شواهدی از چین دریافتند که محافظه‌کاری حسابداری موجب بهبود سرمایه‌گذاری شرکت‌های چینی شده است. علاوه بر این، همبستگی معنی داری در کارایی سرمایه‌گذاری با جریان نقدی آزاد و ویژگی‌های مدیریت شرکت‌ها مانند دوگانگی مدیر عامل و درصد اعضای غیر موظف هیئت مدیره وجود دارد و محافظه‌کاری، دوگانگی مدیر عامل را کاهش می‌دهد. بنیلوز^۳ (۲۰۰۷) در پژوهشی تحت عنوان لحن پیش‌بینی‌های سود مدیریت و افشای هم‌زمان اخبار سود گزارش کرد که وقتی اخبار بد درباره عملکرد یک شرکت افشا می‌شود ارباب خوش بینان بیشتری در پیش‌بینی‌های مدیریت از سود سالانه اتفاق می‌افتد. نتایج نشان داد که هنگامی که شرکت اخبار زیادی برای افشا نمودن در گزارشگری سود داشته باشد پیش‌بینی سودهای آتی افزایش می‌یابد. در نهایت آزمون‌های واکنش بازار نشان دادند که مشارکت‌کنندگان بازار تا حدودی از ارباب‌های خوش‌بینانه در پیش‌بینی‌های سود مدیریت هم‌زمان با سودهای دارای اخبار بد آگاه هستند و واکنش کمتری به پیش‌بینی‌های خوش‌بینانه انجام می‌دهند.

۳- روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار دارد، از لحاظ ماهیت در زمره پژوهش‌های توصیفی و از نظر روش نیز در دسته پژوهش‌های همبستگی محسوب می‌گردد. برای جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات، از روش کتابخانه‌ای و در بخش داده‌های پژوهش از مراجعه به صورت‌های مالی، یادداشت‌های توضیحی و ماهنامه بورس اوراق بهادار استفاده شده است. به منظور توصیف و تلخیص داده‌های جمع‌آوری شده از آمار توصیفی و استنباطی بهره گرفته شده است. به منظور تحلیل داده‌ها ابتدا پیش‌آزمون‌های ناهمسانی واریانس، آزمون F، لیمر، آزمون هاسمن و آزمون جاک-برا و سپس برای تأیید و رد فرضیه پژوهش نرم افزار Eviews استفاده گردیده است. جامعه آماری، این پژوهش شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد که طی سال‌های ۱۳۹۴ الی ۱۳۹۹ در بورس اوراق بهادار تهران حضور داشته‌اند که بر اساس روش حذف سیستماتیک تعداد ۱۱۳ شرکت به عنوان نمونه آماری پژوهش جهت آزمون فرضیه آماری انتخاب شده است.

بر اساس پژوهش دی آگوستا و همکاران (2020)، جهت اظهار نظر درباره فرضیه اول پژوهش مدل ۱ تخمین زده می‌شود:

$$ABTONE = \beta_0 + \beta_1 CONS + \beta_2 LEV + \beta_3 SPREAD + \beta_4 FOLLOW + \beta_5 INSTOWN + \epsilon \quad (۱)$$

در مدل مذکور داریم:

ABTONE: لحن مدیریت در گزارشگری مالی

CONS: محافظه‌کاری حسابداری

LEV: اهرم مالی

SPREAD: شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش

FOLLOW: تعداد دفعات پیش‌بینی سود

INSTOWN: مالکیت نهادی (دی آگوستا و همکاران، ۲۰۲۰).

بر اساس پژوهش دی آگوستا و همکاران (۲۰۲۱)، جهت اظهار نظر درباره فرضیه دوم؛ نمونه را به دو دسته شرکت‌های با انگیزه کمتر و انگیزه بیشتر تفکیک کرده و مدل رگرسیونی برای هر دسته به صورت مجزا تخمین زده می‌شود و در نهایت نتایج با یکدیگر مقایسه می‌شود. در این پژوهش منظور از مشوق‌های مدیریتی "پاداش نقدی پرداختی به مدیران" می‌باشد. پاداش نقدی نیز برابر با پاداش پرداختی به مدیران در هر سال بوده که از بخش هزینه‌های اداری، عمومی و فروش شرکت‌ها قابل استخراج است، پس از محاسبه پاداش برای هر شرکت و در هر سال، داده‌های پاداش را به ترتیب نزولی به صعودی در هر سال برای کلیه شرکت‌های نمونه مرتب می‌کنیم، سپس بر اساس خاصیت میانه آن را به دو نیم تقسیم می‌کنیم؛ نیمه اول داده‌های پاداش مربوط به شرکت‌های با سطح پایین پاداش (سطح پایین مشوق‌های مدیریتی) و نیمه دوم داده‌های پاداش مربوط به شرکت‌های با سطح بالای پاداش (سطح بالای مشوق‌های مدیریتی) می‌باشد. در نهایت مدل رگرسیونی فرضیه اول در دو سطح مذکور به صورت جداگانه بررسی می‌شود. شیوه اندازه‌گیری متغیرها در ادامه ارائه می‌گردد:

۳-۱- متغیر وابسته پژوهش

الف- لحن مدیریت در گزارشگری مالی: برابر است با میزان خطای معادله رگرسیونی (۲)، به شرح زیر قابل اندازه‌گیری است:

1- Lee & Park
2- Razaq et al
3- Beniluz

$$TONE = \delta_0 + \delta_1 EARN + \delta_2 RET + \delta_3 SIZE + \delta_4 BTM + \delta_5 STDRET + \delta_6 STDEARN + \delta_7 AGE + \delta_8 BUSSEG + \delta_9 GEOSEG + \delta_{10} LOSS + \delta_{11} DEARN + \delta_{12} AFE + \varepsilon \quad (2)$$

TONE: به صورت مدل ۳ اندازه گیری می شود:

$$TONE_{itj} = (POSITIVE_{itj} - NEGATIVE_{itj}) / (POSITIVE_{itj} + NEGATIVE_{itj}) \quad (3)$$

POSITIV: جملات مثبت

NEGATIVE: جملات منفی

در این پژوهش با استفاده از روش لوقران و مگ دونالد (۲۰۱۱) لحن گزارش سالانه از طریق "تحلیل محتوا" مورد استخراج قرار می گیرد؛ تحلیل محتوای استفاده شده در این پژوهش جملات مندرج در گزارش صورت های مالی حسابرسی شده شرکت های نمونه می باشد. در این زمینه محقق جملات مندرج در گزارش های مورد بررسی را مورد مطالعه قرار می دهد؛ هر جمله ای که راجع به یک موضوع مثبت (یا منفی)، اطلاعاتی را برای استفاده کنندگان افشا نماید، به عنوان تفسیر مثبت (یا منفی) گزارش سالانه به حساب می آید. در واقع TONE معیار خالص خوشبینی در افشا است. هرچه از کلمات مثبت بیشتری استفاده شده باشد خوشبینی بیشتر و هرچه از کلمات منفی کمتری استفاده شده باشد بدبینی کمتر بوده است. نسبت جملات مثبت و منفی مشتمل بر موارد زیر می باشند:

نسبت کلمات منفی = نسبت کلمات منفی گزارش مالی به کل جملات.

کلمات منفی مشتمل بر:

- زیان، ورشکستگی، بدهی، جرم و جنایت، اشتباه (تقلب)، متوقف شد، انقضا، ناتوانی.

نسبت کلمات مثبت = نسبت جملات مثبت گزارش مالی به کل جملات است که مشتمل بر:

- مفید، سودآوری، افزایش تولید یا فروش، بهبود نسبت های مالی، افزایش سهم بازار، عالی و نوآورانه.

EARN: سود قبل از اقلام غیرمترقبه تقسیم بر کل دارایی ها

RET: بازده سهام که بازده های واقعی سهام برای شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، از نرم افزار «ره آورد» استخراج خواهد شد. در این نرم افزار جهت محاسبه بازده های سهام از رابطه ۴ استفاده خواهد شد:

$$r_i = \frac{P_{i,1} - P_{i,0} + \text{div}_{i,0}}{P_{i,0}} \quad (4)$$

$P_{i,1}$ = قیمت سهام در انتهای دوره

$P_{i,0}$ = قیمت سهام در ابتدای دوره

$\text{div}_{i,0}$ = سود تقسیمی دوره

SIZE: اندازه شرکت که برابر است با لگاریتم طبیعی ارزش بازار سهام در پایان سال مالی.

BTM: ارزش دفتری به ارزش بازار سهام در پایان سال مالی

STDRET: نوسان بازده که برابر است با انحراف معیار بازده در طی دوره پژوهش (به صورت سالانه).

STDEARN: نوسان سود که برابر است با انحراف معیار سودآوری در طی دوره پژوهش.

AGE: عمر شرکت که برابر است با لگاریتم یک بعلاوه تفاوت تاریخ تاسیس شرکت تا سال جاری.

BUSSEG: تعداد بخش های کسب و کار که برابر است با لگاریتم ۱ به اضافه تعداد بخش های کسب و کار. در پژوهش

حاضر با استفاده از سیستم طبقه بندی ISIC، برای "تک تک محصولات" هر شرکت، کدهای چهار رقمی ISIC از طریق کتابچه راهنمای کد گذاری کلیه کالاها و خدمات صنعتی و در صورت لزوم با استفاده از سایت سازمان ملل متحد، جمع آوری و استخراج می گردد، بدین ترتیب مشخص می شود که هر شرکت، در "چند کسب و کار" مختلف فعالیت می کند.

GEOSEG: تنوع جغرافیایی؛ در مورد متنوع سازی جغرافیایی نسبت های مختلفی پیرامون اندازه گیری فعالیت های تجاری

بین المللی مورد استفاده قرار گرفته و در کشورهای مختلف و در شرایط گوناگون هم مدل های متنوعی ارائه شده است. براساس پژوهش آندرا آپوستو در سال ۲۰۱۰ برای محاسبه متنوع سازی جغرافیایی از نسبت فروش صادراتی به کل فروش استفاده شده است.

LOSS: زیان که متغیر دامی است که برابر است با یک در صورتی که شرکت زیان داشته باشد (سود منفی) و در غیر این

صورت برابر است با صفر.

DEARN: تغییرات سودآوری که برابر است با تفاوت سودآوری سالیانه شرکت در دوره جاری از سودآوری سالیانه شرکت در

دوره قبل تقسیم بر کل دارایی ها.

AFE: خطای پیش بینی سود که برابر است با نسبت تفاوت بین سود هر سهم واقعی و پیش بینی شده (شرکت ها) بر قیمت

بازار سهام در انتهای سال (دی آگوستا و همکاران، ۲۰۲۰).

۳-۲- متغیر مستقل

الف- محافظه کاری حسابداری که از دو معیار زیر استفاده می گردد:

معیار اول: معیار محافظه کاری گيولی و هاین (۲۰۰۰) که برابر است با تفاوت چولگی جریان نقدی عملیاتی همگن شده با داراییها و چولگی سود قبل از اقلام غیرعادی همگن شده با داراییها (در طول ۶ سال اخیر).

معیار دوم: محافظه کاری خان و واتس (۲۰۰۹) که جهت اندازه گیری محافظه کاری در هر سال- شرکت، از معیار محافظه- کاری خان و واتس (۲۰۰۹) به شرح رابطه ۵، استفاده می شود:

$$NI_{jt} = \beta_{1t} + \beta_{2t}D_{jt} + (\mu_{1t} + \mu_{2t}MKV_{jt} + \mu_{3t}MTB_{jt} + \mu_{4t}LEV_{jt}) * R_{jt} + (\lambda_{1t} + \lambda_{2t}MKV_{jt} + \lambda_{3t}MTB_{jt} + \lambda_{4t}LEV_{jt}) * D_{jt} * R_{jt} + (\delta_{1t}MKV_{jt} + \delta_{2t}MTB_{jt} + \delta_{3t}LEV_{jt} + \delta_{4t}D_{jt}MKV_{jt} + \delta_{5t}D_{jt}MTB_{jt} + \delta_{6t}D_{jt}LEV_{jt}) + \epsilon_{jt} \quad (5)$$

NI_{jt} : نسبت سود خالص قبل از اقلام غیرمترقبه به ارزش بازاری حقوق صاحبان سهام شرکت ز در پایان سال.

R_{jt} : بازده سهام شرکت ز طی سال مالی t

D_{jt} : تغییر مجازی. اگر $R < 0$ باشد برابر ۰ و در غیر این صورت برابر صفر خواهد بود.

MKV_{jt} : لگاریتم طبیعی ارزش بازار حقوق صاحبان سهام شرکت ز طی سال مالی t

MTB_{jt} : نسبت ارزش بازار به ارزش دفتری حقوق صاحبان سهام شرکت ز در پایان سال مالی t.

LEV_{jt} : نسبت بدهی به دارایی شرکت ز در پایان سال مالی t.

ϵ_{jt} : باقیمانده یا پسماند مدل.

رابطه ۵، را با استفاده از رگرسیون برآورد کرده و با توجه به ضرایب برآوردی که از این رابطه به دست می آید و همچنین رابطه ۶، محافظه کاری حسابداری محاسبه می شود:

$$C\text{-}SCORE = \lambda_{1t} + \lambda_{2t}MKV_{jt} + \lambda_{3t}MTB_{jt} + \lambda_{4t}LEV_{jt} \quad (6)$$

در نهایت میانگین دو شاخص مذکور، شاخصی است برای اندازه گیری محافظه کاری حسابداری (CONS) (دی آگوستا و همکاران، ۲۰۲۱).

۳-۳- متغیرهای کنترلی

الف- اهرم مالی: برابر است با نسبت کل بدهی بر کل دارایی (شاهعلیزاده و مرادزاده، ۱۳۹۹).

ب- شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش: تفاوت بین بهترین قیمت پیشنهادی فروش و بهترین قیمت پیشنهادی خرید سهام، شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش نامیده میشود شکاف قیمت پیشنهادی بیشتر، مؤید عدم تقارن اطلاعاتی بیشتر می باشد که به صورت مدل ۷، محاسبه می شود:

$$SPREAD_{i,t} = \frac{|AP - BP|}{(AP + BP)/2} \quad (7)$$

BA = شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش نسبی سهام

AP = بهترین قیمت پیشنهادی فروش سهام شرکت

BP = بهترین قیمت پیشنهادی خرید سهام شرکت (شاهعلیزاده و جبارزاده، ۱۳۹۵).

$FOLLOW$: تعداد دفعات پیش بینی سود که برابر است با لگاریتم طبیعی تعداد دفعات پیش بینی سود در طی سال (دی آگوستا و همکاران، ۲۰۲۱)

ج- مالکیت نهادی: برای محاسبه سطح مالکیت نهادی، مجموع سهام در اختیار بانکها و بیمهها، هلدینگها، شرکتهای سرمایه گذاری، صندوقهای بازنشستگی، شرکتهای تأمین سرمایه و صندوقهای سرمایه گذاری، سازمانها و نهادهای دولتی و شرکتهای دولتی بر کل سهام منتشره شرکت، تقسیم شده و درصد یا میزان مالکیت نهادی به دست می آید.

۴- فرضیه های پژوهش

با توجه به عنوان پژوهش و چارچوب نظری فرضیه پژوهش به صورت زیر ارائه می گردد:

فرضیه ۱: محافظه کاری با لحن مثبت مدیریت رابطه منفی دارد.

فرضیه ۲: هرچه انگیزه مدیریت برای مدیریت لحن بیشتر باشد، رابطه منفی محافظه کاری و لحن مثبت مدیریت، قوی تر می شود.

۵- تحلیل داده‌های پژوهش

۵-۱- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

پیش از آزمون فرضیه‌ها، متغیرها به صورت خلاصه در جدول ۱ مورد بررسی قرار می‌گیرد:

جدول ۱- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

عنوان متغیرها	لحن مدیریت در گزارشگری مالی	محافظة کاری	اهرم مالی	شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش	تعداد دفعات پیش بینی سود	لحن مدیریت در گزارشگری مالی	محافظة کاری	اهرم مالی	مالکیت نهادی
شاخص‌های توصیفی	ABTONE	CONS	LEV	SPREAD	FOLLOW	ABTONE	CONS	LEV	INSTOWN
میانگین	۰/۰۱۰۴	۰۰ ۵۰۲۱	۰/۵۴۹۷	۰/۰۳۶۶	۴/۸۸۹۳	۰/۰۰۰۳	۰۰ ۴۴۵۰	۰/۵۴۵۹	۰/۱۸۷۵
میانه	۰/۰۰۷۴	۰۰ ۴۲۰۰	۰/۵۵۸۹	۰/۰۳۹۲	۵/۰۰۰۰	-۰/۰۰۱۴	۰۰ ۳۸۵۰	۰/۵۵۴۲	۰/۱۳۰۰
ماکسیمم	۰/۱۶۹۰	۲۰ ۱۹۰۰	۰/۹۹۶۵	۰/۰۶۸۱	۷/۰۰۰۰	۰/۰۹۱۰	۲۰ ۱۶۰۰	۰/۹۵۲۸	۰/۹۵۰۰
مینیمم	-۰/۱۷۴۶	-۰۰ ۹۸۰۰	-۰/۰۳۱۴	۰/۰۰۰۰	۳/۰۰۰۰	-۰/۰۹۷۶	-۰۰ ۳۱۰۰	-۰/۰۹۵۶	-۰/۰۰۰۰
انحراف معیار	۰/۰۶۰۹	۰۰ ۴۴۳۲	۰/۱۹۵۵	۰/۰۱۱۵	۱/۱۰۳۷	۰/۰۳۳۸	۰۰ ۴۰۲۵	۰/۱۸۰۰	۰/۲۱۲۶
چولگی	-۰/۰۶۰۳	۰۰ ۸۳۵۵	-۰/۲۲۷۷	-۰/۸۱۷۵	-۰/۴۵۳۴	۰/۲۵۲۰	۱۰ ۱۰۶۶	-۰/۱۸۶۴	۱/۴۷۵۶
کشیدگی	۲/۸۴۵۰	۳۰ ۹۷۹۶	۲/۴۵۷۸	۳/۳۴۹۴	۲/۷۶۵۱	۳/۰۹۱۵	۴۰ ۸۶۴۸	۲/۳۸۹۴	۴/۵۱۳۸
مشاهدات	۶۷۸	۶۷۸	۶۷۸	۶۷۸	۶۷۸	۳۳۹	۳۳۹	۳۳۹	۶۷۸

جدول ۲- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش (ماخذ: یافته‌های پژوهشگر)

عنوان متغیرها	شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش	تعداد دفعات پیش بینی سود	مالکیت نهادی	لحن مدیریت در گزارشگری مالی	محافظة کاری	اهرم مالی	شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش	تعداد دفعات پیش بینی سود	مالکیت نهادی
شاخص‌های توصیفی	SPREAD	FOLLOW	INSTOWN	ABTONE	CONS	LEV	SPREAD	FOLLOW	INSTOWN
میانگین	۰/۰۳۷۹	۵/۰۰۵۴	۰/۱۸۲۲	۰/۰۱۲۳	۰۰ ۵۲۴۷	۰/۵۵۰۴	۰/۰۳۶۲	۴/۸۴۴۲	۰/۱۸۸۷
میانه	۰/۰۴۰۴	۵/۰۰۰۰	۰/۱۵۰۰	۰/۰۰۹۸	۰۰ ۴۳۰۰	۰/۵۶۰۶	۰/۰۲۸۶	۵/۰۰۰۰	۰/۱۲۰۰
ماکسیمم	۰/۰۵۶۵	۷/۰۰۰۰	۰/۶۹۰۰	۰/۰۰۹۳	۲۰ ۱۹۰۰	۰/۹۹۶۵	۰/۰۶۸۱	۷/۰۰۰۰	۰/۹۵۰۰
مینیمم	۰/۰۰۲۲	۲/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰	-۰/۰۹۱۶	-۰۰ ۹۸۰۰	۰/۰۳۱۴	-۰/۰۰۰۰	۲/۰۰۰۰	-۰/۰۰۰۰
انحراف معیار	۰/۰۱۰۸	۱/۰۶۴۲	۰/۱۸۳۷	۰/۰۳۵۲	۰۰ ۴۵۶۶	۰/۳۰۰۹	۰/۰۱۱۸	۱/۱۱۵۶	۰/۲۳۳۳
چولگی	-۱/۰۴۸۸	-۰/۴۷۹۷	۱/۳۷۳۷	۰/۱۵۱۷	۰۰ ۷۳۹۴	-۰/۲۴۴۳	-۰/۷۴۵۷	-۰/۴۴۵۴	۱/۴۸۷۵
کشیدگی	۴/۰۸۶۳	۲/۹۲۴۵	۴/۲۶۱۰	۲/۸۷۱۶	۳۰ ۷۶۰۷	۲/۴۶۶۵	۳/۱۵۷۴	۲/۷۰۱۴	۴/۴۳۷۷
مشاهدات	۳۳۹	۳۳۹	۳۳۹	۳۳۹	۳۳۹	۳۳۹	۳۳۹	۳۳۹	۳۳۹

در جداول ۱، میانگین نشان‌دهنده نقطه تعادل و مرکز ثقل توزیع بوده و شاخص خوبی برای نشان دادن مرکزیت داده‌هاست، که برای متغیر لحن مدیریت در گزارشگری مالی برابر ۰/۰۱ است. میانه برای متغیر لحن مدیریت در گزارشگری مالی برابر ۰/۰۰۷ است که نشان می‌دهد که نیمی از داده‌ها کمتر از این مقدار و نیمی دیگر بیشتر از این مقدار هستند. همچنین یکسان بودن مقدار میانگین و میانه نشان‌دهنده نرمال بودن این متغیر می‌باشد. شاخص‌های پراکندگی، معیاری برای تعیین میزان پراکندگی داده‌ها از یکدیگر یا میزان پراکندگی آن‌ها نسبت به میانگین است. انحراف معیار یکی از مهم‌ترین شاخص‌های پراکندگی است که متغیر لحن مدیریت در گزارشگری مالی برابر ۰/۰۶ می‌باشد. مقدار ضریب چولگی برای متغیر لحن مدیریت در گزارشگری مالی منفی و نزدیک صفر می‌باشد که نشان می‌دهد توزیع نرمال و خیلی کم چوله به چپ و برای تمام متغیرها کشیدگی مثبت می‌باشد.

۵-۲- آزمون پایایی متغیرهای پژوهش

جهت بررسی پایایی متغیرها، از آزمون لوین و لین استفاده شده که نتایج در جدول ۳ ارائه گردیده است:

جدول ۳- نتایج آزمون آزمون لوین و لین (ماخذ: یافته‌های پژوهشگر)

متغیرها	آماره‌ی آزمون لوین، لین و چو	سطح معناداری
لحن مدیریت در گزارشگری مالی	ABTONE	۰/۰۰۰۰
معیار محافظه کاری گویلی و هاین	CONS	۰/۰۰۰۰
اهرم مالی	LEV	۰/۰۰۰۰
شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش	SPREAD	۰/۰۰۰۰
تعداد دفعات پیش بینی سود	FOLLOW	۰/۰۰۰۰
مالکیت نهادی	INSTOWN	۰/۰۳۰۷

براساس مقادیر ارائه شده در جدول ۳ سطح معنی‌داری در همه متغیرها کمتر از ۰/۰۵ و نشان می‌دهد که از مرتبه صفر و در سطح مانا هستند این بدان معنی است که میانگین و واریانس متغیرها در طول زمان و کوواریانس متغیرها بین سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ ثابت بوده است و نشان می‌دهد پایایی متغیرها می‌باشد.

۳-۵- آزمون‌های ریشه‌ی واحد دیکی فولر تعمیم

جهت بررسی مانایی متغیرهای پژوهش از آزمون ریشه واحد دیکی فولر تعمیم استفاده شده که نتایج در جدول ۴ ارائه گردیده است:

جدول ۴- نتایج آزمون ریشه‌ی واحد دیکی فولر تعمیم (ماخذ: یافته‌های پژوهشگر)

متغیر	علامت اختصاری	آماره دیکی فولر	مقادیر بحرانی در سطوح اطمینان مختلف		
			۱۰ درصد	۵ درصد	۱ درصد
شرکت‌های با انگیزه کمتر	لحن مدیریت در گزارشگری مالی	ABTONE	-۹/۴۴۹۲۷	-۲/۵۷۵۲۸۴	-۳/۴۶۶۵۸۰
	محافظه‌کاری	CONS	-۱۰/۳۶۶۹۸	-۲/۵۷۵۲۸۴	-۳/۴۶۶۵۸۰
	اهرم مالی	LEV	-۶/۸۹۷۷۵۲	-۲/۵۷۵۲۸۴	-۳/۴۶۶۵۸۰
	شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش	SPREAD	-۹/۰۳۴۸۶۸	-۲/۵۷۵۲۸۴	-۳/۴۶۶۵۸۰
	تعداد دفعات پیش بینی سود	FOLLOW	-۹/۹۲۴۰۸۲	-۲/۵۷۵۲۸۴	-۳/۴۶۶۵۸۰
	مالکیت نهادی	INSTOWN	-۵/۶۴۶۷۵۱	-۲/۵۷۵۲۸۴	-۳/۴۶۶۵۸۰
عدم فقدان اطلاعاتی باین	لحن مدیریت در گزارشگری مالی	ABTONE	-۱۲/۶۵۹۲۴	-۲/۵۶۹۸۷۶	-۳/۴۴۳۵۵۱
	محافظه‌کاری	CONS	-۱۴/۶۱۸۰۶	-۲/۵۶۹۸۷۶	-۳/۴۴۳۵۵۱
	اهرم مالی	LEV	-۱۲/۰۶۴۹۲	-۲/۵۶۹۸۷۶	-۳/۴۴۳۵۵۱
	شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش	SPREAD	-۴/۹۰۳۲۲۹	-۲/۵۶۹۸۷۶	-۳/۴۴۳۵۵۱
	تعداد دفعات پیش بینی سود	FOLLOW	-۱۱/۰۰۱۶۰	-۲/۵۶۹۸۷۶	-۳/۴۴۳۵۵۱
	مالکیت نهادی	INSTOWN	-۶/۱۲۴۱۰۵	-۲/۵۶۹۸۷۶	-۳/۴۴۳۵۵۱

بر اساس مقادیر ارائه شده در جدول ۴ قدر مطلق آماره دیکی فولر از تمامی مقادیر بحرانی در سطوح اطمینان مختلف بیشتر است در نتیجه تمامی متغیرها در سطح مانا هستند، این بدان معنی است که میانگین و واریانس متغیرها در طول زمان و کوواریانس متغیرها مختلف ثابت بوده است. در نتیجه استفاده از این متغیرها در مدل باعث به وجود آمدن رگرسیون کاذب نمی‌شود.

۴-۵- ثابت بودن واریانس جمله خطا (باقیمانده‌ها)

جهت بررسی ناهمسانی واریانس باقیمانده‌ها، از آزمون وایت استفاده شده که نتایج در جدول ۵ ارائه گردیده است:

جدول ۵- نتایج آزمون وایت (ماخذ: یافته‌های پژوهشگر)

ردیف	نوع آماره		مقدار آماره	احتمال
فرضیه ۱	آماره F		۹۰۵۴۳. ۱۹	۰۰۰۰/۰
فرضیه ۲	شرکت‌های با انگیزه کمتر	آماره F	۷۴۷۷۲۷. ۰	۷۷۱۵/۰
	شرکت‌های با انگیزه بیشتر	آماره F	۷۴۲۸۴۰. ۰	۷۸۱۸/۰

بر اساس مقادیر ارائه شده در جدول ۵ در این آزمون فرض بر ناهمسانی واریانس باقیمانده‌ها است که با توجه به جدول فوق سطح معنی‌داری آماره F برای فرضیه ۲ بیشتر از ۵٪ است و فرض ما مبنی بر وجود همسانی واریانس در فرضیه ۲ پذیرفته می‌شود. و برای فرضیه ۱ سطح معنی‌داری آماره F کمتر از ۵٪ است و فرض ما مبنی بر وجود همسانی واریانس در فرضیه ۱ رد می‌شود بنابراین برای فرضیه ۱ از روش GLS برای تخمین آزمون استفاده می‌شود.

۵-۵- آزمون‌های تشخیصی در داده‌های ترکیبی

نتایج آزمون در جدول (۶)، ارائه گردیده است:

جدول ۶- نتایج آزمون هاسمن (ماخذ: یافته‌های پژوهشگر)

فرضیه ۱	آزمون اف لیمر	سطح معنی‌داری	نتیجه	آزمون هاسمن	سطح معنی‌داری	نتیجه
فرضیه ۱	۴. ۶۵۵۴۸۵	۰/۰۰۰۰	تابلویی	۲۳. ۰۸۵۳۴۵	۰. ۰۰۶۸	اثرات ثابت

براساس مقادیر ارائه شده در جدول ۶ روش داده‌های تابلویی برای مدل فرضیه ۱ پذیرفته شده است و با توجه به مدل فرضیه ۱ احتمال آزمون کای دو کمتر از ۵٪ شده است بنابراین از اثرات ثابت جهت تخمین و تجزیه و تحلیل مدل فرضیه ۱ استفاده می‌شود.

۶- یافته های پژوهش

۶-۱- خلاصه تجزیه و تحلیل فرضیه اول

نتایج فرضیه اول پژوهش به شرح جدول ۷ می باشد:

جدول ۷- خلاصه نتایج الگوی ۱ (ماخذ: یافته های پژوهشگر)

نتیجه	سطح معناداری	آماره-t	خطای استاندارد	ضرایب		
مثبت	۰.۰۰۰۰	۱۱.۳۷۱۵۵	۰.۰۰۶۲۰۶	۰.۰۶۹۹۴۷	α	عرض از مبدأ
منفی	۰.۰۰۰۰	-۴.۳۴۱۰۰۷	۰.۰۰۱۰۳۴	-۰.۰۰۴۴۸۷	CONS	محافظه کاری
مثبت	۰.۰۰۹۰	۲.۶۱۹۳۳۲	۰.۰۰۳۶۵۵	۰.۰۰۹۵۷۳	LEV	اهرم مالی
منفی	۰.۰۰۰۰	-۳۷.۴۶۷۵۰	۰.۰۰۴۴۷۳۸	-۱.۶۷۶۲۱۶	SPREAD	شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش
منفی	۰.۰۰۰۸	-۳.۳۸۲۵۹۴	۰.۰۰۰۶۲۳	-۰.۰۰۲۱۰۷	FOLLOW	تعداد دفعات پیش بینی سود
بی معنی	۰.۰۶۶۷	۱.۸۳۷۰۲۱	۰.۰۱۴۵۴۲	۰.۰۲۶۷۱۳	INSTOWN	مالکیت نهادی
۰.۸۸۳۸۵۷				ضریب تعیین		
۰.۸۵۹۵۹۱				ضریب تعیین تعدیل شده		
۳۶.۴۲۴۲۶				آماره-F		
۰.۰۰۰۰۰۰				سطح معناداری		
۲.۰۱۷۰۶۵				دوربین واتسون		

نتایج جدول ۷ نشان می دهد احتمال آماره t برای ضرایب محافظه کاری، اهرم مالی، شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش و تعداد دفعات پیش بینی سود برلحن مثبت مدیریت کمتر از ۵٪ است؛ لذا ارتباط فوق از لحاظ آماری معنی دار می باشد. ضریب متغیر محافظه کاری برلحن مثبت مدیریت منفی و معنی دار می باشد و متغیر و مالکیت نهادی برلحن مثبت مدیریت بیشتر از ۵٪ است؛ لذا ارتباط فوق از لحاظ آماری معنی دار نمی باشد و با اطمینان ۹۵٪ می توان گفت این متغیر در مدل بی معنی می باشد. ضریب تعیین تعدیل شده قدرت توضیح دهندگی متغیرهای مستقل را نشان می دهد که قادر است به میزان ۸۶٪ تغییرات متغیر وابسته را توضیح دهند. احتمال آماره F بیانگر این است که کل مدل از لحاظ آماری معنی دار می باشد. مقدار دوربین واتسون ۲/۰۲ که مقدار این آماره در محدود ۱/۵ تا ۲/۵ می باشد بنابراین استقلال پسماندهای مدل مورد تأیید قرار می گیرد. با توجه به فرضیه چون متغیر محافظه کاری برلحن مثبت مدیریت منفی و معنی دار می باشد. پس فرض H_0 رد می شود. می توان گفت محافظه کاری با لحن مثبت مدیریت رابطه منفی دارد.

۶-۲- خلاصه تجزیه و تحلیل فرضیه دوم

نتایج فرضیه اول پژوهش به شرح جدول ۸ می باشد:

جدول ۸- خلاصه نتایج الگوی ۲ با استفاده از روش مقطعی در سطح شرکت های با انگیزه کمتر و انگیزه بیشتر (ماخذ:

یافته های پژوهشگر)

شرکت های با انگیزه کمتر				شرکت های با انگیزه بیشتر			
ضرایب	خطای استاندارد	آماره-t	سطح معناداری	ضرایب	خطای استاندارد	آماره-t	سطح معناداری
۰.۰۰۹۲۵۶	۰.۰۱۳۰۸۸	۰.۷۰۷۱۹۲	۰.۴۸۰۴	۰.۰۴۹۳۵۸	۰.۰۰۶۹۴۰	۷.۱۱۱۷۶۹	۰.۰۰۰۰
-۰.۰۰۹۶۸۱	۰.۰۰۴۷۴۷	-۲.۰۳۹۲۱	۰.۰۴۲۹	-۰.۰۱۳۰۲۴	۰.۰۰۲۵۱۰	-۴.۷۸۹۳۷۹	۰.۰۰۰۰
۰.۰۰۹۵۹۷	۰.۰۱۱۱۷۳	۰.۸۵۸۸۹۹	۰.۳۹۱۶	۰.۰۱۸۱۰۶	۰.۰۰۵۷۱۸	۳.۱۶۶۷۳۷	۰.۰۰۱۶
-۱.۴۵۴۴۸۰	۰.۱۸۹۶۳۹	-۷.۶۶۹۷۲	۰.۰۰۰۰	-۱.۲۲۵۵۷۲	۰.۰۹۷۳۳۸	-۱۲.۵۹۰۸۹	۰.۰۰۰۰
۰.۰۰۶۸۶۷	۰.۰۰۱۸۶۶	۳.۶۸۰۲۸۸	۰.۰۰۰۳	-۰.۰۰۴۵۶۷	۰.۰۰۱۰۳۹	-۴.۳۹۳۸۶۹	۰.۰۰۰۰
۰.۰۰۶۱۴۸۸	۰.۰۱۱۰۸۲	۵.۵۴۸۶۱۳	۰.۰۰۰۰	۰.۰۷۰۶۲۹	۰.۰۰۵۲۱۸	۱۳.۵۳۶۹۴	۰.۰۰۰۰
۰.۳۹۹۳۲۱				۰.۳۹۲۸۹۴			
۰.۳۸۲۲۵۷				۰.۴۸۸۶۴۴			
۲۳.۴۰۰۳۸				۹۴.۰۷۳۸۲			
۰.۰۰۰۰۰۰				۰.۰۰۰۰۰۰			
۲.۱۰۶۱۳۲				۲.۲۷۵۰۷۶			

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد احتمال آماره t برای ضریب ثابت و ضرایب محافظه کاری، شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش، تعداد دفعات پیش‌بینی سود و مالکیت نهادی بر لحن مثبت مدیریت در شرکت‌های با انگیزه کمتر؛ متغیرهای محافظه کاری، اهرم مالی، شکاف قیمت پیشنهادی خرید و فروش، تعداد دفعات پیش‌بینی سود و مالکیت نهادی بر لحن مثبت مدیریت در شرکت‌های با انگیزه بیشتر کمتر از ۵٪ است؛ لذا ارتباط فوق از لحاظ آماری معنی‌دار می‌باشد. ضریب محافظه کاری بر لحن مثبت مدیریت در شرکت‌های با انگیزه کمتر و بیشتر به ترتیب برابر $-0/009$ و $-0/012$ و معنادار می‌باشد. ضرایب نشان می‌دهد قدر مطلق محافظه کاری بر لحن مثبت مدیریت در شرکت‌های با انگیزه بیشتر قویتر از محافظه کاری بر لحن مثبت مدیریت در شرکت‌های با انگیزه کمتر می‌باشد. و متغیر اهرم مالی بر لحن مثبت مدیریت در شرکت‌های با انگیزه کمتر بیشتر از ۵٪ است؛ لذا ارتباط فوق از لحاظ آماری معنی‌دار نمی‌باشد. بنابراین با اطمینان ۹۵٪ این متغیرها در مدل بی‌معنی می‌باشند و فرض H_0 برای فرضیه رد می‌شود. یعنی هرچه انگیزه مدیریت برای مدیریت لحن بیشتر باشد، رابطه منفی محافظه کاری و لحن مثبت مدیریت، قوی‌تر می‌شود.

۷- بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به دنبال بررسی تاثیر محافظه کاری بر افشای کیفی در گزارشات تفسیری مدیریت می‌باشد و در نهایت با توجه به نتایج فرضیه اول به این نتیجه رسیدیم که محافظه کاری بر لحن مثبت مدیریت تاثیر معنادار و معکوس دارد، این گونه استدلال می‌شود که سطح محافظه کاری در صورت‌های مالی شرکت به عنوان یکی از محدودیت‌های احتمالی برای مدیریت لحن عمل می‌نماید؛ لذا کاربران هنگام ارزیابی اعتبار اطلاعات "نرم" به اختلاف نظر بین اعداد حسابداری و لحن افشای نامطلوب نگاه می‌کنند؛ از آنجا که محافظه کاری حسابداری الزامات راستی آزمایی برای سود را افزایش می‌دهد و شناخت به موقع ضرر را تشویق می‌کند، فرض می‌شود که محافظه کاری توانایی مدیران را در انتخاب لحن بیش از حد خوش بینانه، کاهش می‌دهد؛ به طور خاص، محافظه کاری با افشای بموقع ضرر و زیان در صورت سود و زیان و تحمیل الزام راستی آزمایی بیشتر برای شناسایی سود، کاهش و یا اجتناب از بحث در مورد اخبار بد را برای مدیران دشوارتر می‌کند؛ به همین ترتیب، محافظه کاری مدیران را از تأکید بیش از حد بر اخبار خوب نامشخص منصرف می‌کند و آنها را تشویق می‌کند تا در مورد عواملی که باعث می‌شوند برخی از سودها برای شناخت فعلی بیش از حد نامشخص تلقی شوند، بیشتر تفکر نمایند؛ در این راستا رامالینگودا و یو^۱ (۲۰۱۲) استدلال می‌کنند که محافظه کاری توانایی مدیریت برای اغراق کردن ارزشی که ایجاد می‌کنند؛ را کاهش می‌دهد؛ داگوستا و همکاران (۲۰۲۰)، نیز دریافتند که مدیریت لحن رو به بالا با چندین معیار محافظه کاری حسابداری ارتباط منفی دارد، که با نتایج پژوهش حاضر در یک راستا می‌باشند. با توجه به نتایج فرضیه دوم به این نتیجه رسیدیم که محافظه کاری در تعامل انگیزه‌های مدیریت بر لحن مثبت مدیریت تاثیر معنادار و معکوس دارد، می‌توان گفت هرچه انگیزه مدیریت برای مدیریت لحن بیشتر باشد، رابطه منفی محافظه کاری و لحن مثبت مدیریت، قوی‌تر می‌شود، که نشان می‌دهد اثربخشی محافظه کاری به عنوان یک محدودیت برای همه شرکت‌ها یکسان نخواهد بود؛ در این راستا گوی و ورچیا (۲۰۱۸)، نیز نظریه‌ای ارائه می‌دهند که مدیران، گزارش‌های مالی محافظه کارانه را با افشای کامل اخبار خوب از طریق کانال‌های دیگر ترکیب می‌کنند؛ که با نتایج پژوهش حاضر در یک راستا می‌باشد.

با توجه به نتایج فرضیه اول؛ به تدوین کنندگان قوانین و استانداردهای حسابداری پیشنهاد می‌شود به گونه‌ای استانداردهای افشای اطلاعات را وضع کنند که اخبار بد سریع‌تر و با رعایت استاندارد پایین‌تری از تأییدپذیری افشا شود تا بدین وسیله اخبار بد مرتبط، به‌موقع در اختیار بازار و استفاده‌کنندگان از گزارش‌های مالی قرار گیرند. اتخاذ چنین رویه‌ای در نهایت به افزایش توانایی توضیح‌دهندگی متغیرهای مهم مالی شرکت در ارتباط با بازده و قیمت سهام منجر خواهد شد و با افزایش شفافیت اطلاعات مالی، ارزش سهام را افزایش خواهد داد. به مدیران شرکت‌ها نیز پیشنهاد می‌شود در افشای اطلاعات شرکت محافظه کارانه عمل نکنند تا بدین وسیله محتوای اطلاعاتی اطلاعات حسابداری افزایش یابد (از طریق کاهش لحن مثبت مدیریت) و سرمایه‌گذاران به اطلاعات خاص انتشار یافته شرکت، عکس‌العمل مناسب نشان دهند. برای سرمایه‌گذاران هم پیشنهاد می‌شود با مطالعه و مدنظر قرار دادن افشاهای متنی در گزارش‌های مالی، سهام شرکت‌هایی را خریداری کنند که گزارشات آنها به‌صورت محافظه کارانه افشا شده باشد. با توجه به نتایج حاصل از بررسی فرضیه دوم؛ هرچه انگیزه مدیریت برای مدیریت لحن بیشتر باشد، رابطه منفی محافظه کاری و لحن مثبت مدیریت، قوی‌تر می‌شود. بر اساس نتیجه بدست آمده از پژوهش، توجه مراجع تدوین‌کننده استانداردهای حسابداری به تدوین استانداردهای حسابداری محافظه کارانه برای کاهش رفتارهای فرصت‌طلبانه از جمله پرداخت پاداش بیشتر جلب می‌نماید. در غیاب تفکیک محتوایی مالکیت از مدیریت در اقتصاد کشور و فقدان سازوکارهای مناسب و کافی برای نظارت و ارزیابی وظیفه مباشرت مدیران واحدهای اقتصادی، استانداردهای محافظه کارانه حسابداری می‌تواند تا حدودی به هدف ارزیابی وظیفه مباشرت مدیر کمک نماید و بر نحوه کیفیت و لحن گزارشگری مالی تاثیر بگذارد. به پژوهشگران پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های آتی خود به بررسی مباحث زیر بپردازند:

- تأثیر محافظه کاری بر کیفیت گزارشگری مالی، نوع گزارش حسابرسان و مدیریت سود.

- تاثیر کوتاه بینی و اعتماد بیش از حد مدیران بر شدت تاثیرگذاری محافظه‌کاری بر افشای کیفی در گزارشات تفسیری مدیریت.
  - رابطه بین محافظه‌کاری بر افشای کلی شرکت‌ها و محتوای اطلاعاتی را بررسی و آزمون کنند.
  - به دلیل اهمیت لحن افشای اطلاعات مالی پیشنهاد می‌شود در خصوص لحن افشای اطلاعات مالی بازار سرمایه ی ایران و سایر کشورها مقایسه تطبیقی انجام شود.
- مهم‌ترین محدودیت پژوهش حاضر، عدم افشای کامل اطلاعات مربوط به متغیرهای پژوهش می‌باشد. اطلاعات مربوط به کلیه متغیرهای پژوهش برای شرکت‌های بورسی به طور کامل در دسترس نیست. از این رو برای جلوگیری از جانب‌داری نتایج پژوهش، برخی سال - شرکت‌ها از نمونه آماری حذف شدند و این موضوع باعث کاهش حجم نمونه گردید.

منابع

۱. اسدی، غلامرضا؛ جلالیان، رامین. (۱۳۹۱). "بررسی تأثیر ساختار سرمایه، سهامداران و بزرگی شرکت بر میزان اعمال محافظه‌کاری در شرکت‌ها". بررسی‌های حسابداری و حسابرسی. ۶(۶۷)، صص ۱۴-۱.
۲. اسکو، وحید؛ نوروزی، محمد؛ طاهریان، شکیلا. (۱۳۹۹). "ارائه الگوی برای ارتباط بین سنجش لحن گزارشگری مالی و هزینه نمایندگی"، ششمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم انسانی، اقتصاد و حسابداری ایران، تهران.
۳. باقری، اکبر؛ فرمehنی فراهانی، محمد؛ باقری، اویس. (۱۴۰۰). "بررسی تأثیر ساختار مالکیت، پاداش مدیران و عملکرد مالی بر مدیریت سود شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران"، هشتمین کنفرانس بین‌المللی ترفندهای مدرن مدیریت، حسابداری، اقتصاد و بانکداری با رویکرد رشد کسب و کارها.
۴. زلّی، حسن؛ بیات، مرتضی. (۱۳۹۵). "تأثیر محافظه‌کاری شرطی و غیرشرطی بر ریسک سیستماتیک و غیرسیستماتیک"، دانش حسابرسی، ۱۶(۶۲)، صص ۱۲۱-۱۳۶.
۵. زنجیردار، مجید؛ ایرانی مشتقین، خدیجه. (۱۳۹۷). "تأثیر محافظه‌کاری شرطی و غیر شرطی بر ریسک سقوط قیمت سهام با تأکید بر چرخه عمر شرکت‌ها در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران"، تحقیقات حسابداری و حسابرسی (تحقیقات حسابداری)، ۱۰(۳۸)، ۵۵-۶۶.
۶. شاهعلیزاده، بیتا و فاطمه مرادزاده. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر سلامت مالی، سپر مالیاتی استهلاک، مماس پذیری بر ساختار مالی در بورس اوراق بهادار تهران، هفدهمین همایش ملی حسابداری ایران، دانشکده مدیریت و حسابداری پردیس فارابی، دانشگاه تهران.
۷. شاهعلیزاده، بیتا؛ جبارزاده، سعید. (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین اختلاف بین قیمت پیشنهادی خرید و فروش با سرعت گردش سهام، بازدهی بازار و اندازه معاملات در بورس اوراق بهادار تهران. سومین همایش ملی و سومین همایش بین‌المللی مدیریت و حسابداری ایران. همدان.
۸. شهابی نژاد، سعید؛ بهار مقدم، مهدی. (۱۳۹۵). "محافظه‌کاری حسابداری، رشد و رفتار گزارشگری مدیریت"، سومین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری با رویکرد ارزش آفرینی، شیراز.
۹. کارگر، حامد؛ بایگان، نگار. (۱۳۹۹). "تأثیر توانایی مدیران بر رابطه بین لحن گزارشگری و کیفیت سود در بورس اوراق بهادار تهران"، چهارمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت امور مالی، تجارت، بانک، اقتصاد و حسابداری.
۱۰. محسنی، عبدالرضا؛ رهنمای رودپشتی، فریدون. (۱۳۹۸). "عملکرد مالی و کارکردهای مدیریت لحن نوشتار در گزارشگری مالی". پژوهش‌های تجربی حسابداری، ۹(۴)، صص ۲۹-۴۸.
۱۱. مهمی، زهرا؛ مهمی، فاطمه. (۱۳۹۶). "بررسی تأثیر محافظه‌کاری در حسابداری و افزایش کیفیت گزارشگری مالی بر کاهش هزینه سرمایه"، هفتمین کنفرانس بین‌المللی حسابداری و مدیریت با رویکرد علوم پژوهشی نوین، تهران.
۱۲. میرزائی، سعیده؛ عبدلی، محمدرضا؛ کوشکی جهرمی، علیرضا. (۱۳۹۸). "بررسی تأثیر لحن بدبینانه گزارشگری مالی بر گزارشگری مالی متهورانه: حفاظت از حقوق سهامداران"، محل انتشار: فصلنامه مطالعات تجربی حسابداری مالی، ۱۶(۱).
13. Baginski, Stephen, Elizabeth Demers, Chong Wang, and Julia Yu. (2016). "Contemporaneous Verification of Language: Evidence from Management Earnings Forecasts". Review of Accounting Studies, 21 (1), 165-97.
14. Beniluz, Y. (2007). "Management earnings forecasts and simultaneous release of earnings news". Working Paper, Rutgers University.
15. D'Augusta, Carlo and DeAngelis, Matthew D. (2020). "Does Accounting Conservatism Discipline Qualitative Disclosure?", Evidence From Tone Management in the MD&A , Contemporary Accounting Research, Forthcoming, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3555122> .
16. Gaudio, Belinda & Megaravalli, Amith Vikram & Sampagnaro, Gabriele & Verdoliva, Vincenzo. (2019). "Mandatory disclosure tone and bank risk-taking:

Evidence from Europe. *Economics Letters*". 108531. 10. 1016/j. econlet. 2019. 108531.

17. Guay, Wayne R. , and Robert E. Verrecchia. (2018). "Conservative Disclosure". *Journal of Financial Reporting* ,3 (1), 73-92.
18. Henry, Elaine. (2008). "Are Investors Influenced by How Earnings Press Releases Are Written?", *Journal of Business Communication* 45 (4), 363–407.
19. Hong, Hyun A. and Kim, Yongtae and Lobo, Gerald J. (2019). "Does Financial Reporting Conservatism Mitigate Underinvestment?". Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2992109> or <http://dx. doi. org/10. 2139/ssrn. 2992109> .
20. Kothari, S. P. , Susan Z. Shu, and Peter D. Wysocki. (2009). "Do Managers Withhold Bad News?", *Journal of Accounting Research* 47 (1), 241–76.
21. Lee, Jaywon & Jongwon, Park. (2019). "The Impact of Audit Committee Financial Expertise on Management Discussion and Analysis (MD&A) Tone", *European Accounting Review*, 28,1, 129-150.
22. Majeed, M. A. , Zhang, X. Z. , & Wang, Z. (2017). "Product market competition, regulatory changes, ownership structure and accounting conservatism: Evidence from China". *Chinese Management Studies*, 11(4), 658-688.
23. Ramalingegowda, Santhosh, and Yong Yu. (2012). "Institutional Ownership and Conservatism". *Journal of Accounting and Economics* 53 (1–2): 98–114.
24. Razzaq, Naveed, Zhang, Rui, Zou, Donghua. (2016). "Accounting Conservatism Alleviates Firm's Investment Efficiency: An Evidence from China". *International Journal of Business and Economics Research*. Vol. 5, No. 4, 2016, pp. 85-94. doi: 10. 11648/j. ijber. 20160504. 12.
25. Rich, K. T. , Roberts, B. L. and Zhang, J. X. (2021). "Linguistic tone of management discussion and analysis disclosures and the municipal debt market", *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi. org/10. 1108/JPBAFM-11-2019-0168>.
26. Rogers, Jonathan L. , Andrew Van Buskirk, and Sarah L. C. Zechman. (2011). "Disclosure Tone and Shareholder Litigation". *The Accounting Review*, 86 (6), 2155–83.
27. Wang, Qian, Duowen, Wu, Lina, Yan. (2021). "Effect of positive tone in MD&A disclosure on capital structure adjustment speed", evidence from China

تأثیر شفافیت بانک مرکزی بر جزء سیکلی نرخ ارز در کشورهای اوپک با استفاده از روش پانل دیتا و FMOLS

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۵

کد مقاله: ۷۹۶۸۲

نسرین سبزه‌ای^{۱*}، مرتضی مرادی^۲

چکیده

دولت‌ها که به دلیل تکفل هزینه‌های بودجه‌ای تمایل به خرج کردن منابع به میزان بیش از درآمدها دارند، همواره بر بانک‌های مرکزی برای اخذ وام فشار وارد کرده و توجه زیادی به اثرات تورمی ناشی از این امر ندارند. علی‌رغم اینکه تنظیم سیاست‌های پولی از جمله حجم عرضه پول باید متناسب با اهدافی چون رشد اقتصادی و ثبات سطح عمومی قیمت‌ها انجام پذیرد، مشکلات مالی دولت‌ها بر این ملاحظات فائق آمده و در نتیجه کارکرد سیاست‌های پولی را با مخاطره جدی مواجه ساخته است. به همین دلیل تجربه تاریخی درباره روابط بین دولت و بانک مرکزی منجر به شکل‌گیری نظریه استقلال پیرامون روابط بین دولت و بانک مرکزی منجر شده است. دو سطح از استقلال برای بانک مرکزی متصور است. این دو سطح عبارتند از: سطح اول استقلال در تعیین اهداف اقتصادی است، به این معنی که بانک مرکزی مستقل از دولت به تعیین اهداف اقتصادی بپردازد. سطح دوم که از حالت اول محدودتر است استقلال در استفاده از ابزارهای اقتصادی منتخب است. هدف اصلی پژوهش حاضر تأثیر شفافیت و ثبات بانک مرکزی، استقلال و تلاطم درآمدهای نفتی را بر جزء سیکلی ارز در کشورهای منتخب مورد بررسی قرار میدهد و نهایتاً هر دو فرضیه مورد تأیید قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: شفافیت، بانک مرکزی، جزء سیکلی، ارز، حداقل مربعات معمولی کاملاً اصلاح شده

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مدیریت کسب و کار (نویسنده مسئول) Nasrin.sab@gmail.com

۲- دانشیار دانشگاه پیام نور ملایر

امروزه شفافیت عامل اصلی تفاوت بارز بانکداری نوین و سنتی است (بلاپندر و همکاران، ۲۰۰۸). اینکه بانک‌ها خود یک پای ثابت بحران‌های اقتصادی بوده‌اند چه مستقل چه غیر مستقل، یک واقعیت تاریخی است. زیرا معمولاً بحران‌های اقتصادی با ظهور مشکلات در یک یا چند بانک و سرایت کردن آن به بانک‌های دیگر و بازارهای مالی و سپس کل اقتصاد آشکار می‌شود. از این رو شفافیت یعنی ارائه اطلاعات بیشتر توسط بانک‌ها برای جلوگیری از بحران اقتصادی (والی نژاد، ۱۳۸۴). اغلب بانک‌های مرکزی در کشورهای مختلف جهان، بالاترین قوه اجرایی سیاست‌های اقتصادی در زمینه پولی هستند و وظیفه دارند در جهت افزایش ثبات و رفاه اقتصادی کشور گام بردارند. تجربه نشان داده است بانک‌های مرکزی در انجام وظایف خود در زمینه‌های پولی از آن چنان اختیار و استقلالی برخوردارند که در زمانی که اهداف اقتصادی دولت بر خلاف اهداف بلند مدت اقتصادی کشور باشد آشکارا با آن مخالفت کرده و در جهت منافع اقتصاد ملی عمل می‌کنند. حتی اگر بر خلاف اهداف اقتصادی دولت باشد. از این نظر ثبات بخشیدن به تالطم‌های اقتصادی یکی از اهداف بانک مرکزی است. کار اصلی فرنکل (۱۹۸۱) تشریح تأثیر اخبار خوب و بد بر ارز بوده که تأثیر این اخبار توسط بازار کارا در اقتصاد مورد تأیید قرار گرفته است.

ضمناً با توجه به کمبود اطلاعات در این خصوص، پژوهش حاضر با استفاده از بسط ادبیات این موضوع را حل خواهد کرد. یعنی اندکی از ادبیات در رابطه با تأثیر سیاست پولی غیر منتظره بر بازارها بحث می‌کند مثل شوک پولی که بر ارز اثر گذار است (ویر، ۲۰۱۹). به رغم وجود مشکلاتی که در رتبه‌بندی استقلال بانک مرکزی مطرح است، به طور معمول استقلال بانک مرکزی با توجه به چگونگی روابط بانک با دولت اندازه‌گیری می‌شود. روابط بانک مرکزی با دولت نیز دارای وجوه مختلفی از قبیل رابطه حقوقی و سیاست‌گذاری است. درجه‌بندی بانک‌ها برحسب میزان استقلال آن‌ها با توجه به میزان و نوع روابط با دولت امری بسیار مشکل است که از دو بعد شکل قانونی رابطه بانک مرکزی و دولت و عملکرد بانک مرکزی قابل بررسی است. چون بانک‌های مرکزی استقلال بیشتری نسبت به گذشته دارند، نیاز به شفافیت و هم به دلیل هدایت انتظارات فعالان بازار مالی افزایش یافته است (احمد، ۲۰۰۲). با توجه به وابستگی کشورهای صادرکننده نفت به درآمدهای حاصل از آن می‌توان گفت تالطم نرخ ارز بر بازارهای آن‌ها اثر خواهد گذاشت. از این رو این موضوع نقش مهمی در ارزش‌گذاری نفت خام و کالاهای گوناگون دیگر ایفا می‌کند (مارتینز، ۲۰۱۵).

در چند سال گذشته، بانک‌های مرکزی جهان به سمت شفافیت بیشتر، تصمیمات سیاستی و همچنین چشم‌انداز اقتصادی خود از تغییرات احتمالی آینده پیش‌رفته‌اند. شفافیت بانک مرکزی می‌تواند به صورت سیاست رعایت هماهنگی در سیاست‌گذاری پولی، ارزی، اعتباری و بودجه‌ای جهت حفظ ثبات اقتصاد کلان باشد. از این نظر موضوع اهمیت پیدا می‌کند. یکی از دل‌مشغولی‌های کشورهای نفت‌خیز، درآمد و فروش نفت آن‌هاست. از این رو کشورهای صادرکننده نفت که دارای نوسانات درآمدی می‌باشند و بودجه آن‌ها تحت تأثیر این نوسان است و تأثیر آن را بر نرخ ارز خود احساس می‌کنند می‌توانند از این اهمیت بهره‌مند شوند. چرا که باید بودجه آن‌ها بر اساس این نوسانات چیده شود. از این نظر هم اهمیت و ضرورت تحقیق از بعد نمونه آشکار می‌شود و نتایج این تحقیق کمک مناسبی برای سیاست‌گذاران است که بر اقدامات بانک مرکزی در جهت تحقق اهداف در راستای شفافیت کمک‌کننده است. با توجه به اهمیت موضوع در ادبیات از این نظر که شفافیت بانک مرکزی استقلال آن را افزایش می‌دهد، همچنین بنابر تحقیقات صورت گرفته، شفافیت می‌تواند درجه اطمینان را بالا برده و باعث کاهش تورم در جامعه شود و نوسانات و تغییرات نرخ ارز را محدود کند و باعث تعدیل سیاست‌های پولی و مالی شود و آینده درستی از اقتصاد را پیش‌بینی کند و استراتژی مناسب با برخورد با بحران‌ها را ارائه دهد. از این رو ضرورت تحقیق در مورد شفافیت و تغییرات نرخ ارز اهمیت می‌یابد. از این جهت این پژوهش یک پژوهش کاربردی محسوب می‌شود و تأثیر شفافیت بانک مرکزی و نوسان درآمدهای نفتی را بر جزء سیکلی نرخ ارز مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

در اکثر موارد وابستگی به درآمدهای نفتی مشکل اصلی مربوط به کارکرد بانک به عنوان یک بنگاه اقتصادی نبوده و معمولاً از مشکلات عمیق‌تر در بطن اقتصاد ناشی می‌شود (حسن زاده، ۱۳۸۲). اگر به مطالب رسانه‌های گروهی مانند روزنامه‌ها توجه شود، از جمله تجربه بحران سال ۲۰۰۷-۲۰۰۸ مطالب بسیاری در مورد نقش بورس‌بازها و یا بورس‌بازی بیش از حد یا وجود طمع و اقدامات طمع‌کارانه در مراکز مالی، به عنوان موجد بحران مورد سرزنش قرار می‌گیرد. از این رو بانک‌ها نیز ممکن است مانند هر بنگاه اقتصادی به صورت منفرد یا گروهی دچار مشکل مدیریت و یا سوء استفاده قرار گیرند و دچار عدم شفافیت شوند. بنابراین سیاست پولی مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان اقتصادی قرار گرفته است که نیازمند زیرساخت‌هایی است که از جمله آن‌ها، شفافیت بانک مرکزی است. پژوهش حاضر برای درک یک ایده کلی بر نرخ ارز مؤثر حقیقی تمرکز خواهد کرد. بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر، تأثیر شفافیت و ثبات بانک مرکزی، استقلال و تالطم درآمدهای نفتی را بر جزء سیکلی ارز در کشورهای منتخب مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. باید خاطر نشان کرد منظور از جزء سیکلی، دوره‌هایی است که قیمت سهام، نرخ ارز و نرخ تورم نوسانات شدیدی برای مدت طولانی نشان می‌دهند و پس از آن به ثبات می‌رسند.

۲- مبانی نظری

بالیندر (۱۹۹۸)، مطرح می‌کند که بانک مرکزی یک کشور باید اقدامات خود را برای مردم توضیح دهد، تا رمز و راز پشت هر فرآیند تصمیم‌گیری از بین برود. این کار باعث می‌شود که مقامات بانکی و کل فرآیند، بیشتر در برابر مردم پاسخگو باشند. شفافیت بیشتر، بخشی بنیادین از دموکراسی است. اگر بانک نتواند توضیحی شفاف درباره تصمیمی ارائه دهد، ممکن است تصمیم، تصمیم خوبی نباشد. افشای علنی‌تر سیاست‌های بانک مرکزی ممکن است کارایی بازارهای مالی را افزایش دهد. به دو دلیل: اول اینکه، اطلاعات بیشتر در مورد این که چگونه یک بانک مرکزی تصمیمات سیاستی اتخاذ می‌کند، گمانه‌زنی‌های بیش از حد را محدود می‌کند. دوم اینکه، قوانین تصمیم‌گیری شفاف‌تر از طرف بانک مرکزی به کاهش جزء سیکی بازارها کمک می‌کند و بنابراین قابلیت پیش‌بینی تحرکات آتی دارایی‌های مالی را افزایش می‌دهد.

مطالعه کیوکرم (۱۹۹۲) در واقع جامع‌ترین مطالعه موجود در زمان خودش بود. ویژگی متمایزکننده این تحقیق از مطالعات پیشین، استفاده از شاخص‌هایی همانند فراوانی (تعداد) تعویض رئیس کل بانک مرکزی، سنجش استقلال عملی بانک مرکزی بر مبنای پرسشنامه‌هایی که کارمندان بانک به آن‌ها جواب داده بودند، علاوه بر شاخص‌های استقلال قانونی بانک می‌باشد. این مطالعه در مورد ۷۰ کشور و در طول دوره ۱۹۸۹-۱۹۵۰ انجام شده است. کیوکرم به این نتیجه می‌رسد که استقلال بانک مرکزی تورم مورد انتظار را تحت تأثیر (کاهش) قرار می‌دهد. این نتیجه همچنین در مطالعه کیوکرم، وب و نیاپتی (۱۹۹۲) مورد تأیید قرار گرفته است.

کاتر (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای آثار اتخاذ هر یک از سه عنصر چهارچوب پولی (رژیم ارزی، استقلال بانک مرکزی و اهداف سیاست پولی) بر اقتصاد را مورد بررسی قرار دادند. دوره مورد مطالعه ۲۰۰۰-۱۹۷۳ بوده و شامل ۴۱ کشور توسعه یافته و در حال گذار می‌باشد. نتایج مطالعه در خصوص استقلال بانک مرکزی نشان می‌دهد که استقلال بانک مرکزی منجر به کاهش تلاطمات نرخ ارز و نرخ تورم می‌گردد. به دیگر بیان این مطالعه نیز نشان می‌دهد که بین نرخ ارز، تورم و استقلال بانک مرکزی یک رابطه منفی وجود دارد. نکته شایان ذکر در مورد رابطه نرخ تورم و استقلال بانک مرکزی آن است که مطالعاتی نیز وجود دارند که قائل به وجود رابطه‌ای بین استقلال بانک مرکزی و تورم نیستند. به عبارت دیگر، این دسته از محققین اعتقاد دارند که استقلال بانک مرکزی از عناصر توضیح دهنده تورم نیست.

دی لانگ و سامرز (۱۹۹۲) رابطه استقلال بانک مرکزی با تولید سرانه هر کارگر (درحالی که تفاوت کشورها که بخاطر اثرات همگرایی بوده حذف شده) را مورد بررسی قرار دادند. بدین‌منظور آن‌ها نرخ رشد محصول ناخالص داخلی واقعی هر کارگر را در طول دوره ۱۹۹۰-۱۹۵۵ با توجه به سال پایه ۱۹۵۵ محاسبه کرده‌اند. نتایج محاسبات به روش فوق نشان می‌دهد که رابطه مثبتی بین رشد اقتصادی و استقلال بانک وجود دارد. بطور دقیق‌تر، نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که یک واحد افزایش در شاخص استقلال بانک مرکزی منجر به ۰/۴ واحد درصد افزایش در رشد اقتصادی سالیانه می‌شود.

احمد (۲۰۰۰) در مطالعه‌ای نقش بانک مرکزی و سیاست‌های پولی در رشد اقتصادی را مورد بررسی قرار داد. ایده اساسی این مقاله آن است که در کشورهای در حال توسعه بواسطه تسلط بخش مالی (تسلط نیازهای بودجه‌ای دولت)، بانک مرکزی دارای عملکرد نظام یافته‌ای نیست، به همین جهت نمی‌تواند بطور موثر و مثبت به رشد اقتصادی کمک کند. این مطالعه در مورد ۳۰ کشور که از سه منطقه آسیا، آفریقا و آمریکای جنوبی انتخاب شده‌اند و برای دوره ۱۹۹۶-۱۹۶۰ انجام شده است. نتیجه مطالعه در خصوص استقلال بانک و رشد اقتصادی نشان می‌دهد که تأمین نیازهای مالی دولت توسط بانک مرکزی آثار منفی بر رشد اقتصادی دارد.

پارکین (۱۹۸۷) مطالعه‌ای انجام داد، هدف این مطالعه بررسی رابطه استقلال بانک مرکزی و کسری بودجه دولت است. این مطالعه در مورد ۱۲ کشور عضو OECD و در دوره ۱۹۸۳-۱۹۵۵ انجام شده است. نتیجه مطالعه نشان می‌دهد که برخی شواهد مبتنی بر وجود رابطه منفی بین استقلال بانک مرکزی و رفتار بلندمدت کسری بودجه دولت (نسبت کسری بودجه دولت به تولی وبر (۲۰۱۸) تحقیقی با عنوان "تأثیر شفافیت بانک مرکزی بر تلاطم تورم" را به انجام رساند او از روش اقتصادسنجی داده‌های ترکیبی استفاده نمود. در این تحقیق او دریافت که شفافیت در بانک مرکزی باعث کاهش تورم می‌شود و اثبات این موضوع اهمیت شفافیت در بانک مرکزی را بیش از پیش نشان می‌دهد.

ایشلر و لیتکه (۲۰۱۸) تحقیقی با عنوان "شفافیت بانک مرکزی و افت و خیز نرخ ارز" انجام دادند، آن‌ها به بررسی ۶۲ کشور در اقتصاد جهان طی ۱۲ سال (۲۰۱۰-۱۹۹۸) پرداختند و دریافتند اطلاعات بیشتر در سطح بانک مرکزی افت و خیز تورم را کاهش می‌دهد. آن‌ها از روش اقتصادسنجی داده‌های ترکیبی استفاده نمودند. آن‌ها در خلال همین تحقیق دریافتند تأثیر شفافیت بر افت و خیز تورم بیشتر برای کشورهای با انعطاف‌پذیری پایین قیمت کالا و کاهش پایین نرخ بهره وجود دارد.

وبر (۲۰۱۹) مطالعه‌ای تحت عنوان "شفافیت بانک مرکزی بر نوسانات نرخ ارز" انجام داد، تحقیق او کشورهای OECD و غیر OECD بود که طی ۲۰۱۰-۱۹۹۸ انجام شد و توسط روش اقتصادسنجی GMM به اثبات رسید. او در این تحقیق نشان داد هر چه کشوری توسعه‌یافته‌تر باشد تلاطم نرخ ارز در اثر شفافیت بیشتر و برای کشورهایی که در حال توسعه هستند نرخ ارز کاهش می‌یابد.

ترکی و همکارانش (۱۳۹۱) تحقیقی با زیرمجموعه اثر تغییرات قیمت نفت بر نوسان‌های نرخ ارز واقعی به انجام رساند و در نهایت متوجه شدند نوسانات سه‌گانه نفت، تولید و پول بر نوسانات نرخ ارز تأثیر معنادار و مثبتی دارد. حسنی و همکارش (۱۳۹۳) تحقیقی با عنوان بررسی اثر شفافیت اطلاعات بانک مرکزی بر نرخ تورم در ایران انجام دادند و دریافتند ابزار بسیار مهم برای کنترل انتظارات تورمی شفافیت بانک مرکزی و اطلاعات آن است. هادیان و همکارانش (۱۳۷۸) تحقیقی با عنوان چگونگی تأثیر تغییرات درآمدهای حاصل از صادرات نفت بر نرخ واقعی ارز در سال ۱۳۸۷ انجام دادند و در نهایت به این نتیجه رسیدند که در صورتی که درآمدهای نفتی کنترل نشود آثار سختی بر قیمت‌های داخلی و نرخ ارز خواهد گذاشت.

رضازاده (۱۳۹۵) تحقیقی با عنوان تأثیر شوک‌های نفتی بر نرخ ارز در ایران را انجام داد که با استفاده از معادلات SVAR صورت پذیرفت و به این نتیجه رسید شوک بین‌المللی نفت تأثیر معناداری بر نوسانات نرخ ارز نداشته است. اشرفی و همکارانش (۱۳۹۷) مطالعه‌ای با عنوان "شفافیت و پاسخ‌گویی بانک مرکزی" طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۵۷ برای قلمرو مکانی ایران انجام دادند. آن‌ها در این تحقیق به این نتیجه رسیدند که شفافیت و استقلال بانک مرکزی اثر غیرمستقیم معناداری بر تورم دارد. از این رو باید زیرساخت‌های لازم پولی برای تورم هدف‌گذاری شده فراهم شود. احسانی و همکارش (۱۳۹۸) تحقیقی تحت عنوان "بررسی تأثیر شفافیت بانک مرکزی بر تلاطم تولید کشورهای اسلامی" انجام دادند که با استفاده از روش اقتصادسنجی GMM حاصل گردید. آن‌ها دریافتند افزایش در سطح شفافیت بانک مرکزی تا مرز معینی موجب کاهش افت‌وخیز تولید می‌شود و نهایتاً بعد از این مرز معین موجب تشدید تلاطم تولید می‌گردد. ستاری و همکارانش (۱۳۹۸) مطالعه‌ای با عنوان "عوامل مؤثر بر شفافیت سیاست پولی در کشورهای منتخب خاورمیانه" و طی سال‌های ۲۰۱۰-۱۹۹۸ انجام دادند و از روش پانل دیتا بهره بردند. آن‌ها در این تحقیق دریافتند تورم دارای اثر منفی و متغیرهای تولید، تعمیق مالی و درجه باز بودن اثر مثبتی بر شفافیت پولی دارد، همچنین در این تحقیق متغیرهای نهادی بی‌معنی بودند.

۳- روش تحقیق و گردآوری اطلاعات

برای تکمیل بخش‌های گوناگون از اسناد و مدارک و پایان‌نامه‌های متفاوت در دسترس استفاده شده است. داده‌های درآمدهای نفتی از سایت اوپک جمع‌آوری می‌شود. داده‌های نرخ ارز از سایت WDI و شفافیت از سایت کتابخانه دانشگاه برکلی و روملی جمع‌آوری خواهد شد. با توجه به هدف اصلی پژوهش در راستای شفافیت بانک مرکزی جامعه آماری این پژوهش کشورهای ایران، امارات، کویت، قطر، عراق و عربستان است که به علت دسترسی به داده‌ها و اینکه همگی در خاورمیانه هستند در بازه زمانی ۲۰۱۶-۲۰۰۰ انتخاب شده‌اند.

با توجه به مدل‌های ارائه شده در پیشینه تحقیق، الگوی مورد نظر در پژوهش حاضر به صورت زیر می‌باشد:

$$Y_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 X1_{i,t} + \beta_2 X2_{i,t} + \beta_3 X3_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$Y_{i,t}$: این متغیر جزء سیکلی ارز را که توسط فیلتر پرسکات مقیاس می‌شود نشان می‌دهد، این فیلتر یک فیلتر دوطرفه قرینه است و مشکل تغییر فاز دوره را از بین می‌برد.

$X1_{i,t}$: این متغیر شفافیت بانک مرکزی را نشان می‌دهد.

$X2_{i,t}$: این متغیر لگاریتم تکانه درآمد نفتی را که از طریق روش Time Varying Variance اندازه‌گیری شده است نشان می‌دهد.

$X3_{i,t}$: این متغیر شفافیت بانک مرکزی را نشان می‌دهد که در سال ۲۰۱۸ توسط روملی اندازه‌گیری شده است.

در پژوهش حاضر روش حداقل مربعات معمولی کاملاً اصلاح شده به کار گرفته شده است. این روش مشکلات موجود در روند تصادفی تایم سریز را مورد بررسی قرار می‌دهد که توسط سایکن در سال ۱۹۹۲ به صورت زیر ارائه شد:

$$y_t = X_t' \beta + D_{1t}' \gamma_1 + \sum_{j=-q}^r \Delta X_{t+j}' \delta + v_{1t} \quad (2)$$

۴- تخمین مدل و تفسیر نتایج

برای برآورد الگو از این متغیرها استفاده شده است: جزء سیکلی نرخ ارز، شفافیت، لگاریتم تکانه درآمد نفتی و استقلال بانک مرکزی. همچنین تغییر جزء سیکلی ارز توسط فیلتر پرسکات ارزیابی شده است و بدست آمده که نمودارهای زیر خلاصه آن را نشان می‌دهد:

تست‌های ریشه واحد، آزمون‌هایی برای ثابت بودن در یک سری زمانی هستند. یک سری زمانی ثابت است اگر تغییر در زمان باعث تغییر در شکل توزیع نشود. ریشه‌های واحد یکی از دلایل عدم ایستایی هستند (فرضیه صفر مبنی بر وجود ریشه واحد). از این رو در جدول زیر به بررسی آن می‌پردازیم:

جدول ۲: نتایج ریشه واحد در سطح

آزمون لوین، لین و چو (LLC) سطح		آزمون فیشر (PP-Fisher) در سطح		آزمون
اماره	احتمال	اماره	احتمال	متغیر
۰/۴۳۱۰۸	۰/۶۰۱۲	۱۹/۲۲۰۰	۰/۰۷۰۰	$Y_{i,t}$
ریشه واحد		ریشه واحد		Unit roots
۰/۶۷۴۳۲	۰/۶۷۲۸	۲/۸۴۴۸۴	۰/۸۳۸۲	$X1_{i,t}$
ریشه واحد		ریشه واحد		Unit roots
-۱/۴۴۷۳۲	۰/۰۰۴۲	۱۴/۰۱۲۲	۰/۱۸۰۰	$X2_{i,t}$
عدم ریشه واحد		ریشه واحد		Unit roots
۰/۴۰۱۲۴	۰/۵۸۴۷	۰/۸۱۸۵۱	۰/۶۳۷۶	$X3_{i,t}$
ریشه واحد		ریشه واحد		Unit roots

جدول ۳: نتایج ریشه واحد با تفاضل‌گیری مرتبه اول

آزمون لوین، لین و چو (LLC) مرتبه اول		آزمون فیشر (PP-Fisher) مرتبه اول		آزمون
اماره	احتمال	اماره	احتمال	متغیر
۱/۲۰۵۳۰	۰/۰۰۰۲	۲۰۰/۱۴۴	۰/۰۰۰۰	$Y_{i,t}$
عدم ریشه واحد		عدم ریشه واحد		Unit roots
-۱/۰۶۳۱۴	۰/۰۱۸۰	۲۲/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰	$X1_{i,t}$
عدم ریشه واحد		عدم ریشه واحد		Unit roots
-۲/۰۸۶۵۴	۰/۰۰۰۰	۱۲/۰۳۲۴	۰/۰۱۵۴	$X2_{i,t}$
عدم ریشه واحد		عدم ریشه واحد		Unit roots
-۲/۶۲۸۶۲	۰/۰۰۰۰	۱۰/۰۸۴۸	۰/۰۰۰۰	$X3_{i,t}$
عدم ریشه واحد		عدم ریشه واحد		Unit roots

با توجه به بحث ریشه واحد برای اثبات وجود رابطه بلندمدت آزمون Kao صورت می‌گیرد:

۳-۴- آزمون هم‌جمعی Kao

عمدتاً دو رویکرد متفاوت برای آزمون‌های هم‌انباشتگی پانل وجود دارد، مبتنی بر باقی‌مانده و مبتنی بر حداکثر احتمال. مک‌کاسکی و کائو (۱۹۹۸) یک آزمون هم‌انباشتگی پانل را برای هم‌انباشتگی استخراج کردند که بسط آزمون LM و بهترین آزمون محلی بی‌طرفانه برای ریشه MA است. کائو (۱۹۹۹) رگرسیون ساختگی را برای داده‌های تابلویی در نظر گرفت و تست‌های نوع DF و ADF را معرفی کرد. او چهار آمار مختلف آزمون نوع DF را پیشنهاد کرد و از نظریه حد متوالی فیلیپس و مون (۱۹۹۹) برای استخراج توزیع مجانبی این آمارها استفاده کرد. آزمون کائو از همان رویکرد اولیه آزمایش‌های پدرونی پیروی می‌کند، اما بریدگی‌های خاص مقطع و ضرایب همگن را روی رگرسیون‌های مرحله اول مشخص می‌کند. مقدار احتمال آماره به دست آمده کمتر از ۵ صدم است در نتیجه وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل مورد قبول است.

جدول ۴: نتایج تست Kao

روش آزمون	فرضیه صفر	اماره	سطح احتمال
Kao	عدم هم‌جمعی	-۲/۳۰۸۰	۰/۰۰۲۰

با توجه به اینکه شرایط برای مدل‌های دیگر همخوانی ندارد، به تخمین مدل به روش حداقل مربعات معمولی اصلاح شده (FMOLS) می‌پردازیم.

۴-۴- تخمین روش (FMOLS)

نتایج مدل به صورت زیر بدست آمد:

جدول ۵: تخمین FMOLS

متغیر	ضریب برآوردی	انحراف معیار	آماره t	سطح احتمال (Prob)
$X1_{i,t}$	-۱/۳۰۸۴۷۰	۰/۰۶۸۳۴۷	-۱۵/۷۵۴۷۱	۰/۰۰۰۰
$X2_{i,t}$	۲/۲۰۷۸۰۸	۰/۰۴۲۰۸۲	۳۲/۳۷۷۰۷	۰/۰۰۰۰
$X3_{i,t}$	-۲۳/۴۱۰۷۳	۰/۰۶۳۳۱۱	-۲۲۰/۷۵۳۲	۰/۰۰۰۰

با توجه به ضریب $-۱/۳۰۸۴۷۰$ و معنادار بودن آن می‌توان دریافت بین جزء سیکی ارز و شفافیت رابطه منفی و معناداری وجود دارد. یعنی با افزایش شفافیت و اطلاع‌رسانی پولی توسط بانک مرکزی نوسانات ارزی با کاهش و ثبات مواجه می‌شود. همچنین ضریب مثبت $۲/۲۰۷۸۰۸$ نشان‌دهنده رابطه مثبت و معنادار بین جزء سیکی نرخ ارز و نوسانات درآمد نفتی می‌باشد که با توجه به اینکه درآمد اصلی نفت به صورت دلاری وارد تراز تجاری کشورها می‌شود، این امر بدیهی و ملموس است. ضمن اینکه ضریب منفی $-۲۳/۴۱۰۷۳$ نشان‌دهنده رابطه بلندمدت منفی بیت جزء سیکی ارز و استقلال بانک مرکزی را نشان می‌دهد. از این رو می‌توان گفت هر چه فشار دخالت دولت روی بانک مرکزی کمتر باشد یعنی بانک مرکزی مستقل‌تری وجود دارد و جزء سیکی نرخ ارز کمتری خواهیم داشت.

۵- نتیجه‌گیری

با توجه به ضرورت تحقیق این پژوهش از نظر مکانی کشورهای عضو اوپک شامل ایران، عربستان، امارات، کویت، قطر، عراق و عربستان را در بر می‌گیرد که در دوره زمانی $۲۰۰۶-۲۰۰۰$ با توجه به دسترس بودن اطلاعات را دربر می‌گیرد و تأثیر شفافیت بانک مرکزی بر جزء سیکی نرخ ارز در کشورهای منتخب صادرکننده نفت اوپک در خاورمیانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به آزمون ریشه واحد و سپس آزمون کائو در نتیجه وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای مدل مورد قبول است. از این رو روش حداقل مربعات معمولی اصلاح شده (FMOLS) تخمین زده شد. فرضیه‌هایی که در این تحقیق در نظر بودند عبارتند از:

فرضیه اول: شفافیت بانک مرکزی بر جزء سیکی نرخ ارز تأثیرگذار و منفی است.

با توجه به نتایج بدست آمده از تخمین بلندمدت با استفاده از تخمین FMOLS مشخص شد شفافیت بانک مرکزی بر جزء سیکی نرخ ارز تأثیرگذار و منفی است.

فرضیه دوم: جزء سیکی درآمدهای نفتی و تلاطم نرخ ارز رابطه مثبت و معناداری با یکدیگر دارند.

با توجه به نتایج بدست آمده از تخمین بلندمدت با استفاده از تخمین FMOLS مشخص شد جزء سیکی درآمدهای نفتی و تلاطم نرخ ارز رابطه مثبت و معناداری با یکدیگر دارند. از این نظر هر دو فرضیه تأیید شدند. در چند سال گذشته، بانک‌های مرکزی جهان به سمت شفافیت بیشتر، تصمیمات سیاستی و همچنین چشم‌انداز اقتصادی خود از تغییرات احتمالی آینده پیش‌رفته‌اند. شفافیت بانک مرکزی می‌تواند به صورت سیاست رعایت هماهنگی در سیاست‌گذاری پولی، ارزی، اعتباری و بودجه‌ای جهت حفظ ثبات اقتصاد کلان باشد. از این نظر موضوع اهمیت پیدا می‌کند. یکی از دل‌مشغولی‌های کشورهای نفت‌خیز، درآمد و فروش نفت آن‌هاست. از این رو کشورهای صادرکننده نفت که دارای نوسانات درآمدی می‌باشند و بودجه آن‌ها تحت تأثیر این نوسان است و تأثیر آن را بر نرخ ارز خود احساس می‌کنند، می‌توانند از این اهمیت بهره‌مند شوند. چرا که باید بودجه آن‌ها بر اساس این نوسانات چیده شود. از این نظر هم اهمیت و ضرورت تحقیق از بعد نمونه آشکار می‌شود و نشان می‌دهد هر چه شفافیت و استقلال بانک مرکزی بیشتر باشد، می‌تواند در کاهش جزء سیکی نقش موثرتری داشته باشد و عملکرد اقتصادی بهبود یابد و در فضای مطمئن‌تری در حوزه کسب و کار قدم برداشت. اثربخشی استقلال بانک مرکزی در راستای بهینه‌سازی مدیریت پولی کشور، مستلزم اصلاح مشکلات ساختاری در اقتصاد است. برخی از این مشکلات عبارتند از:

- ۱- بیشتر بودجه دولت از محل درآمدهای نفتی تأمین مالی می‌شود که کاملاً برون‌زا هستند و در صورت عدم تحقق، منجر به کسری بودجه دولت می‌گردد.
- ۲- فرآیند بودجه‌ریزی و برآوردهای بودجه‌ای غالباً درست انجام نمی‌شوند، که در نتیجه به تغییر برخی برآوردهای درآمد یا هزینه بودجه می‌انجامد.

- ۳- بانک مرکزی مکلف است ارز بدنه بودجه دولت را به ریال تبدیل کند، به عبارت دیگر اگر تقاضای بازار تکافوی عرضه ارز را نکند، بانک مرکزی به منظور تأمین مالی بودجه دولت، مکلف به تملک آن‌ها است.

بانک مرکزی و دیگر نهادهای موثر بر فضای پولی کشور می‌توانند با بی‌دقتی نسبت به چهارچوب‌های قانونی موجب متلاطم شدن شرایط پولی کشور و نهایتاً کمک به تشدید بحران در کنار سایر عوامل ساختاری و غیر ساختاری شوند. به نظر می‌رسد تعامل سازنده بین دولت و بازیگران اصلی مؤثر بر سیاست‌های پولی کشور، یک شرط اساسی برای فائق آمدن بر مشکلات فعلی بحران می‌باشد. همچنین زیربخش‌های دیگر شفافیت از جمله سیاسی، عملیاتی، اقتصادی و ... به عنوان پیشنهاد در تحقیق‌های آینده

توصیه می‌شود. ضمن اینکه با توجه محدودیت اصلی تحقیق یعنی دسترسی به اطلاعات و به روز نبودن مطابق تاریخ روز کار را سخت‌تر خواهد کرد.

منابع

۱. اشرفی، یکتا، بالونژاد نوری، روزبه و جهانگرد، فاطمه (۱۳۹۷)، تحلیل تجربی عوامل مؤثر بر موفقیت هدف‌گذاری تورم در ایران: با تأکید بر شفافیت و پاسخ‌گویی بانک مرکزی. پژوهشنامه اقتصاد کلان، ۱۳(۲۶): ۱۴۵-۱۲۳.
۲. احسانی، محمدعلی و ایزدی، رضا (۱۳۹۸)، تأثیر شفافیت بانک مرکزی بر تلاطم تولید، فصلنامه علمی-پژوهشی مدل‌سازی اقتصادی، ۱۳(۴۷): ۳۵-۵۴.
۳. ترکی، لیلا و فراهانی، مریم (۱۳۹۱)، ارزیابی اثر تغییرات قیمت نفت بر بی‌ثباتی نرخ ارز در کشورهای عضو کشورهای صادرکننده نفت (۱۹۸۲-۲۰۰۹). پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران، ۱(۲): ۷۱-۵۹.
۴. حسن‌زاده، علی و نسرين ارضروم چیلر، (۱۳۸۲) "چهار مقاله پیرامون بانکداری مرکزی"، پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۵. حسینی، لیلی و شاه‌نوشی، ناصر (۱۳۹۳)، بررسی اثر شفافیت اطلاعات بانک مرکزی بر نرخ تورم در ایران، اولین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، مدیریت، حسابداری و علوم اجتماعی.
۶. رضازاده، علی (۱۳۹۵)، بررسی تأثیر شوک‌های نفتی بر نرخ ارز در ایران: رهیافت غیرخطی مارکوف - سوئیچینگ. فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۴(۷۹): ۱۲۳-۱۴۴.
۷. والی‌نژاد، مرتضی، (۱۳۸۴)، مجموعه قوانین و مقررات ناظر بر بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری (۲ جلد)، چاپ دوم، پژوهشکده پولی و بانکی.
۸. هادیان، ابراهیم و طاهری‌فرد، احسان (۱۳۷۸)، تأثیر تغییرات درآمدهای حاصل از صادرات نفت بر نرخ واقعی ارز: مورد ایران ۱۳۶۰-۱۳۷۵، فصلنامه برنامه‌ریزی و بودجه، ۴(۹): ۳۱-۴۵.
9. Ahmad S. S, (2000), "Credit To The Government: Central Bank Operations And Their Relation To Growth" In Peter Lawrence And Colin Thistle (Eds), Africa And Asia In Comparative Development, MacMillan.
10. Blinder, A. S. , Ehrmann, M. , Fratzscher, M. , De Haan, J. , & Jansen, D. J. (2008). Central bank communication and monetary policy: A survey of theory and evidence. Journal of economic literature, 46(4), 910-45.
11. Cukierman A, S. B, Webb And B. Neyapti,(1992),"Measuring The Independence Of Central Banks And Its Effects On Policy Outcomes", The World Bank Economic Review, Vol 6, PP. 353-395.
12. Delong J. B And L. H. Summers,(1992),"Macroeconomic Policy And Long-Run Growth, "Federal Reserve Bank Of Kansas City, Economic Review, Fourth Quarter, PP. 5-30.
13. Eichler, S. , & Littke, H. C. (2018). Central bank transparency and the volatility of exchange rates. Journal of International Money and Finance, 89, 23-49.
14. Kuttner. N,(2002),"Monetary Policy Frameworks: The Quest For Disciplined Flexibility", Domestic Research, Federal Reserve Bank Of New York.
15. Martins, J. F. D. S. (2015). Impact of real exchange rate volatility on foreign direct investment inflows in Brazil (Doctoral dissertation).
16. Parkin,M,(1987)," Domestic Monetary Institutions And Deficits, "In J. M. Buchananet Al(Eds), Deficits, Basil Blackwell.
17. Weber, C. S. (2019). The effect of central bank transparency on exchange rate volatility. Journal of International Money and Finance, 95, 165-181.

تعیین میزان تاثیر گذاری ارزش سرمایه گذاری بر میزان تمایل به بکار گیری بورس الکترونیکی در بورس اوراق بهادار

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۵

کد مقاله: ۶۷۰۷۳

طیبه الماسی^{۱*}، سعادت زارعی^۲، سیروان خامسی^۳،

غزال ملایی^۴

چکیده

هدف این تحقیق بررسی تاثیر درک ارزش سرمایه گذاری بر تمایل به استفاده از تراکنش های الکترونیکی در معاملات است. این پژوهش از نظر هدف و جنبه توصیفی کاربردی بود. روش گردآوری اطلاعات کتابخانه و مواد مورد استفاده، نمونه ای از (کتاب، مقاله و ...) و روش گردآوری اطلاعات پرسشی توسط محقق می باشد. جامعه آماری این تحقیق سرمایه گذاران بورس است که به روش نمونه گیری تصادفی ساده و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر تعریف شده است. این پژوهش شامل ۶ فرضیه فرعی بود که ارزش عاطفی عواطف و تجربیات، ارزش نمادین اعتماد به نفس با ضریب معناداری ۰/۷۰۸ و ۰/۱۴ تأیید نشد. اما بقیه فرضیه ها به دلیل سطح معنی داری کمتر از سطح خطای ۵ درصد تأیید می شوند. نتایج حاکی از آن است که مؤلفه های در نظر گرفتن ارزش سرمایه گذاری (ارزش اقتصادی پول پس انداز، ارزش محصول اقتصادی، امکان ارزش کار، نوع دوستی نمادین ارزش) در این قصد موفق است. استفاده از تراکنش های مالی الکترونیکی، اما عناصر مهم احساسی و تجربی. و ارزش نماد اطمینان تحت تأثیر استفاده از بورس های الکترونیکی قرار نمی گیرد.

واژگان کلیدی: سرمایه گذاری، درک ارزش سرمایه گذاری، بورس الکترونیکی

۱. کارشناسی، رشته حسابداری مالی، دانشگاه علمی آزاد اسلامی واحد سنندج، (نویسنده مسئول)
tayebhealmasi2022@gmail.com

۲. کارشناسی، رشته حسابداری مالی، دانشگاه علمی کاربردی واحد سنندج

۳. کارشناسی، رشته حسابداری مالی، دانشگاه پیام نور واحد سنندج

۴. کارشناسی ارشد، رشته کامپیوتر، گرایش نرم افزار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج

۱- مقدمه

چندی پیش، زمان زیادی وجود نداشت، از نظر مالی به مردم رسیدگی نمی شد، اساس بسیاری از تصمیمات در سال های متامدی باید چهار مرحله تصمیم گیری یا برنامه ریزی را طی می کرد. در طول این فرآیند، مشکلات برنامه ریزی شده و زود شناسایی می شوند. سپس راه حل های مختلفی پیدا می شود و در مرحله بعد چندین گزینه ۱ گزینه های مختلف مورد تجزیه و تحلیل و توسعه قرار گرفت و در آخرین مرحله بهترین راه حل انتخاب شد. به همین دلیل است که به آن "فرایند حل مشکل" می گویند. اعتقاد بر این بود که یک فرد عاقل تمام این مراحل تصمیم را در مقابل خود طی می کند تا بهترین تصمیم را بگیرد. چنین باورهایی باعث ایجاد تفکر جدیدی شد که به آن «تصمیم گیری منطقی» می گویند. از نظر مالی و اقتصادی به طور عام و سرمایه به طور خاص، راه صحیح تقویت حقوق سهامداران (یا گاهی ۱۰ درصد سود) را پیمودن مسیر تصمیم گیری منطقی می دانستند. تحقیق یوجین فاما^۲ از نظر بازارهای کارآمد، راه را برای این تفکر باز کرد و قدرت گسترش این دیدگاه را در سراسر جهان افزایش داد. پس از ارائه پیشنهاد بازار کارا در دهه ۱۹۶۰، مطالعات زیادی در مورد این فرضیه ها و توانایی آنها در توضیح روندهای بازار سهام انجام شده است. نظریه آربیتراژ، نظریه پورتفولیو مارکویتز^۳ میلر و مودیگلیانی^۴، تئوری قیمت گذاری دارایی ۵ توسط شارب و لینتر و تئوری قیمت گذاری گزینه پیشنهاد شده است از لیک^۶ مرتون^۷ و اسکولز^۸ آنها پایه را ایجاد کردند، پایه و اساس و موضوعات رایج مالی مانند دانش بر اساس این نظریه ها شکل گرفت. فرض اساسی همه این تئوری ها کارایی بازار است. و فکر می کنند که بازار قابل تحلیل و تحلیل است (اسلامبییدلی و کردلوی^۹ ۲۰۱۹، ۲۵). مکتب یا دیدگاه رفتاری که از ادغام روانشناسی و امور مالی زاده شده است می گوید که روانشناسی در تصمیم گیری های مالی نقش دارد. از آنجایی که خطاها و انحرافات بر تئوری سرمایه گذاری تأثیر می گذارد، بر انتخاب های مالی نیز تأثیر می گذارد. ارتباط علم مالی با سایر رشته های علوم اجتماعی که به روانشناسی مالی معروف شده است، محققان را بر آن داشته است تا مطالعات زیادی در مورد رفتار سرمایه گذاران در بورس و رفتار آنها انجام دهند که در موقعیت های مختلفی قرار دارند. امروزه، ایده رفتار کاملاً منطقی توسط سرمایه گذارانی که همیشه به دنبال به حداکثر رساندن مطلوبیت خود هستند، برای توجیه رفتار و رفتار بازار کافی نیست. حتی شواهدی بر اساس بسیاری از رفتارهای مالی وجود دارد که ریشه در عمق طبیعت انسان دارد که با آموزش نمی توان بر آنها غلبه کرد (همان).

از جمله محققانی که یافته هایشان پایه های سرمایه گذاری منطقی را متزلزل کرده است کانمن^۹ بود. اولین مطالعه علمی درباره رفتار سرمایه گذاران واقعی در بازار سهام به دهه ۷۰ برمی گردد. یکی از اولین مطالعات در مورد رفتار سرمایه گذار توسط وارتنون انجام شد. به طور کلی می توان گفت که مالی رفتاری در سطح کلان بیش از مطالعات و نظریه ها در سطح خرد مورد تحلیل و توسعه قرار گرفته است. البته مطالعات ارزشمندی نیز وجود دارد که رفتار سرمایه گذاران واقعی را مورد بحث قرار داده است، از جمله تحقیقات بیکر و هاسلم که در سال ۱۹۷۴ انجام شد. با توجه به اهمیت و میزان تأثیر درک ارزش سرمایه گذاری بر تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیکی، تحقیق به طور خاص بر روی دو متغیر شامل (ابزاری و صفری ۱۳۹۳، ۱۳۹۳، مالی الکترونیک اطلاعات، ۱۳۹۳، ۱۳۹۳، راهنمای سرمایه گذاری برای اشخاص حقیقی و حقوقی خارجی در بورس اوراق بهادار تهران ۱۳۸۵، ۱۷، باقریان، ۲۷، ۱۳۸۵) انجام شد. ، بنوخته پیری ۱۳۸۷، ۱۳۸۷، سیدنورانی و همکاران ۱۳۸۷، ماتیوماشان و شهرآبادی ۱۳۸۵، ۳۹، یاقوی و همکاران ۹۶۳۸۶). اما هیچ تحقیقی که بتواند این موضوع (درک ارزش سرمایه گذاری تمایل به استفاده از بورس الکترونیک در بازار بورس تهران) را اندازه گیری کند، وجود ندارد. بنابراین در این تحقیق به دنبال پاسخ به این سوال اصلی هستیم که درک ارزش سرمایه گذاری تا چه اندازه بر تمایل به استفاده از پس انداز الکترونیکی در بورس تأثیر می گذارد؟

۲- ساختار بازار سرمایه

بر اساس قانون بازار اوراق بهادار (مصوب ۱۳۸۴/۹/۱)، به منظور حمایت از حقوق سرمایه گذاران و با هدف ساماندهی، حفظ و توسعه شفاف، عادلانه و مؤثر و نظارت بر حسن اجرای موارد فوق. قانون، شورای عالی ورشکستگی و اوراق بهادار به ریاست وزیر اقتصاد و دارایی تشکیل شد. این شورا وظایف متعددی دارد که در اینجا با توجه به اهمیت موضوع به برخی از آنها اشاره می شود. انتخاب اعضای هیأت مدیره بورس ها و انجمن های اوراق بهادار، انتخاب اعضای هیأت داور، اعطای مجوزهای مختلف (مجوز عرضه اوراق بهادار از خارج، مجوز متقابل شرکت های پذیرفته شده در بورس خارجی و ...). ، نظارت بر فعالیت های سازمان و

^۱ . Alternative

^۲ . Eugene Fama

^۳ . Markowitz Miller

^۴ . Mvdyglyany

^۵ . CAPM

^۶ . lik

^۷ . Merton

^۸ . Escoloz

^۹ . Kanamen

رسیدگی به شکایات و .... از جمله وظایف این شورا است. در ماده ۵ این قانون، سازمان به عنوان مؤسسه خصوصی تعریف شده است که دارای شخصیت مستقل حقوقی و مالی است و از محل کارمزدهای دریافتی و بخشی از حق ورود شرکت‌ها در بورس و سایر درآمدها اداره می‌شود. لازم به یادآوری است اعضای هیات مدیره این سازمان با پیشنهاد رئیس شورا توسط شورای عالی بورس و اوراق بهادار انتخاب شدند. در صورتی که نهاد مذکور مستقل از دولت تلقی شود، شورای دولت با پیشنهاد وزیر دولت (به عنوان رئیس شورا) اعضای خود را به سمت وی انتخاب می‌کند که وی را از سمت خود برکنار می‌کند. غیر دولتی یعنی اعضای منتخب هیات مدیره سازمان از اختیارات لازم برخوردار نیستند و وزیر اقتصاد و دارایی هر لحظه می‌تواند آنها را برکنار کند. در مورد شورای عالی مبادلات مالی و حوزه بازرگانی باید گفت که این شورا دولتی است. البته دولتی بودن این شورا اشکالی ندارد (در اکثر کشورهای دنیا این شورا دولتی است) اما زمانی که اکثر معاملات در بورس توسط دولت یا اشخاص حقوقی مرتبط با دولت انجام می‌شود نیز از آنجایی که اکثر شرکت‌ها و مؤسسات شناخته شده یا فعال در بازار سهام دولتی هستند، شورای مذکور نمی‌تواند نقش خود را به عنوان حمایت و تضمین سلامت بازار به درستی ایفا کند.

گاهی اوقات ناتوانی واسطه‌های بازار در انجام تعهدات مالی خود، سرمایه‌گذاران را در معرض ریسک سیستماتیک^۱ قرار می‌دهد. به گونه‌ای که واسطه مالی به دلیل خالی بودن یا کمبود نقدینگی قادر به تسویه کامل معامله نباشد. در سیستم تسویه و تبادل، عدم تحویل اوراق بهادار فروخته شده یا رد قیمت اوراق خریداری شده، خریدار و فروشنده را در معرض ریسک سرمایه‌گذاری قرار می‌دهد. ۲ مواجه می‌کند. ریسک نقدشوندگی^۳ یکی از ریسک‌های دیگر معامله عدم ارسال وثیقه یا پرداخت به موقع بهاء است. این نوع ریسک، به ویژه زمانی که قیمت اوراق بهادار به سرعت تغییر می‌کند، می‌تواند مشکلات جدی ایجاد کند و حتی ممکن است شریک را ورشکست کند. ریسک نقدینگی می‌تواند سرمایه‌گذاران را در معرض ریسک دیگری به نام ریسک جابجایی^۴ یا ریسک بازار مواجه سازد. در این صورت به دلیل عدم تحویل اوراق خریداری شده یا عدم پرداخت مبلغ تحویل شده، سرمایه‌گذار مجبور به خرید یا فروش اوراق به قیمتی کمتر از قیمت اولیه می‌شود. (صفاریان و کریمی ۱۳۸۳، ۱۵).

۲-۱- سرمایه‌گذاری

با توجه به تئوری ارائه شده، اصل سرمایه‌گذاری، اصل خرج کردن پولی است که اکنون در اختیار داریم و همچنین برای بدست آوردن پول بیشتر در آینده. به طور کلی می‌توان گفت سرمایه‌گذاری به تعویق انداختن هزینه و مصرف در حال حاضر برای رسیدن به آینده‌ای بهتر با توانایی هزینه بیشتر است. (شارپ و همکاران ۵، ۱۴۰۱۹۹۵). دو اصل در سرمایه‌گذاری بسیار مهم است که شامل زمان و ریسک است. اهمیت هر دو این است که اکنون سرمایه‌گذاری در دسترس است و اندازه آن مشخص شده است و پاداش آن تا چند روز دیگر و معمولاً با بی‌اعتمادی قابل مشاهده خواهد بود. در برخی موارد ویژگی‌های زمانی غالب است (مانند اوراق قرضه دولتی) و در موارد دیگر ریسک از نظر اهمیت اولویت بندی می‌شود (مانند ضمانت خرید سهام عادی) و در موارد دیگر هر دو دارای اهمیت هستند. (مانند سهام عادی) (همان).

۲-۲- انواع سرمایه‌گذاری

سرمایه‌گذاری به دو صورت واقعی و مالی تقسیم می‌شود. سرمایه‌گذاری واقعی نوعی از سرمایه‌گذاری است که به افراد جامعه اجازه می‌دهد تا با قربانی کردن ارزش فعلی خود به نوعی درآمد کسب کنند. خرید خانه یا آپارتمان نمونه‌ای از این سرمایه‌گذاری است. در سرمایه‌گذاری مالی در ازای فداکاری حاضر، شخص نوعی ثروت و دارایی دریافت می‌کند که معمولاً آخر پول است (عبدالزاده ۱۳۸۱، ۱۴۹). در اقتصاد سنتی بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها از نوع اصلی است، اما در اقتصاد مدرن، بیشتر سرمایه‌گذاری در دارایی‌های متمرکز است و رشد مؤسسات سرمایه‌گذاری جای خود را به سرمایه‌گذاری واقعی می‌دهد. به طور کلی، این گونه سرمایه‌گذاری‌ها نه تنها متضاد هستند، بلکه می‌توانند نقاط قوت و مکمل یکدیگر باشند. (هوگن ۶، ۱۹۹۰: ۲۲).

۲-۳- محیط سرمایه‌گذاری^۵

دنیای سرمایه‌گذاری شامل انواع اوراق بهادار قابل فروش است و از طرفی وقتی از دنیای سرمایه‌گذاری صحبت می‌کنیم باید به کجا و نحوه خرید و فروش اوراق هم توجه کنیم. به طور کلی عناصر محیط سرمایه‌گذاری را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

^۱. Systemic Risk

^۲. Principal Risk

^۳. Liquidity Risk

^۴. Replacement Risk

^۵. Sharp et al

^۶. Haugen

^۷. Investment Environment

۱. اوراق بهادار یا دارایی های مالی

۲. بورس یا بازار سهام

۳. واسطه ها یا مؤسسات مالی (شارپ و همکاران، ۱۵: ۱۹۹۵).

۲-۴- مفاهیم اساسی در سرمایه گذاری

۲-۴-۱- شناخت انواع بازارها

اساساً بازار به مکانی گفته می شود که عرضه و تقاضا و سایر معاملات در آن صورت می گیرد. اساساً بازار به دو بخش تقسیم می شود: بازار کالا و خدمات و بازار مالی.

الف- بازار کالا و خدمات

بازار کالاها و خدمات اولین بازاری است که توسط انسان ها برای رفع نیازهای خود ایجاد شده است. انسان ها یاد گرفته اند که مکان های سازمان یافته و مشخصی برای مبادله کالاها و خدمات ایجاد کنند و مجموعه قوانین و مقررات خود را برای بازار سازماندهی کنند و از رویه ها و قوانین ایجاد شده توسط افراد در آن پیروی کنند. در این نوع بازار ابتدا مبادله مستقیم مستقیم به شیوه مبادله کالاها و خدمات مختلف توسط مردم شکل گرفت و سپس عصر پول کلایی یا توکن آغاز شد. انواع خاصی از کالاها مبنای ارزیابی قرار گرفت. و از این طریق تبادل اطلاعات یا دستکاری غیرمستقیم شکل گرفت. این کلای خاص ممکن است از جامعه ای به جامعه دیگر متفاوت باشد، مانند پوست حیوانات، نمک، غلات، و در مرحله پیشرفته تر، نقره و طلا. سپس مبلغ توافق شده برای تسهیل معامله مورد استفاده قرار گرفت و پس از آن دوره اعتبار آغاز شد. در این بازار ارزش هر محصول یا خدمات با مبلغ مشخصی تعیین می شود و عموماً معاملات در این بازار از طریق مکانیسم های شناخته شده ای انجام می شود. عرضه در این بازار بسیار متنوع است و انواع کالاها و خدمات هر چند متفاوت و متفاوت اما در آن یافت می شود. در بازار کالا و خدمات، پول به عنوان وسیله مبادله به راحتی به نقاط مختلف بازار منتقل می شود و محدودیتی ندارد. در واقع می توانیم نقدینگی خود را تحت قوانین و مقررات آنها به نقاط مختلف بازار منتقل کنیم. دو رکن اصلی این بازار، تولیدکنندگان کالا و خدمات به عنوان عرضه کننده و مصرف کنندگان به عنوان مصرف کننده هستند. تعادل این دو بخش باعث ایجاد تعادل در کل بازار می شود و معمولاً از رکود یا تورم جلوگیری می کند. (شهرآبادی و بشیری ۱۳۸۹، ۴).

ب- بازار مالی

بازار مالی به بازاری گفته می شود که دارایی های مالی در آن وجود دارد و در این نوع بازار نیز تجارت وجود دارد. دارایی های مالی دارایی هایی هستند که ارزش آنها به دارایی های مالی بستگی ندارد و نیاز به تضمین توسط شخص دیگری دارد، زیرا اگر شخص یا شخص دیگری این بخش را تأیید نکند، دارایی هایی مانند: سپرده ها، اوراق مشارکت یا حتی چک و پول نقد. اگرچه وجود بازار مالی شرط لازم برای ایجاد و مبادله دارایی های مالی نیست، اما در بیشتر اقتصاد، ایجاد و مبادله پول در نوعی بازار مالی انجام می شود.

بازارهای مالی سه کارکرد اقتصادی دارند:

اول، یک رابطه سیستماتیک بین فروشندگان و خریداران در بازار مالی ایجاد می کند و همچنین نرخ دارایی های قابل تعهد را تعیین می کند. به گونه ای دیگر می توان گفت که این رابطه میزان دارایی های مالی را تعیین می کند. از آنجایی که انگیزه یک شرکت برای کسب درآمد بستگی به بازده مورد انتظار سرمایه گذاران دارد، این ویژگی بازار مالی همچنین نحوه تخصیص پول به دارایی های مالی مختلف را در هر اقتصادی نشان می دهد. به این فرآیند قیمت گذاری می گویند.

دوم، بازار سهام مکانیسمی را برای سرمایه گذاران فراهم می کند تا دارایی های سرمایه گذاری را در زمان دلخواه بفروشند. به این شکل از بازار «ایجاد نقدینگی» می گویند. این ویژگی برای سرمایه گذاران جذاب است، به خصوص زمانی که شرایط سرمایه گذار او را مجبور یا تشویق به فروش کند. در صورت عدم وجود نقدینگی، صاحب اوراق باید آنها را تا سررسید یا تا زمان انحلال شرکت نگه دارد. اگرچه همه بازارهای مالی نوعی نقدینگی را فراهم می کنند، اما آنچه بازار را منحصر به فرد می کند نقدینگی است. سوم، بازار سهام هزینه معاملات را کاهش می دهد. دو نوع هزینه تراکنش وجود دارد: هزینه جستجو و هزینه اطلاعات. هزینه های جستجو نشان دهنده هزینه های آشکار مانند هزینه درج آگهی، خرید یا فروش است و همچنین هزینه های پنهانی مانند زمان صرف شده برای جستجوی طرفین معامله وجود دارد. وجود بازار مالی سازمان یافته هزینه تحقیق را کاهش می دهد. بهای تمام شده اطلاعات، هزینه مربوط به ارزیابی ویژگی های سرمایه گذاری در دارایی مالی است، یعنی مقدار و احتمال مقدار مورد انتظار دارایی مالی. بورس دارای بخش های مختلفی است که هر کدام با توجه به نوع واکنش به بازار ایجاد خواهند شد. یکی از این تقسیمات، تقسیم بر سررسید اوراق بهادار است. در این راستا بازار سهام را می توان به بورس و بورس تقسیم کرد (همان، ۵).

۲-۴-۲- بازار پول

بازار سهام بازاری است که در آن ابزارهایی با سررسید بیشتر از یک سال مانند اوراق قرضه شش ماهه معامله می شود. (همان، ۷).

۲-۴-۳- بازار سرمایه

بازار سهام به بازاری گفته می شود که شامل ابزارهایی با سررسید بیش از یک سال و همچنین ابزارهای بدون سررسید مانند سهام است. مهمترین رکن بورس، مبادله پول است و مهم ترین آن ایجاد بستر برای سرمایه گذاران است. (همان).

۲-۴-۴- بازار اولیه

در این بازار اوراق بهادار شرکت منتشر و در بورس اول عرضه می شود. به عبارت دیگر اوراق عرضه شده در این بازار دست اول بوده و مستقیماً از شرکت ناشر یا نماینده آن خریداری خواهد شد. (همان).

۲-۴-۵- بازار ثانویه

بازار ثانویه متشکل از خریداران و فروشندگان اوراق قرضه و سایر اوراق بهاداری است که قبلاً منتشر شده اند. مثلاً اگر شخصی بخواهد سهام یا اوراقی را خریداری کند که قبلاً توسط ناشر عرضه شده است، باید به بازار ثانویه مراجعه کند. (همان).

۲-۴-۶- تامین مالی

تامین مالی یا تامین مالی به معنای تامین منابع و پول برای ادامه فعالیت شرکت و ایجاد و شروع پروژه های عمرانی و درآمدی برای گروه اقتصادی است.

تامین مالی عمدتاً از طریق انتشار سهام، فروش اوراق قرضه و وام و اعتبار انجام می شود.

ابزارهای تامین مالی ویژه عبارتند از:

الف- به طور معمول به اشتراک بگذارید

ب. توزیع حق بیمه

ج- اوراق قرضه

د- نامه مشارکت

اوراق بهادار الکترونیکی قابل تبدیل

سهام عادی یکی از دو نوع سهامی است که توسط شرکت ارائه می شود و صاحبان به نسبت سهام خود مالک شرکت می شوند. دارندگان اوراق می توانند هر زمان که خریدار وجود داشته باشد، سهام عادی را بفروشند و در صورت مساعد بودن شرایط بازار و کشور، آن را به قیمتی بالاتر از قیمت خرید بفروشند و اگر شرایط بازار خوب نباشد، آن را به قیمتی به فروش می رسانند. قیمت مناسب قیمت پایین. (همان، ۸).

سهام منتشر شده توسط شرکت نسبت به سهام عادی دارای مزایای بیشتری از جمله داشتن نرخ سود ثابت، اولویت در دریافت سود، حق وصول وجه و ... می باشد. eFA به طور کلی، سود سهام در سهام ممتاز به عنوان درصدی از قیمت اسمی بیان می شود. مثلاً ۱۰ درصد قیمت اسمی. مثلاً اگر قیمت سهام ۱۰۰ تومان باشد ۱۰ درصد آن ۱۰ تومان می شود. سود سهام ممتاز دائمی بوده و همانطور که گفته شد با اولویت نسبت به سهام عادی پرداخت می شود. به منظور رعایت حقوق سهامداران، شرکت های پذیرفته شده در بورس دارای سهام مساوی و مساوی می باشند. اوراق قرضه، اوراق قرضه ای است که دارای بهره است و ناشر متعهد می شود که اصل و سود آن را در تاریخ معینی بپردازد. این اوراق معمولاً دارای چند کوپن سود هستند که در مقاطع خاصی مثلاً هر سه ماه یکبار باید به شرکت صادرکننده اوراق یا بانک شاغل در آن ارسال شود و بخشی از سود آن را با تسلیم کوپن دریافت کنند. در حال حاضر اوراق به دلیل مشکلات و موانع قانونی در بورس ایران فروخته نمی شود و اوراق مشارکت جایگزین آن شده و در بورس قابل فروش است. اولین شرکتی که در ایران سهام را در بورس منتشر کرد، ایران خودرو (پژو پارس ۱۳۸۳) بود که ۱۹ درصد رشد کرد. (همان، ۹).

۲-۴-۷- انواع ارزش

برای اوراق بهادار، انواع مختلفی از ارزش ها یا قیمت ها را می توان تصور کرد، مانند ارزش دفتری، ارزش ذاتی، ارزش اسمی و ارزش بازار.

ارزش دفتری: ارزشی است که از اوراق شرکت به دست می آید و برابر است با تعداد کل حقوق صاحبان سهام تقسیم بر تعداد کل سهام شرکت.

ارزش ذاتی: ارزش فعلی درآمد آتی اوراق بهادار است که با استفاده از فرمول های مشخص محاسبه خواهد شد.

ارزش اسمی: ارزشی است که معمولاً قانون تعیین می کند و برای هر سهم در بورس اوراق بهادار تهران ۱۰۰۰ ریال است.

ارزش اسمی در اوراق بهادار درج می شود و معمولاً جز از طریق قانونی قابل تغییر نیست. ارزش بازار: قیمت فروش سهم در بازار، این ارزش بر اساس عرضه و تقاضا تعیین خواهد شد. (همان، ۱۰).

۲-۴-۸- فرآیند سرمایه‌گذاری^۱

در فرآیند سرمایه‌گذاری، نحوه تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران در مورد اوراق بهادار قابل فروش و میزان سرمایه‌گذاری در هر نوع اوراق بهادار و زمان سرمایه‌گذاری مورد بحث قرار می‌گیرد. روشی که شامل مراحل زیر برای تصمیم‌گیری در این مورد باشد به عنوان مبنای سرمایه‌گذاری پیشنهاد می‌شود:

۲-۴-۹- خط مشی سرمایه‌گذاری^۲

در این مرحله اهداف و میزان منابع موجود و انواع احتمالی دارایی‌های مالی برای گنجاندن در سبد سرمایه‌گذاری تعریف می‌شود. اهداف سرمایه‌گذاری باید بر اساس ریسک و بازده تعریف شود و شناسایی دارایی‌های مالی تشکیل دهنده پرتفوی باید بر اساس اهداف سرمایه‌گذاری، میزان منابع موجود و ملاحظات باشد که توسط سرمایه‌گذاران تأمین مالی می‌شود. (همان).

۲-۴-۱۰- تجزیه و تحلیل اوراق بهادار

در ساده‌ترین شکل این نوع تحلیل، قیمت بازار اوراق بهادار برای پیش‌بینی تغییرات آتی تحلیل می‌شود. به این ترتیب به منظور شناسایی روندها و الگوهای تکراری تغییرات قیمت اوراق بهادار در گذشته، قیمت‌های گذشته آنها مورد تجزیه و تحلیل و تحلیل قرار می‌گیرد. تهیه الگوی تغییرات قیمت اوراق بر اساس تغییرات گذشته با فرض تکرار روندها و الگوهای گذشته در آینده انجام می‌شود و بنابراین تحلیلگر اوراق بهادار امیدوار است آینده را به طور دقیق پیش‌بینی کند. (فرنسیس، ۳، ۱۹۷۶: ۱۷).

۲-۴-۱۱- تهیه سبد سرمایه‌گذاری

مرحله سوم در فرآیند سرمایه‌گذاری شامل شناسایی و تعریف دارایی سرمایه‌گذاری مورد نظر و یافتن نسبت سرمایه‌تخصیص یافته از ثروت سرمایه‌گذار به هر یک از املاک انتخابی است. در این مرحله سرمایه‌گذار با توجه به نتایج مرحله قبل از عناصر زیر برای تهیه پرتفوی مورد نظر استفاده می‌کند:

۱. تجزیه و تحلیل اوراق بهادار جداگانه و پیش‌بینی تغییرات قیمت برای هر یک از آنها.
  ۲. پیش‌بینی تغییرات کلی قیمت سهام عادی و ارتباط آنها با اوراق بهادار.
  ۳. پرتفویی با بازده معین با حداقل ریسک تهیه کنید.
- در واقع، با توجه به ارزیابی میزان ریسک و بازده هر یک از اوراق بهادار، از طریق تحلیل هر یک و رابطه بین نرخ‌های بازده، سرمایه‌گذاران می‌توانند به گروهی دست یابند که برای برخی ریسک‌ها دارای نرخ حداکثر بازدهی هستند. (همان، ص ۱۸).

۲-۵- نحوه عملکرد بورس الکترونیک

در اینجا ما عملکرد بازار مالی الکترونیکی را با مثال‌هایی همراه با محصولات مالی فعلی و آینده توضیح می‌دهیم. یک روز، یکی از سرمایه‌گذاران ایمیلی از یک کارگزار مستقل دریافت کرد که با آن حساب تجاری باز کرده بود. بدین ترتیب سرمایه‌گذاران مذکور این امکان را به دست می‌آوردند تا بدون نیاز به واسطه یا کمک کارگزار، از طریق اینترنت در ارائه اولیه شرکت‌های کوچک شرکت کنند. حداقل سرمایه‌ای که می‌توان در این پیشنهاد انجام داد ۱۰۰۰ دلار است و پیش‌بینی می‌شود ۲٫۲ میلیون سهم با قیمت اولیه ۱۰ تا ۱۲ دلار در بازار نزدیک به فروش برسد. تصور چنین وضعیتی دشوار نیست، به خصوص وقتی به سود روزانه شرکتی مانند Glob.com نگاه کنیم که سهم آن با قیمت اولیه ۹ دلار به ازای هر سهم عرضه شد، در روز اول معاملات به ۹۷ دلار رسید و در پایان آن روز قیمت به ۶۳/۵۰ رسید. با این حال باید در این مورد مراقب باشید، زیرا اولاً سرمایه‌گذاری در عرضه اولیه شرکت دارای ریسک بوده و ریسک بالایی را به همراه دارد و به همین دلیل نیاز به تحقیقات ویژه در مورد شرکت دارد. ثانیاً، به منظور تأمین سرمایه‌تجاری کوچک تازه تأسیس در «بازار اولیه»، کارگزاری ممکن است خرید و فروش فوری این سهام را در زمان مشخص شده ممنوع کند.

هنگامی که سرمایه‌گذاران می‌خواهند سهام خود را بفروشند، بسیاری بر این باورند که تنها گزینه آنها این است که یک کارمزد معامله کوچک به یک سرویس آنلاین پرداخت کنند و سهام را با قیمت پیشنهادی فعلی مبادله کنند. با استفاده از شبکه ارتباط الکترونیکی، سرمایه‌گذاران می‌توانند سهام خود را در بازار سهام الکترونیکی بفروشند. این به او امکان تراکنش‌های الکترونیکی را با قیمتی که می‌خواهد می‌دهد. به طور کلی، بازار تابلوی اعلانات مملو از سفارشات خرید و فروش سهام به قیمت مشخص است. "سفارشات بازار" "بهترین قیمت" را در بازار جستجو می‌کند، مشتری می‌تواند لیستی از سفارشات را تهیه کند و در صورت تمایل به خرید، با کلیک بر روی سفارش راضی شده، معامله را کامل کند. برای فروش سهام، سرمایه‌گذاران می‌توانند

۱ . Investment Process

۲ . Investment Policy

۳ . Francis

سفارشات خود را "ارائه" کنند و منتظر بمانند تا مشتریان بالقوه معامله را تکمیل کنند. اگر دو سفارش از نظر قیمت و تعداد مطابقت داشته باشند، سیستم به طور خودکار معامله را ثبت می کند و قطعات اختصاص می یابد.

هدف یک سیستم تجارت الکترونیک حذف واسطه ها و بهبود هزینه ها است. هر بخشی از بازار دارای یک متخصص است که نوسان قیمت را بر اساس قیمت خرید و فروش سهم خود (تفاوت قیمت عرضه و درخواست قیمت) تعیین می کند. شرکت در این نوسانات قیمتی ماهیت بازارهای سهام الکترونیکی است. به عنوان مثال، یک سرمایه گذار ممکن است بخواهد ۵۰۰ سهم از یک شرکت کوچک را که در بازار نزدیک معامله می کند با محدوده قیمتی ۲۰ تا ۲۰٫۵ دلار بفروشد. نگاهی به لیست سفارشات الکترونیکی در اینترنت، ۳۰۰ سفارش خرید به قیمت ۲۵/۲۰ از Mr. اسمیت و سفارش خرید ۱۰۰۰ به قیمت ۱۳/۲۰ از Mr. جونز. در اینجا مشتری می تواند با انتخاب سفارش اسمیت ۳۰۰ سهم خود را به او بفروشد و با انتخاب سفارش جونز تمام ۵۰۰ سهم را به او بفروشد. در صورت عدم علاقه به یکی از این سفارشات، مشتری می تواند شخصا وارد سامانه شده و ۵۰۰ سهم خود را به عنوان مثال به قیمت ۲۰٫۳۸ به فروش برساند. (اریک و بروس ۱، ۱۹۹۶: ۱۶۵).

۲-۵-۱- داد و ستد الکترونیکی در بازارهای سهام

معاملات الکترونیکی در بازار سهام از طریق شبکه های ارتباطی الکترونیکی انجام و انجام می شود و از فناوری های نوین برای کاهش هزینه های معاملات و محدودیت های جغرافیایی استفاده می شود. این امر فرصت های زیادی را برای ارتباطات و تبادل از طریق بازارهای مالی جهانی ایجاد کرده و چالش هایی را برای حاکمیت و قانون ایجاد کرده است. مدل های الکترونیکی بورس اوراق بهادار را می توان به دو دسته تقسیم کرد. طبقه اول یک شبکه ارتباطی الکترونیکی و طبقه دوم کارگزاری و مبادله سهام از طریق دسترسی مستقیم است (پلیس و پژوهشکده بانکی ۱۳۸۲، ۱۱). الف) شبکه های ارتباط الکترونیک

با استفاده از شبکه کامپیوتری، سرمایه گذاران می توانند پیشنهادات خرید و فروش خود را در بازار مجازی ثبت کنند. این سیستم ها شبکه های ارتباطی الکترونیکی ECNS نامیده می شوند. مشتریان اصلی این سیستم ها سرمایه گذاران حرفه ای مانند شرکت های سرمایه گذاری و مدیران صندوق های بازنشستگی هستند که عضو بورس نیستند. این شبکه ها خریداران و فروشندگان را از طریق شبکه ای بدون واسطه و واسطه به هم متصل می کنند تا تراکنش ها را آسان تر و سریع تر انجام دهند. نمونه هایی از این شبکه ها عبارتند از: Instinet (توسط روتر)، Europe Trade Point, Island Archipelago

ب) کارگزاری سهام به صورت لحظه ای

سامانه کارگزاری بلادرنگ در ازای دریافت کارمزد به مشتریان خود خدمات ثابتی را ارائه می دهد که به دلیل رقابت شدید در این بخش به میزان قابل توجهی کاهش یافته است. به عنوان مثال در کره به دلیل حجم معاملات، کارمزدها به حدی کم بود که معامله گران سهام با ضرر مواجه شدند و برخی از آنها فعالیت خود را تعطیل کردند. این سیستم ها همچنین تجزیه و تحلیل سهام را با هزینه کم یا بدون هزینه ارائه می دهند. اکثر این سیستم های کارگزاری به مشتریان اجازه می دهند تا اوراق دولتی را که برای اولین بار منتشر شده اند خریداری کنند و در عین حال مکانی برای واریز، ذخیره و گزارش حساب های جاری خود در اختیار آنها قرار دهند.

اکثر سیستم های کارگزاری که در بازارهای نوظهور فعالیت می کنند، اطلاعات مستقیمی را از طریق اینترنت در اختیار مبادلات مالی بزرگ جهانی قرار می دهند. در برخی کشورها علاوه بر استفاده از این سیستم ها، از سیستم های دیگری نیز برای جلوگیری از انباشت پول در بازارهای کوچک استفاده می شود. اکثر این واسطه ها در حال گسترش و تنوع خدمات خود و ایجاد مراکزی با معامله گران داخلی در بازارهای نوظهور هستند، مانند GECL که وابسته به گروه سرمایه اتحاد است و فعالیت خود را به ۱۰۰ کارگزار و ۵۰ صرافی در سراسر جهان گسترش داده است.

ج) مبادله از طریق دسترسی مستقیم

معامله با دسترسی مستقیم صرافی است که در آن سرمایه گذار دستور خرید فوری می دهد، معامله گر آن را به بازار ارسال می کند و از او پورسانت دریافت می کند. مبادلات ورود مستقیم به طور کلی منجر به عملیات در اتاق های تسویه الکترونیک یا سیستم های اجرای سفارشات کوچکتر می شود. برای انجام معاملات در چنین محیطی، سرمایه گذاران باید برنامه را از شبکه مربوطه ثبت کنند. این روش معاملاتی پیچیده تر از سایر معاملات زمان بندی شده از طریق یک کارگزار است. به همین دلیل اکثر سرمایه گذاران حرفه ای یا خریداران عادی بورس از آن استفاده می کنند.

۲-۵-۲- مزایای بورس اوراق بهادار

از مزایای بورس اوراق بهادار در ابعاد مختلف می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. مبادله و اقتصاد
۲. بازار مالی از دیدگاه شرکت ها و گروه های اقتصادی منتشر کننده اوراق بهادار

۳. بازار سهام از دیدگاه سرمایه گذاران و صاحبان دارایی های مالی

مهمترین هدف بورس ارتباط سرمایه گذارانی است که منابع دارند و هدفشان کسب سود و بازدهی منصفانه است با اشخاص حقوقی و گروه های اقتصادی نیازمند منابع کارنا با اجرای فرآیند پاکسازی و شفاف سازی کار خود را بهبود بخشد. همه ما برای بقا و بر اساس فشار و امتیاز شغلی را برای خود انتخاب می کنیم. هر شغلی باید دارای الزاماتی باشد که نیازهای اپراتور خود را برآورده کند. مثلاً بازدهی قابل اعتماد و خوب، عمر طولانی، بدون محدودیت قانونی، جذاب و مقیاس پذیر و ... داشته باشد.

با توجه به این مطالب به نظر می رسد فعالیت در بورس می تواند به عنوان یک تجارت دوم مناسب در نظر گرفته شود، زیرا عمر طولانی دارد و هرکسی می تواند سال ها با بهبود مالی و اقتصادی از آن استفاده کند. - علم، نتایج مناسبی دارد و مهارت های سرمایه گذار را توسعه می دهد و با کار درست به سود خوب و مطمئنی می رسد (همان، ۳۶). در ادامه به توضیح هر یک از این مزایا می پردازیم.

۲-۵-۳- مزایای بورس برای اقتصاد

بازار سهام به عنوان بخشی از بورس، تأثیر بسزایی در توسعه اقتصادی کشورها دارد، به طوری که بسیاری از محققین و محققین بر رشد بازار سهام در کنار سایر بخش های مالی که برای توسعه اساسی هستند اتفاق نظر دارند. یکی از مزیت های اصلی بورس ها جمع آوری سرمایه های خرد و پراکنده و انباشت آن برای تجهیز امور مالی شرکت است. بورس با استفاده از وجوه معلق و کوچک در تولید و تأمین مالی مؤسسات عمومی، زمینه رشد و توسعه شرکت ها و بنگاه های اقتصادی را فراهم می کند و این امر به نوبه خود به عنصری از ارتقاء رفاه اجتماعی تبدیل می شود. از دیگر مزایای بورس برای اقتصاد می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. کنترل مقدار پول، نقدینگی و تورم با انتشار سهام و اوراق مشارکت (مشارکت).
۲. بازار مالی به عنوان بازار رقابت کامل (خریداران و فروشندگان زیاد، امکان ورود و خروج از بازار، شفافیت اطلاعات و بهترین تخصیص منابع).
۳. رشد تولید ناخالص داخلی، افزایش اشتغال و کمک به حفظ تعادل اقتصادی در کشور.
۴. تأمین توزیع عادلانه ثروت با گسترش مالکیت عمومی و ایجاد حس مشارکت عمومی.
۵. افزایش نقدینگی ثروت مردم (همان، ۳۷).

۲-۵-۴- مزایای بورس از دیدگاه واحدهای اقتصادی (شرکت های سرمایه پذیر)

بسیاری از شرکت های اقتصادی برای رشد و توسعه فعالیت های خود به منابع درآمدی جدید نیاز دارند. بازار اوراق بهادار همواره با انتشار سهام، اوراق قرضه و مشارکت و سایر ضمانت نامه ها به شرکت ها در تأمین منابع مالی کمک می کند و منبع اطلاعاتی سریع تر و آسان تر را فراهم می کند. از دیگر مزیت های بورس برای شرکت ها و بنگاه های اقتصادی می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. افزایش اعتبار و امنیت مالی داخلی و خارجی با تضمین سهم شرکت در بازار سرمایه داخلی و خارجی.
۲. تعیین ارزش بازار بر اساس قانون عرضه و تقاضا تا درج نام شرکت در بورس.
۳. تغییر ساختار سپرده و انتقال ملک آسان است.
۴. ایجاد نگرش مثبت در بین سرمایه گذاران برای کاهش ریسک گروه اقتصادی و امکان تأمین مالی با هزینه کم.
۵. دسترسی به مزایا و وام های ویژه مانند افزایش سقف بانکی و انتشار اوراق مشارکت.
۶. صدور سپرده بدون مجوز از بانک مرکزی و با مجوز از سازمان بورس و اوراق بهادار.
۷. معافیت مالیاتی.
۸. چشم انداز آینده شرکت را توضیح می دهد و عملکرد شرکت را ارزیابی می کند.
۹. ارتقای سطح اعتماد عمومی و استفاده از مشارکت عمومی در توسعه شرکت (همان، ۳۸).

۲-۵-۵- مزایای بورس اوراق بهادار از دیدگاه سرمایه گذاران

بازار سهام به عنوان یک گزینه سرمایه گذاری مزایای زیادی را برای سرمایه گذاران و فعالان این بازار ارائه می دهد. نقدینگی اوراق بهادار برای بسیاری از سرمایه گذاران بسیار مهم است. زیرا ورود و خروج سرمایه گذاران به بازار در شرایط نقدینگی آسان است. از آنجایی که در بورس همه خریداران و فروشندگان مکان خاصی را برای معامله نشان می دهند، فروشنده در دسر کمتری دارد و پول کمتری برای فروش اوراق خرج می کند یا به عبارتی اوراق بهادار را به پول تبدیل می کند. از دیگر مزایای این بازار می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. خرید سهام و اوراق قرضه برای بازده خوب و محافظت در برابر تورم.
۲. تضمین گزینه های سرمایه گذاری به دلیل شفافیت اطلاعات.

۳. استفاده از کسر مالیات.

۴. مشارکت در فرآیند تصمیم گیری مدیریت بازرگانی.

۵. ایجاد بازارهای بلند مدت و مستمر که امکان سرمایه گذاری بلند مدت و کوتاه مدت را فراهم می کند.

۶. وجود سپرده های مختلف از نظر محصولات و ریسک برای سرمایه گذاران.

۷. ایجاد سیستم و رویه استاندارد و رسمی خرید و فروش اوراق بهادار.

۸. حمایت از سرمایه گذاران خرد و تحقق مشارکت آنها در تولید و تجارت.

۹. نظارت مضاعف بر فعالیت های شرکت در چارچوب استانداردها و قوانین بورس (همان، ۳۹).

۲-۵-۶- درک ارزش سرمایه گذاری و بورس الکترونیکی

درک ارزش سرمایه گذاری شامل هر چیزی است که خرید و فروش و استفاده از بازار مالی الکترونیکی را آسان می کند و می تواند از خدمات بازار مالی الکترونیکی بهره مند شوند. هرچه مردم بیشتر در مورد بازار مالی الکترونیکی درک کنند، معاملات سریعتر و دقیق تر انجام می شود.

۲-۶- آمار استنباطی

فرضیه اول پژوهش: ارزش اقتصادی پول صرفه جویی شده بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی موثر است.

جدول (۱) همبستگی پیرسون بین عوامل ارزش اقتصادی پول

صرفه جویی شده و تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

همبستگی پیرسون	تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی
ضریب همبستگی	۰/۱۲
معنی داری	۰/۰۲
تعداد	۳۴۷

ما از روش های همبستگی و رگرسیون برای تأیید مؤثر بودن ارزش پس انداز در تمایل به استفاده از تراکنش های الکترونیکی استفاده کردیم. نتایج جدول همبستگی پیرسون (۱) نشان می دهد که این دو متغیر با یکدیگر رابطه مثبت دارند و با افزایش هر متغیر مقدار این رابطه ۰/۱۲ می شود و با توجه به سطح معنی داری ($p > 0.05$) می تواند این رابطه را با اطمینان ۹۵ درصد بپذیرد.

جدول (۲) نتایج اجرای رگرسیون ساده برای تعیین تاثیر گذاری ارزش پول اقتصادی صرفه جویی شده بر تمایل به

استفاده از بورس الکترونیکی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	معنی داری
بین گروهی	۷/۲۳	۱	۷/۲۳	۵/۰۹	۰/۰۲
درون گروهی	۴۸۹/۷۴	۳۴۵	۱/۴۲		
کل	۴۹۶/۹۷	۳۴۶			

نتیجه رگرسیون ساده (۲) که با روش Enter انجام شد، نشان می دهد که ارزش پول اقتصادی ذخیره شده در تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیکی مؤثر است ($F = 345.1$, $p < 5.09$, $R^2 = 0.12$). نتایج نشان می دهد که مجذور ضریب همبستگی چندگانه $R^2 = 0.12$ است که نشان می دهد ارزش پول اقتصادی پس انداز شده می تواند ۱۲ درصد از تمایل به استفاده از بورس الکترونیک را توضیح دهد.

فرضیه دوم پژوهش: ارزش اقتصادی - بهره وری بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی موثر است.

جدول (۳) همبستگی پیرسون بین عوامل ارزش اقتصادی - بهره

وری و تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

همبستگی پیرسون	تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی
ضریب همبستگی	۰/۲۰
معنی داری	۰/۰۲
تعداد	۳۶۷

ما از روش های همبستگی و رگرسیون برای تأیید اینکه نتایج اقتصادی در تمایل به استفاده از بورس های الکترونیکی مؤثر هستند، استفاده کردیم. نتایج جدول همبستگی پیرسون (۳) نشان می دهد که این دو متغیر با یکدیگر رابطه مثبت دارند و با افزایش هر متغیر مقدار این رابطه ۰/۲۰ می باشد و با توجه به سطح معناداری ($p > 0.05$) می تواند این رابطه را با اطمینان ۹۵ درصد بپذیرد.

جدول (۴) نتایج اجرای رگرسیون ساده برای تعیین تاثیر پذیری ارزش اقتصادی - بهره وری بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	معنی داری
بین گروهی	۲۲/۷۰	۱	۲۲/۷۰	۱۶/۱۱	۰/۰۰۰
درون گروهی	۵۱۴/۲۷	۳۶۵	۱/۴۰		
کل	۵۳۶/۹۷	۳۶۶			

نتایج یک بررسی ساده (۴-۶) که در روش Enter انجام شد، نشان می‌دهد که نتایج اقتصادی در تمایل به استفاده از مبادله الکترونیکی مؤثر است ($P < 0.05$, $F = 16.11$). نتایج نشان می‌دهد که ضریب مجذور همبستگی چندگانه $R^2 = 0.04$ است که نشان می‌دهد ارزش پول اقتصادی تولید می‌تواند ۴ درصد از تمایل به استفاده از تراکنش های الکترونیکی را توضیح دهد.

فرضیه سوم پژوهش: راحتی ارزش عملکردی بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی مؤثر است.
ما از روش های همبستگی و رگرسیون برای بررسی اثربخشی تمایل به استفاده از بازارهای مالی الکترونیکی استفاده کردیم.

همبستگی پیرسون	ضریب همبستگی	تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی
ارزش عملکردی	۰/۶۰	۰/۶۰
	معنی داری	۰/۰۲
	تعداد	۳۶۳

نتایج جدول همبستگی پیرسون (۵) نشان می‌دهد که این دو متغیر با یکدیگر رابطه مثبت دارند و با افزایش هر متغیر مقدار این رابطه ۰/۶۰ است و با توجه به سطح معناداری ($p > 0.05$) می‌تواند این رابطه را با اطمینان ۹۵ درصد بپذیرد.

جدول (۶) نتایج اجرای رگرسیون ساده برای تعیین تاثیر پذیری ارزش عملکردی بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	معنی داری
بین گروهی	۱۹۰/۲۱	۱	۱۹۰/۲۱	۲۰۶/۴۳	۰/۰۰۰
درون گروهی	۳۳۲/۶۴	۳۶۱	۰/۹۲		
کل	۵۲۲/۸۶	۳۶۲			

نتایج به کارگیری رگرسیون ساده (۶) که از طریق روش Enter انجام شد، نشان می‌دهد که ارزش کار در تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیکی مؤثر است ($P < 0.05$, $F = 361.1$, $P < 0.05$). نتایج همچنین نشان می‌دهد که مجذور ضریب همبستگی چندگانه $R^2 = 0.36$ است که نشان می‌دهد ارزش کار می‌تواند ۳۶ درصد از تمایل به استفاده از مبادله الکترونیکی را توضیح دهد.

همبستگی پیرسون	ضریب همبستگی	تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی
ارزش عاطفی احساسات و تجربیات	۰/۷۰۸	۰/۷۰۸
	معنی داری	۰/۰۲
	تعداد	۳۵۵

فرضیه چهارم: ارزش عاطفی احساسات و تجربیات بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی مؤثر است.
ما از روش های همبستگی و رگرسیون برای تأیید اینکه ارزش احساسات و تجربیات در تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیک مؤثر است، استفاده کردیم.

نتایج جدول همبستگی پیرسون (۷) نشان می‌دهد که این دو متغیر رابطه معناداری با هم ندارند. ($p > 0.05$)

جدول (۸) نتایج اجرای رگرسیون ساده برای تعیین تاثیر پذیری ارزش عاطفی احساسات و تجربیات بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	معنی داری
بین گروهی	۰/۲۰۷	۱	۰/۲۰۷	۰/۱۴	۰/۷۰۸
درون گروهی	۵۲۰/۷۶	۳۵۳	۱/۴۷		
کل	۵۲۰/۹۷	۳۵۴			

نتایج به کارگیری رگرسیون ساده (۸) که به روش اینتر انجام شد، نشان می‌دهد که ارزش هیجانی احساسات و تجربیات تأثیری بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی ندارد. ($F(1,353)=0.14$, $P > 0.05$).

فرضیه پنجم: ارزش نوع دوستی نمادین بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی موثر است.

جدول (۹) همبستگی پیرسون بین عوامل ارزش نوع دوستی و تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

همبستگی پیرسون		تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی
ارزش نوع دوستی	ضریب همبستگی	۰/۰۹
	معنی داری	۰/۰۴
	تعداد	۳۶۹

ما از روش های همبستگی و رگرسیون برای تأیید اینکه ارزش عاطفی نوع دوستی بر تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیکی مؤثر است استفاده کردیم. نتایج جدول همبستگی پیرسون (۹) نشان می‌دهد که این دو متغیر با یکدیگر رابطه مثبت دارند و با افزایش هر متغیر، مقدار این رابطه ۰/۰۹ و با توجه به سطح معنی داری ($p < 0.05$) می‌باشد. با اطمینان ۹۵ درصد می‌توانیم این رابطه را بپذیریم.

جدول (۱۰) نتایج اجرای رگرسیون ساده برای تعیین تأثیر پذیری ارزش نوع دوستی بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	معنی داری
بین گروهی	۵/۳۳۳	۱	۵/۳۳۳	۳/۶۶	۰/۰۴
درون گروهی	۵۳۳/۶۰۰	۳۶۷	۱/۴۵		
کل	۵۳۸/۹۳۳	۳۶۸			

نتیجه یک رگرسیون ساده (۱۰) که با روش Enter انجام شد نشان می‌دهد که ارزش نوع دوستی در تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیکی مؤثر است ($F(367,1) = 0.05$, $P < 3.66$). نتایج نشان می‌دهد که مجذور ضریب همبستگی چنگانه $R^2 = 0.10$ است که نشان می‌دهد ارزش نوع دوستی می‌تواند ۱۰ درصد از تمایل به استفاده از تراکنش های الکترونیکی را توضیح دهد.

فرضیه ششم: ارزش نمادین اعتماد به نفس بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی موثر است.

جدول (۱۱) همبستگی پیرسون بین عوامل ارزش نمادین اعتماد به نفس و تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

همبستگی پیرسون		تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی
نمادین اعتماد به نفس	ضریب همبستگی	۰/۰۷
	معنی داری	۰/۱۴
	تعداد	۳۶۷

ما از روش همبستگی و رگرسیون برای تأیید اینکه ارزش اعتماد به نفس در تمایل به استفاده از تراکنش های مالی الکترونیکی مؤثر است استفاده کردیم. نتایج جدول همبستگی پیرسون (۱۱) نشان می‌دهد که این دو متغیر رابطه معناداری با هم ندارند. ($P > 0.05$).

جدول (۱۲) نتایج اجرای رگرسیون ساده برای تعیین تأثیر پذیری ارزش نمادین اعتماد به نفس بر تمایل به استفاده از بورس الکترونیکی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	معنی داری
بین گروهی	۳/۰۴	۱	۳/۰۴	۲/۱۱	۰/۱۴
درون گروهی	۵۲۵/۸۲	۳۶۵	۱/۴۴		
کل	۵۲۸/۸۶	۳۶۶			

نتایج یک رگرسیون ساده (۱۲) که با استفاده از روش Enter انجام شد نشان می‌دهد که ارزش شاخص اطمینان در تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیکی موثر است. ($F(1,365)=2/11$, $P < 0.05$).

۳- نتیجه گیری

هزینه هر معامله باید توجیه اقتصادی داشته باشد. یکی از جنبه های مهم استفاده از بورس الکترونیک کاهش هزینه ها نسبت به صرافی های سنتی است. در معاملات عادی هزینه های مختلفی مانند حمل و نقل، کاغذ و ... وجود دارد که در تراکنش های الکترونیکی صرفه جویی می شود که به آنها پول پس انداز نیز می گویند. با توجه به تجزیه و تحلیل و سطح معناداری ۰.۰۲ دریافتیم که ارزش اقتصادی پول پس انداز شده در تمایل به استفاده از صرافی الکترونیکی موثر است و ارزش اقتصادی پول پس انداز شده را می توان تبیین کننده ۱۲ درصد استفاده از پول کرد. بورس الکترونیکی از طریق این تعریف، فرضیه فوق تأیید می شود. نتایج این فرضیه با یافته های ساجدی فر و همکاران همخوانی دارد. (۲۰۱۳).

در هر معامله ای به ویژه معاملات سهام، عملکرد سهام خریداری شده نقش مهمی ایفا می کند. هر چه محصول در تجارت بالاتر باشد، سود بیشتری در تجارت خواهد داشت. بر اساس پژوهش انجام شده، این فرضیه با ضریب معنی دار صفر تأیید شد و ارزش نتایج اقتصادی می تواند ۴ درصد استفاده از بورس الکترونیکی را توضیح دهد.

یکی از مزایای تراکنش های الکترونیکی انعطاف پذیری آن است. این راحتی تراکنش ها را سریع تر و دقیق تر می کند. همه سهامداران به دنبال راه ها و روش هایی برای کاهش هزینه ها و تسهیل معاملات هستند که در بازار مالی الکترونیکی انجام می شود. این فرضیه با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و روش آماری رگرسیون با ضریب معنی دار صفر تأیید شد و همچنین دریافتیم که توانایی ارزش کاری ۳۶ درصد از تمایل به استفاده از تراکنش های الکترونیکی را تبیین می کند. نتایج فرضیه فوق با نتایج تحقیق ابارازی و صفری (۱۳۸۳) و صفری (۱۳۸۳) مطابقت دارد.

یکی از عواملی که در این تحقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است، ارزش هیجانات و تجربیات است که با استفاده از داده های آماری و آزمون های استنباطی با ضریب معنی دار ۰/۷۰۸ به این نتیجه رسیدیم که این عامل بر تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیک تأثیری ندارد و وجود دارد. با سایر عوامل رابطه معناداری وجود ندارد اما این فرضیه در این تعریف تأیید نشد. مغایر با یافته های ساجدی و مختاریان (۱۳۸۷)، ساجدی فر و همکاران.

ارزش نوع دوستی نمادین به رابطه بین سهامداران و بورس های الکترونیکی و میزان روابط مثبت بالقوه با استفاده از بورس های الکترونیکی اشاره دارد. هر چه رابطه بین سهامداران و بورس الکترونیکی بهتر باشد، بهره وری و کارایی معامله و استفاده از سهام الکترونیکی افزایش می یابد. بر اساس پژوهش، این فرضیه با ضریب معنادار ۰/۰۴ تأیید شد و نتایج رگرسیون نشان می دهد که ارزش نوع دوستی می تواند ۱۰ درصد از تمایل به استفاده از سهام الکترونیکی بورس را تبیین کند. نتایج فرضیه فوق با نتایج تحقیق مظلوم نژاد و همکاران همخوانی دارد.

اعتماد در هر معامله ای موثر است. اما با وجود آموزش های لازم از طریق بورس و واسطه ها، این امر دشوارتر می شود. داشتن اطمینان، قدرت تحلیل و تصمیم گیری را در معاملات الکترونیکی سهام افزایش می دهد و سرمایه گذاران با آرامش بیشتری به معامله می پردازند. در این پژوهش ارزش اعتماد به نفس نمادین با تمایل به استفاده از بازار مالی الکترونیکی تأثیر مثبت و رابطه مثبتی (ضریب معنادار ۰/۱۴) نداشت و این نتیجه نشان می دهد که فرض فوق مورد قبول نیست.

منابع

۱. ابزری مهدی، قربانی حسن، خواجه زاده سامان، مکینیان؛ المیرا. (۱۳۹۰). رتبه بندی عوامل مؤثر بر اعتمادسازی در محیط اینترنت با استفاده از تکنیک فرایند تحلیل سلسله مراتبی، مدیریت فناوری اطلاعات، شماره ۳، صص ۱۸-۱.
۲. ایران نژاد مهدی (۱۳۸۲). روش های تحقیق در علوم اجتماعی، چاپ دوم، تهران، نشر مدیران.
۳. ابزری، مهدی، صفری، علی. (۱۳۸۴). بورس الکترونیکی و راهکارهای توسعه آن در ایران، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۲، صص ۱۰۶-۸۶.
۴. ابزری، مهدی؛ صمدی، سعید؛ تیموری، هادی. (۱۳۸۷). بررسی عوامل مؤثر بر سرمایه گذاری در سهام در بورس اوراق بهادار (مطالعه ی موردی: بورس اوراق بهادار منطقه ای اصفهان)، جستارهای اقتصادی، ۱۰، ۱۶۲-۱۳۷.
۵. اسلامی بیدگلی، غلامرضا و کردلوئی، حمیدرضا. (۱۳۸۹). مالی رفتاری، مرحله ی گذر از مالی استاندارد تا نوروفاینانس، مجله مهندسی مالی و مدیریت پرتفوی، سال اول؛ شماره اول.
۶. اطلاعات مالی الکترونیکی. (۱۳۸۸). میثاق مدیران، (۴)، ۴۳-۴۳.
۷. اداره مطالعات و بررسی های اقتصادی. (۱۳۷۹). طرح گزینه های منطقه ای و بازار فرامنطقه ای اوراق بهادار: الگویی برای گسترش پوشش جغرافیایی بازار سرمایه در ایران، گزارش شماره ۲۷۹۰۵۰۰۸، بورس اوراق بهادار.
۸. بازرگان، عباس، سرمد، زهره، حجازی، الهه. (۱۳۷۶). روش های تحقیق در علوم رفتاری، انتشارات آگاه، تهران.
۹. باقری نژاد، جعفر، و ستاری، هاله. (۱۳۸۵). آرایه نمونه ارزیابی آمادگی الکترونیک سازمان بورس اوراق بهادار برای پیاده سازی دولت الکترونیک. بورس، (۶۰)، ۲۹-۱۶.
۱۰. باقریان، عباس. (۱۳۸۵). خدمات نرم افزاری در بازارهای خارج از بورس. بورس، (۵۸)، ۲۴-۲۹.
۱۱. بتوخته، اکرم. (۱۳۸۴). جستار: فرایند شکل گیری بورس الکترونیک در بازار سرمایه. بورس، (۴۹)، ۳۰-۴۲.

۱۲. پیری، پرویز، و ایمانی برندق، محمد. (۱۳۸۷). مقاله: بررسی نقش بورس الکترونیک و موانع آن در ایران. حسابدار، (۱۹۴)، ۸۱-۸۶.
۱۳. پژوهشکده پولی و بانکی. (۱۳۸۲). خدمات مالی الکترونیک، رهیافتی نوین برای تحول بخش مالی، چاپ اول، پژوهشکده پولی و بانکی، تهران.
۱۴. تلنگی، احمد (۱۳۸۳). تقابل نظریه‌ی نوین مالی و مالی رفتاری. تحقیقات مالی، ۱۷، ۲۵-۳.
۱۵. جعفرپور، دلبر، و فتحی، فاطمه. (۱۳۸۵). بورس الکترونیک در ایران اهمیت زیر ساخت‌ها و مزایا. بورس، (۶۰)، ۸-۱۵.
۱۶. جوانمرد حبیب ا...، سلطان زاده علی اکبر. (۱۳۸۸). بررسی برند اینترنتی و وب سایت ها و تاثیر آن بر اعتماد و وفاداری مشتریان (مطالعه‌ی موردی: خرید محصولات فرهنگی از طریق اینترنت). فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۵۳، صص ۲۵۶-۲۲۵.
۱۷. جعفری، دانش، پورپرستی، میرطاهر. (۱۳۸۲). نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه بازارهای مالی، مجله بورس، شماره ۳۹، صص ۶۵-۶۲.
۱۸. حاجیه‌ها، زهره، مرادیان، بهاره. (۱۳۹۳). بررسی تاثیر عدم تقارن اطلاعات و ارزش شرکت بر سرمایه‌گذاری در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه علمی پژوهشی دانش سرمایه‌گذاری، سال سوم، شماره دوازدهم، صص ۹۷-۱۱۶.
۱۹. خاکی، غلام رضا. (۱۳۷۸). روش تحقیق بارویکردی به پایان نامه نویسی، کانون فرهنگی انتشارات داریت، تهران، چاپ دوم.
۲۰. خلیلی عراقی، مریم؛ رهنمای رودپشتی، فریدون؛ جودکی، آرام. (۱۳۸۸). بررسی تفاوت‌های رفتاری بین سرمایه‌گذاران حقیقی و حقوقی بعد از تعطیلات هفتگی، پژوهش‌های مدیریت، ۸۳.
۲۱. راهنمای سرمایه‌گذاری اشخاص حقیقی و حقوقی خارجی در بورس اوراق بهادار تهران. (۱۳۸۵). بورس، (۵۳)، ۱۴-۲۱.
۲۲. دلبری، مهدی، گریگوریان. (۱۳۸۲). سرمایه‌گذاری اینترنتی: دورنما و چالش‌ها، مجله بورس، شماره ۳۶، صص ۳۳-۲۸.
۲۳. دستگیر، محسن. (۱۳۸۲). راهکارهای توسعه بازار سرمایه در ایران، مجله بورس، شماره ۴۲، صص ۳۵-۳۴.
۲۴. زواره چهارطلاق، عبدالله. (۱۳۸۳). بانکداری الکترونیکی و موانع و مشکلات آن در ایران، مجله بانک و مسکن، شماره ۳۵، صص ۲۵-۲۲.
۲۵. ساعدی، رحمان، مختاریان، امید. (۱۳۸۸). بررسی عوامل موثر بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران در بورس اوراق بهادار تهران، فصلنامه حسابداری مالی، سال اول، شماره ۳، صص ۱۶۸-۱۴۷.
۲۶. ساروخانی، باقر. (۱۳۸۲). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اقتصادی، تهران، چاپ هشتم.
۲۷. ساجدی‌فر، علی‌اصغر؛ اسفیدانی، محمدرحیم، وحدت‌زاد، محمد حسین و محمودی‌آذر، میثم (۱۳۹۱). ارزیابی تأثیر کیفیت خدمات الکترونیک در اعتمادسازی مشتریان آنلاین شرکت‌های کارگزاری شهر تهران، مدیریت فناوری اطلاعات، دوره ۴، شماره ۱۱.
۲۸. سیدنورانی، محمدرضا، عزیزنژاد، صمد، و تک روستا، علی. (۱۳۸۷). چالش‌های پیش روی سرمایه‌گذاری خارجی در بورس اوراق بهادار در راستای اجرای سیاست‌های کلی اصل - ۴۴ مجلس و راهبرد، ۱۱۵ (۱)، ۱۹۳-۲۴۲.
۲۹. شرکت کارگزاری مفید. (۲۰۱۱). www.mofidonline.com.
۳۰. شهرآبادی، ابوالفضل، بشیری، ندا. (۱۳۸۹). مدیریت سرمایه‌گذاری در بورس اوراق بهادار، نشر سازمان بورس اوراق بهاداری، تهران، چاپ اول.
۳۱. شهرآبادی، ابوالفضل، و سلیمی، محمود. (۱۳۸۵). درآمدی بر بورس الکترونیک نزدیک. بورس، (۶۰)، ۵۲-۶۵.

نگاهی مختصر به پیدایش حسابداری در ایران و جهان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۲

کد مقاله: ۹۱۹۷۵

محمد جواد صدیقیان^۱، حسین گلزاری^۲، مهری صادقی^۳

چکیده

حسابداری تاریخچه‌ای به بلندای تاریخ دارد. به منظور ورود به بحث حسابداری، بررسی گذشته حسابداری و عوامل بوجود آورنده آن، اجتناب ناپذیر است تا بتوان براساس آن برخی مولفه‌های حسابداری را کشف و نسبت به بررسی آن‌ها اقدام نمود. دو موضوع مالکیت و شمارش را هسته اصلی ایجاد حسابداری در تمدن‌های اولیه می‌دانند. البته دو نیاز عمده به محاسبه وجود داشت، این نیازها شامل نیاز به شمارش در معاملات تجاری و پس از آن نیاز به گاه‌شمار می‌باشد. این موضوعات و نیازها، زمینه ایجاد محاسبه، ثبت و نگهداری حساب‌های گوناگون را فراهم کرد و بتدریج راه برای پیدایش گروه کاتبان و سپس ریاضیدانان که پیش قراولان حسابداری هستند، گشوده شد. اولین تمدن در حسابداری به بین النهرین باستان برمیگردد که در آنجا نظام مالی جامعی برقرار و به تدریج نقش و کارایی چک و برات برای مردم مشخص گردید. حسابداری در ایران نیز به نخستین تمدن‌هایی برمیگردد که در این سرزمین شکل گرفته است، مدارک بدست آمده با بیست و پنج قرن قدمت گواه بر پیشرفت این دانش در ایران باستان است.

واژگان کلیدی: تاریخچه حسابداری، تمدن‌های اولیه، شمارش پول، ابوالوفا بوزجانی

۱- دکترای حسابداری، مدیر گروه و مدرس رشته حسابداری

۲- دانشجوی کارشناسی رشته حسابداری، دانشکده فنی شهید صدوقی (نویسنده مسئول)

Hoseingazini1400@gmail.com

۳- ارشد حسابداری و هنرآموز آموزش و پرورش ناحیه دو یزد

۱- مقدمه

شناخت هر پدیده‌ای با بررسی پیدایش، بالندگی و فراز و نشیب که پشت سر گذاشته است، ممکن می‌گردد. به بیان دیگر با بررسی تاریخی، میتوان بسیاری از ویژگی‌های نهان و پیچیده هر پدیده‌ای را نشان داد، چرا که هر پدیده‌ای در فرایند تاریخی خود با همه‌ی گسست‌ها و ناپیوستگی‌ها شکوفاتر شده و با پژوهش در روال این شکوفایی میتوان به سرشت اصلی پدیده دست یافت و این حرکت را مراحل ابتدایی و ساده به رشد و بالندگی و پیچیدگی امروزی آن را مشاهده نمود. انسان از موقعی که مفهوم مالکیت را فهمید، به طرق مختلف به ثبت حسابهای اموال و دارائیهای خود اقدام نمود و با پیدایش اعداد موجب گسترش تجارت شد. به این ترتیب مالکان، بیش از پیش نسبت به سیستمی که بتواند رویدادها را ثبت و نگهداری کند، احساس نیاز کردند. بنابراین، رویدادها بصورت گزارشی و با استفاده از علائم خاص ثبت گردیدند. بدین صورت حسابداری یک طرفه شکل گرفت. البته با گذشت زمان، حسابداران به این نتیجه رسیدند که وقوع یک رویداد بطور همزمان بر دو حساب اثر می‌گذارد، برخلاف آنچه که تصور می‌شود، اعداد منفی توسط ریاضیدانان اختراع نشده است، این اعداد توسط حسابداران ابداع گردید و مورد استفاده قرار گرفت و به این ترتیب، حسابداری دو طرفه شکل گرفت و روز بروز کامل تر شد. (اوگوننا^۱، ۲۰۱۵)

با گسترش تجارت بین کشورها، خصوصاً در ایتالیای آن زمان، که شهرهایی مثل ونیز، جنوا و پروجا بعنوان مرکز تجارت بین شرق و غرب محسوب می‌شدند، بیش از پیش موجب بسط و گسترش حسابداری دو طرفه گردید، چیزی که بیش از همه موجب گسترش حسابداری به شکل یکسان در بین کشورهای مختلف گردید، تألیف کتاب سوما^۲ توسط پاچیولی^۳ و مقارن با اختراع چاپ بود. مسئله مهمی که باید خاطر نشان شود این است که، ریاضی دانان تا این زمان، اعداد منفی را نپذیرفته بودند و حتی آن را از اصل کذب می‌نامیدند و مسئله مهم‌تر اینکه همینان بودند که موجب بسط و گسترش حسابداری گردیدند. بدیهی است که آنها با جابجا کردن حسابها به شکل معادله حسابداری دو طرفه، اعداد منفی را از حسابها حذف کردند. بدین ترتیب، حسابداری دو طرفه، بتدریج در طی زمان کامل‌تر شد. با وقوع انقلاب صنعتی و گسترش تجارت و همچنین ایجاد شرکت‌های سهامی بزرگ نظیر راه‌آهن و تفکیک مالکیت از مدیریت و بحران‌های اقتصادی و وقوع انقلاب سوسیالیستی^۴ در شوروی موجب بوجود آمدن شاخه های متعددی مثل حسابداری صنعتی، حسابرسی، حسابداری دولتی و حسابداری مدیریت در رشته حسابداری شدند. (صداقت، ۱۳۶۷)

۲- اولین کسانی که از علم حسابداری استفاده کردند

باستان شناسان معتقدند که حسابداری اولیه بیش از ۵۳۰۰ سال پیش به وجود آمده است. علم حسابداری با پیدایش اعداد و شمارش به وجود آمده است، بنابراین می‌توان گفت که یکی از ابتدایی‌ترین علوم که انسان اولیه با آن سروکار داشته است همین علم حساب یا حسابداری بوده است. در حقیقت تجارت و حسابداری در طول تاریخ همیشه به موازات یکدیگر حرکت کرده‌اند. اولین اقوامی که از حسابداری به منظور نگهداری از تجارت و حساب و کتاب استفاده کرده‌اند، اقوامی بودند که در مصر، یونان، بین‌النهرین و روم سکونت داشتند. (سالوادور^۵، ۲۰۰۷) البته هرگز نباید تاثیر تمدن ایران باستان بر علم حسابداری را نادیده گرفت چرا که اصولاً تشکیل یک دولت قدرتمند ممکن نمی‌گردد مگر با دریافت باج و خراج و ثبت صحیح آن و این همان حسابداری است. مستندات تاریخی نشان می‌دهد که در مصر باستان دفترداران، سوابق بسیار دقیقی از موجودی کالاها و اموال در انبار و خزانه سلطنتی داشته‌اند، اگر در این اسناد حسابداری اشتباه یا خطایی وجود داشت با مجازات حسابدار همراه بود، به همین دلیل شاهد حساب‌های بسیار دقیق و منظمی در این دوره هستیم. اولین علائم حسابداری مربوط به برجسب‌های استخوانی ۵۳۰۰ ساله‌ای است که توسط یک باستان‌شناس آلمانی در مقبره مصری شاه عقرب اول کشف شده، می‌باشد. این علائم متصل به کیسه‌های روغن و کتان در ابیدوس هستند. در واقع اطلاعاتی چون توصیف مالکان موجودی، مقدار و تامین‌کنندگان، برجسب‌هایی ازدوران باستان است که به عنوان منشاء سیستم‌های شمارش شناخته شده باستانی هستند که در طول سالیان به روش‌هایی بسیار نزدیک به روش حسابداری پیچیده امروزی توسعه یافته است. (اکبری ۱۴۰۰)

1.Ogbonnaya
2.Soma
3. Luca Pacioli
4.Socialist
5.salvador

۳- قدیمی ترین ابزار حسابداری

چرتکه ابزاری برای انجام محاسباتی مانند چهار عمل اصلی و ریشه دوم در خاور نزدیک باستان و اروپا به کار می‌رفت. علی‌رغم قدیمی بودن، هنوز در سراسر جهان از آن بیشتر در محاسبات ذهنی استفاده می‌شود. این وسیله آموزشی برای افرادی که مشکل بینایی دارند و همچنین برای هر کسی که می‌خواهد اصول محاسبات را بیاموزد مفید است. تاریخ دقیق ریشه چرتکه مشخص نیست. چرتکه اولین رایانه شناخته شده و پیشرفته‌ترین سامانه محاسباتی شناخته شده تا ۲۰۰۰ سال پیش است. حدود ۲۳۰۰ الی ۲۷۰۰ سال قبل از میلاد مسیح اولین چرتکه مورد استفاده قرار گرفته است. در طول امپراتوری هخامنشی، در حدود ۶۰۰ سال قبل از میلاد مسیح، ایرانیان اولین بار شروع به استفاده از چرتکه کرده‌اند. در امپراتوری اشکانیان و ساسانیان، پژوهشگران متمرکز بر تبادل دانش و اختراعات با کشورهای دیگر از جمله هند، چین و امپراتوری روم، اقدام نمودند. خارو بار فروشان بسیاری در مناطق دور از شهر، هنوز از این ابزار برای محاسبه استفاده می‌کنند. (ویکی پدیا)

۴- انتقال حسابداری از شرق به غرب

همواره تلاش برخی از مورخان اروپایی بر این بوده است که تاریخ علوم بشری را به دو دوره‌ی عصر یونانی و نهضت اروپایی (رنسانس) محدود سازند، اما همان گونه که نمی‌توان یونانیان را پایه‌گذاران علوم بشری دانست چرا که آنان نیز در دست یابی به مبانی علوم و تمدن، مرهون تمدن‌های کهن تر از خویش، به ویژه تمدن‌های بین‌النهرین و سواحل شرقی مدیترانه بودند، نهضت علمی اروپا در دوره‌ی رنسانس را هم نمی‌توان حرکتی منفرد برخاسته از جامعه قرون وسطایی اروپا برشمرد. (بدیعی و همکاران، ۱۳۹۸) در اواخر سده‌های میانه شناخت اروپایی‌ها، به ویژه ایتالیایی‌ها، از سرزمین‌های شرقی، از جمله ایران و کشورهای پیرامون آن، افزایش یافته بود و تاجران و مسافران ونیزی و جنوایی از اوضاع جغرافیایی و سیاسی و مذهبی این سرزمین‌ها، برای هموطنان خود و سایر اروپایی‌ها، اطلاعات بسیاری فراهم آورده بودند. (فضلی نژاد، ۱۳۹۷). از سوی دیگر ورود مسلمانان به اسپانیا (اندلس) و جنگ‌های صلیبی از دیگر عواملی بود که به انتقال میراث علمی و فرهنگی که مسلمانان انجامید. همجواری مسلمانان و مسیحیان در مناطق یاد شده موجبات ارتباط و رویارویی فرهنگ‌های متفاوت را فراهم آورد و باعث شد تا غربیان به ترجمه‌ی تالیفات دانشمندان مسلمانان روی آوردند؛ آثاری از ابن رشد، ابن سینا، ابن طفیل و ... به زبان لاتین ترجمه شد و تأثیر فراوانی در افکار و آثار غربیها نهاد. (بهریزی، ۱۳۹۶) موضوع دیگر مورد توجه مترجمان اروپایی، مباحث علم حساب (arithmetic) و هندسه بود. (ویکی پدیا ۱۴۰۱) هر چند پژوهشی دقیق برای اثبات این امر صورت نگرفته است ولی با توجه به اینکه در این دوران کتاب‌های بسیاری از دانشمندان مشرق زمین ترجمه شده است. می‌توان گفت کتاب "فی مایحتاج الیه الکتاب و العمال من علم الحساب" که از مهمترین آثار ابوالوفا بوزجانی بوده، نیز ترجمه شده است.

هر چند لوکا پاچیولی^۱ معمولاً به عنوان پدر حسابداری در جهان شناخته می‌شود و کتاب وی تا قرن شانزدهم میلادی به عنوان تنها کتاب درسی حسابداری در جهان بر می‌شمارند ولی لوکا پاچیولی خود در نوشته‌هایش اظهار می‌دارد که کتاب وی چکیده‌ای از منابع و آثار نویسندگان مختلف است و او تنها گردآورنده این سیستم بوده است. منبع اصلی او کتابهای پیزایی (فیونانتچی) است که در سال ۱۲۰۰ میلادی نوشته شده است. پاچیولی در هیچ جای کتاب خود ادعا نمی‌کند که سیستم ثبت دوطرفه و دفترداری او بدیع است و در واقع اذعان می‌کند که این سیستم بیش از ۲۰۰ سال در ونیز اجرا می‌شده است. با ظهور صنعت چاپ در سده‌های ۱۵ و ۱۶ میلادی کتاب پاچیولی نیز یکی از کتابهایی بود که به چاپ رسید و در دسترس همگان قرار گرفت. و می‌توان نتیجه گرفت که پاچیولی تنها گردآورنده آن چیزی بوده که مدت‌ها قبل از او نیز وجود داشته است. (بدیعی و همکاران، ۱۳۹۸) و اگر تحقیق عمیق و مستقل صورت گیرد شاید به این نتیجه برسد که کتاب سومای لوکا پاچیولی ترجمه و یا برداشتی از کتاب ابوالوفا باشد. نکته ارزشمند و درخور تامل این موضوع است که کتاب ابوالوفا در هفت منزل یا فصل به شرح زیر تهیه شده:

منزل اول: درباره‌ی نسبت‌ها

منزل دوم: درباره‌ی ضرب و تقسیم (محاسبات با اعداد صحیح و گویا)

منزل سوم: درباره‌ی کارهای مساحی (مساحت اشکال، حجم اجسام، یافتن فاصله)

منزل چهارم: درباره‌ی اعمال خراج

منزل پنجم: درباره‌ی تصریف (ظاهراً: صرافی) و مقاسمات (ظاهراً: تقسیم به نسبت)

منزل ششم: درباره‌ی انواع گوناگون حساب که در دوایر دولتی به آن نیاز است (واحدهای پول، پرداخت به سربازان و ...)

منزل هفتم: درباره‌ی معاملات تجار

شبهات بین موضوعات عنوان شده در چهار منزل پایانی کتاب ابوالوفا بوزجانی با موضوعاتی که در بخش پایانی کتاب پاچیولی عنوان شده طوری است که می‌توان گفت از کتاب بوزجانی تأثیر گرفته است. (بدیعی و همکاران، ۱۳۹۸)

1. Luca Pacioli

البته شکی نیست که انتشار حسابداری دوطرفه توسط لوکا پاچیولی ایتالیایی در قرن ۱۴ میلادی، یک رویداد مهم تاریخی در علم حسابداری می باشد. به همین دلیل است که پدر حسابداری نوین در دنیا ایتالیایی‌ها هستند و این علم را در قرن ۱۴ تا ۱۶ میلادی توسعه بخشیدند و جزو اولین کسانی هستند که از اعداد عربی به جای اعداد رومی برای حساب و کتاب استفاده کرده‌اند. (آناندراجان^۱ و همکاران، ۲۰۰۴)

اقتصاددان آلمانی، سیستم حسابداری دوطرفه را بعنوان یکی از بهترین ساخته‌های ذهن بشر می داند و میگوید: حسابداری دوطرفه از همان روح سیستم‌های فیزیکی گالیله و نیوتن برخوردار است. حسابداری دوطرفه یک رویکرد به خصوص در مورد مبادلات مالی دارد. این رویکرد مستلزم این است که هر مبادله حسابداری باید در دو طرف مختلف بدهکار و بستانکار ثبت گردد. این روش توجه بیشتری به تفکیک بین رویدادهای مالی مربوط به مالک و شرکت دارد و موارد مربوط به مالک از حساب‌های شرکت حذف می‌شود. حساب‌های سود و زیان به شرکت اضافه شده است و نیاز بیشتری برای به روز آوری موجودی کالا برای انعکاس ارزش صحیح آن و نیز بستن حساب‌های سود و زیان به حساب سرمایه وجود دارد. (شعبانی و همکاران، ۱۳۹۸)

۵- مطالعات انجام شده در مورد تاریخچه حسابداری در ایران

طبق تحقیق انجام شده توسط خانم بدیعی و همکارانشان، در زمینه تاریخچه حسابداری و سیر تکوینی آن در ایران، شش پایان‌نامه ارائه شده است که خلاصه ای از نتایج آن به شرح زیر است:

در پایان نامه ایمان چشم فسا با عنوان "بررسی ریشه‌های حسابداری دو طرفه در خاورمیانه و تاثیر آن بر ظهور و گسترش حسابداری دوطرفه در اروپا" این نتیجه حاصل شده است که در تحقیق مدرکی دال بر استفاده ی سیستم دوطرفه در خاورمیانه‌ی قرون وسطی یافت نشده، در واقع می توان این گونه استنباط نمود که نوعی دفترداری دوطرفه‌ی اولیه (دفترداری پیش-دوطرفه)، بین قرن های سیزدهم و چهاردهم میلادی در خاورمیانه، به کار می رفته است.

پایان نامه سمیرا عارف با عنوان "سیر تکوینی حسابداری در ایران، از ابتدای صفویه تا آغاز قاجاریه" نشان دهنده عدم تقلید ایرانیان از کشورهای غربی در زمینه حسابداری به ویژه حسابداری دولتی است و بیشتر مواردی که امروزه در حسابداری دولتی به کار می رود برگرفته از فعالیت‌های مالی در آن دوران می باشد.

در تحقیق مرضیه آقایی با عنوان "سیر تکوینی حسابداری در ایران از صدر اسلام الی صفویه" این نتیجه حاصل شده است که بیشتر مواردی که امروزه در حسابداری دولتی ایران به کار می رود نشأت گرفته از فعالیت‌های مالی در آن دوران بوده و ایرانیان در بخش حسابداری به ویژه حسابداری دولتی دارای سابقه درخشان و قابل توجهی بوده اند.

در پایان نامه مینو منصور زارع با عنوان "سیر تکوینی حسابداری دوطرفه در ایران از آغاز دوره قاجاریه تا آغاز سال ۱۳۵۷" این نتیجه حاصل شده است که نظام حسابداری در ایران تا پیش از انقلاب مشروطه به دلیل عدم رشد تجارت و سرمایه گذاری مانند دوره‌های پیشین بوده و تغییرات آن بسیار کم بوده است. پس از مشروطیت تحولات بسیاری در تمام امور از جمله امور مالی و اقتصادی روی داد و به دلیل نبود سیستم حسابداری که پاسخگوی تغییرات جدید باشد، سیستم جدید از خارج وارد کشور گردید. اما، چون این سیستم بر اساس مقتضیات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به وجود نیامده بود از سرعت آن کاسته شد.

در پایان نامه فرحناز کریمی پاشاکی با عنوان "بررسی تاریخی نظام حسابداری و نظام مالی در ایران پیش از اسلام" این نتیجه حاصل شده است که با مطالعه پیشینه حسابداری در دوران پیش از اسلام به ویژه مطالعاتی که بر روی لوح‌های باروی تخت جمشید انجام گرفته می توان به نگرشی در زمینه اوضاع اقتصادی و مالی این دوران و حتی زمانی که هنوز اثری از سکه و پول وارد رویدادهای مالی نشده است همچنین نحوه حسابرسی‌ها، تهیه ترازنامه و اطلاعاتی در مورد نظام مالیاتی در این دوران دست یافت.

در پایان نامه ناهید شفیعی گنجه با عنوان "احیای جاده ابریشم و نقش آن در توسعه اقتصادی ایران" این نتیجه حاصل شده است که احیای راه ابریشم برای ایران باعث افزایش سطح امنیت ملی و منطقه‌ای، بسط و گسترش همکاری‌ها و عالایق دوجانبه یا چندجانبه بین کشورهای منطقه و حتی فرامنطقه، ایجاد اشتغال، برجسته‌تر شدن اهمیت ایران در سطح بین المللی اقتصاد جهانی، پیوند خوردن منافع اقتصادی کشور با کشورهای مهم منطقه و جهان می‌شود. پژوهش نیلوفر مقیمی با عنوان "بررسی باستان شناختی سامانه حسابداری در جوامع انسانی پیش از تاریخ دشت قزوین: مورد مطالعاتی تپه زاغه" این نتیجه حاصل شده است که هرچند اشیاء شمارشی در سامانه‌ی حسابداری درونی روستاها و مبادلات داخل محوطه کاربرد داشته‌اند، استفاده از آنها برای مبادلات و داد و ستدهای اقتصادی درون منطقه‌ای بین روستاهای پیش از تاریخ در دشت قزوین نیز قابل تصور است ولی نمیتوان از اشیاء شمارشی به عنوان کارابزاری یاد کرد که مستقیماً با مبادله و داد و ستد اقتصادی در ارتباط باشد. (بدیعی و همکاران، ۱۳۹۸)

۶- توسعه استانداردهای حسابداری مدرن

علم حسابداری در قرن بیستم بیشترین توسعه را تجربه کرده است، از این علم در ابتدا برای نیازهای دولتی برای حسابرسی صورت‌های مالی و سپس حول نیازهای فدرال توسط قانون اوراق بهادار در آمریکا شکل گرفت. درخواست کنگره و SEC در دهه ۷۰ میلادی، برای گزارش‌گیری مالی قابل اطمینان و قابل مقایسه منجر به تاسیس هیئت استانداردهای حسابداری مالی (FASB) در سال ۱۹۷۳ شد. FASB و هیئت استانداردهای حسابداری دولتی (GASB) هم اکنون دو سازمان اصلی مسئول برای ایجاد اصول حسابداری پذیرفته همگانی (GAAP) در ایالات متحده محسوب می‌شود (اکبری ۱۴۰۰) در قرن ۲۱ نیز شاهد تصویب دو قانون ساربنز آکسلی ۲۰۰۲ و قانون داد فرانک در سال ۲۰۰۸ بوده ایم که هر دو به امضای رئیس جمهور وقت آمریکا رسید.

۶-۱- قانون ساربنز - آکسلی

از آن جا که این قانون فدرال آمریکا در نتیجه پشتیبانی پُل ساربنز^۲ و مایکل جی آکسلی^۳ به تصویب رسید، پس از تصویب به نام قانون ساربنز-آکسلی ۲۰۰۲ یا سارباکس شهرت یافت. این قانون، استانداردهای جدید یا بهبودیافته‌ای را برای هیئت مدیره‌ها و مدیران شرکت‌های عام و موسسات حسابداری عمومی آمریکا مقرر کرده است. طبق این قانون، مدیران ارشد شرکت‌های عام آمریکا مکلفند شخصاً درستی اطلاعات مالی شرکت را گواهی کنند. هم‌چنین، جریمه‌های سنگین و جدی‌تری نیز برای فعالیت‌های مالی متقلبانه مقرر شده است. این قانون، استقلال حساب‌رسان مستقل که درستی صورت‌های مالی شرکت‌ها را بررسی می‌کنند و نقش نظارتی هیئت مدیره‌ها را افزایش داده است. (ویکی پدیا)

۶-۲- قانون داد - فرانک

تغییرات بسیاری را بر رویه‌های مربوط به شرکت‌های مالی و غیر مالی آمریکا تحمیل کرده است. این قانون بیش از ۲۳۰۰ صفحه است و همه جنبه‌های صنعت خدمات مالی آمریکا را تحت تأثیر قرار داده است. این قانون یک چارچوب قانونی برای شرکت‌های فعال در بازار اوراق بهادار و صنعت خدمات مالی آمریکا ایجاد کرده است؛ و تأثیرات مستقیم و غیرمستقیمی بر بنگاه‌های فعال در این بازار و صنعت دارد. از جمله مزایای این قانون می‌توان به بنیان‌گذاری نهادهایی برای حمایت بیش‌تر از مصرف‌کنندگان، بالا بردن شفافیت و حساب دهی گزارشگری و ایجاد قوانین سخت‌گیرانه برای وثیقه‌های مربوط به وام‌های رهنی اشاره کرد. این قانون معایبی نیز دارد؛ از جمله، این است که هنوز نتوانسته است به صورت کامل به وعده‌هایی که داده است، مثل، ایجاد اشتغال عمل کند، و برای دستیابی به این اهداف هزینه‌های هنگفتی را بر جامعه تحمیل کرده است هزینه‌های بودجه‌ای، رعایتی و اقتصادی علاوه بر این، بر اساس برآورد‌های انجام شده زمان درازی برای دستیابی کامل به اهداف این قانون لازم است. (ویکی پدیا)

۷- تاریخچه حسابداری در ایران

از نگاه دیگر می‌توان تاریخ حسابداری در ایران به پنج دوره مختلف زیر تقسیم کرد:

ایران قبل از اسلام

ایران بعد از اسلام تا دوران قاجاریه

ایران از دوران قاجاریه تا انقلاب مشروطیت

ایران از انقلاب مشروطیت تا اوایل دهه چهل

ایران از اوایل دهه چهل تاکنون

۷-۱- سیستم‌های حسابداری در ایران قبل از اسلام:

پیشینه حسابداری در ایران نیز به نخستین تمدن‌هایی بر می‌گردد که در این سرزمین پا گرفت. در طول تاریخ، روشهای حسابداری متنوع و متعددی برای اداره امور حکومتی و انجام دادن فعالیتهای اقتصادی ابداع شد، که در پاسخ به نیازهای زمان، سیر تحولی و تکاملی داشته است. ممیزی املاک در تمدن ساسانی در جریان اصلاحات انوشیروان، به منظور تشخیص مالیاتهای ارضی، کلیه زمینهای زراعی کشور ممیزی و مشخصات آن از جمله مساحت، نوع زمین و نوع محصول در دفتری ثبت می‌گردید یک

1. U.S. Securities and Exchange Commission
2. Paul Sarben
3. J. Axley

نمونه از این تکامل است. به استناد داده‌های باستان‌شناختی به‌دست آمده از شوش که از نظر تاریخی سالهای ۳۵۰۰ تا ۳۰۰۰ پیش از میلاد را در بر می‌گیرد، تعدادی از اشیای شمارشی به شکل مخروط، گره و میله به دست آمده است. (مسلمی، بی تا)

تشکیلات مالی ایرانی‌ها: ایرانیان قرن‌ها به خبرگی و مهارت در امور مالی، محاسباتی و حسابداری، زبانزد جهانیان بوده‌اند؛ به‌طوری که نظام مالی و اداری امپراتوری بیزانس در قرن هفتم میلادی، به تقلید از اصلاحاتی بوده که در قرن ششم میلادی در تشکیلات مالی، اقتصادی، پولی و حسابداری ایران به دست انوشیروان صورت گرفته است. برخی از اصطلاحات بانکداری امروز از قبیل واژه چک از اصطلاحات فارسی قدیم بوده که به غرب راه یافته است. علاوه بر این، کلمه دوان در زبان فرانسه که به معنای گمرک می‌باشد، از لفظ فارسی دیوان گرفته شده است. همچنین، کلمه کراسه در زبان فارسی باستان به معنای دفتر و دستک آورده شده است. (مسلمی، بی تا)

سازمان اداری و مالی پارس و حسابداران خبره: تا مدت‌های دراز چنین گمان می‌رفت که تخت‌جمشید تنها به‌منظور نشان دادن قدرت داریوش و جانشینان وی برای برگزاری جشنها و آیین نوروزی بنا شده است، در صورتی که اکنون به کمک الواح دیوانی مشخص شده که تخت جمشید، مرکز کل سازمان اداری و مالی پارس بوده به‌طوری که سر رشته تمام امور مالی در تخت‌جمشید به هم پیوسته است. در این تشکیلات پیچیده، هر مامور دیوانی موظف بوده است در هر سفر همیشه لوح ماموریتی مهر شده را به همراه داشته باشد که در این لوح قید می‌شد دارند آن از سوی چه مقامی ماموریت دارد و باید چه مسیری را طی کند و چه میزان آرد، نوشیدنی و گوشت برای زمان ماموریت خود و همراهان زیر دستش باید در مسیر ماموریت از خزانه‌های پادشاه دریافت کند. (دانشکده علوم مالی، ۱۳۹۵) خزانه داری: یکی از بلندپایه‌ترین مقامات سازمان مالی هخامنشی، خزانه‌دار بوده است. این عنوان به فارسی باستان گنزه بره خوانده می‌شد. خزانه‌های کشور زیر نظر خزانه‌دار تخت‌جمشید که مسئول اداره کردن نوزده خزانه در کل کشور بود، قرار داشت. انبوهی از افراد متبحر و آموزش دیده در امور مالی، حسابداری و حسابرسی در این خزانه‌ها مشغول به کار بوده‌اند. خزانه‌ها علاوه بر جمع‌آوری و نگهداری اموال نقدی و جنسی، مسئولیت نظارت مستقیم در تولید انواع محصولات را نیز به عهده داشته‌اند. کرکیش، چوتیه‌یاده و برته کامه بدون شک سه تن از خزانه‌داران نامی زمان داریوش بوده‌اند که علاوه بر آنکه منشا تحولات شگرفی در نظام مالی، حسابداری و حسابرسی داریوش شدند، امپراتوری وسیع و قدرتمند هخامنشی را به مدت بیش از دویست سال به قدرت بی رقیب جهانی تبدیل کردند. (دانشکده علوم مالی، ۱۳۹۵)

۷-۲- ایران پس از ظهور اسلام تا قاجاریه:

با ورود اسلام به ایران نظام اقتصادی همانند سایر جنبه‌های اجتماعی دستخوش تغییر شد. در این دوران حسابداری، برای نگهداری حساب درآمد و مخارج حکومت سلجوقیان تکامل یافت. در این دوره حسابداری سیاق به وجود آمد، حسابداری سیاق روشی بود که بر پایه آن حساب درآمد و هزینه هر ایالت به طور جداگانه و در دفتر مخصوص به خود ثبت میشد. همچنین دفتری برای خلاصه سازی درآمدها و مخارج کلیه ایالت‌ها در مرکز تعبیه شده بود که در این دفاتر به خط سیاقی نوشته میشد. (دانشکده علوم مالی، ۱۳۹۵)

۷-۳- از دوران قاجاریه تا انقلاب مشروطیت:

در دوره قاجار یک تحول نسبتاً بزرگ در سیستم‌های مالی ایران به وجود آمد که نقطه اوج آن حضور مستشاران انگلیسی برای انجام امور مربوط به ژاندارمری و حساب‌های مالی آن بود. در اواخر قاجاریه، امتیاز استخراج نفت به ویلیام ناکس داریسی داده شده و شرکت نفت ایران و انگلیس تاسیس شد. بعد از آن امتیاز تاسیس بانک‌های استقرایی و شاهنشاهی به کشورهای بیگانه سپرده شد و به این ترتیب زمینه ورود روش‌های مالی و اداری پیشرفته به کشور فراهم شد. سال‌ها طول کشید تا این روش‌های حسابداری از حصر این موسسات آزاد شده و به سایر موسسات و دوائر دولتی و خصوصی راه پیدا کنند. (رحیمی، ۱۳۹۵)

۷-۴- از انقلاب مشروطیت تا اوایل دهه چهل

حسابداری و حسابرسی نوین با پیروزی انقلاب مشروطه و تصویب قانون اساسی آن جوانه زد. انقلاب مشروطه در حالی پیروز شد که کشور با وخامت شدید اوضاع اقتصادی، کسری بودجه، استقراض‌های خارجی پی در پی و حیف و میل‌های دیوانیان و درباریان دست و پنجه نرم می‌کرد. در این دوره بود که اولین بودجه نوین کشوری، نخستین قانون مالیاتی، نخستین قانون تجاری و بلاخره اولین قانون حسابداری به تصویب رسید. در سال ۱۳۱۵ بانک ملی ایران گروهی شامل ۱۲ دانشجو را برای تحصیل علمی و عملی در رشته تخصصی حسابداری به انگلستان فرستاد. با تلاش و کوشش تعدادی از همان فارغ التحصیلان، سرانجام شرکت ملی نفت در سال ۱۳۳۶ موافقت خود را برای تاسیس یک آموزشگاه حسابداری اعلام کرد. این آموزشگاه از سال ۱۳۵۳ با نام دانشگاه حسابداری و علوم مالی شناخته شد. این دانشگاه، تا سطح فوق لیسانس دوره برگزار می‌کرد. از دیگر موسسات فرهنگی می‌توان به موسسه علوم بانکی، دانشکده بازرگانی و غیره اشاره کرد که تدوین رشته‌های حسابداری را حدوداً در برنامه خود گذاشتند. (رحیمی، ۱۳۹۵)

۷-۵- حسابداری از دهه چهل تا امروز

ساختار اقتصادی کشور در دهه ۴۰ و بعد از سال ۱۳۴۲ تغییر کرد، نظام اقتصادی نوین جایگاه ویژه‌ای در میان تجار، بازاریان و موسسات و سازمان‌های آن زمان پیدا کرد، در این زمان بود که حسابداری به عنوان یک حرفه و شغل مدرن و جدید که نیازهای اطلاعاتی موسسات و شرکت‌های جدید را برآورده می‌کرد، به وجود آمد و همچنین نیاز روزافزون بازار کار به حسابداری تحصیل کرده و متخصص باعث رونق موسسات آموزش حسابداری در این زمان شد. (اکبری، ۱۴۰۰)

در این زمان گروه‌های صنعتی بزرگی چون گروه‌های کفش ملی، صنعتی بهشهر، شرکت‌های خودرویی از جمله جیپ (پارس خودرو)، ایران ناسیونال (ایران خودرو)، سایپا، زامیاد و... به وجود آمدند و با جذب سرمایه‌های خارجی فراوان، چندین شرکت و موسسه چند ملیتی دارویی و صنعتی نیز در کشور شروع به کار کرد. اداره این حجم وسیع از شرکت‌های بزرگ با سیستم‌های سنتی غیرممکن بود، به همین دلیل هم سیستم‌های مالی و مدیریتی نوین با اقتباس از سیستم‌های مدیریتی و مالی خارجی در ایران رواج پیدا کرد. (اکبری، ۱۴۰۰)

در حال حاضر حسابداری با عملکرد گستره و جایگاه ویژه‌ای که در نظام مالی و اقتصادی کشور پیدا کرده است یکی از مهمترین علوم در سطح کلان محسوب می‌شود، در حال حاضر در سیستم مالی حسابداران امور مربوط به ثبت اسناد و محاسبات مالی را انجام داده و قضاوت نهایی نیز توسط حسابرس در قالب یک گزارش حسابرسی منتشر می‌شود. (اکبری، ۱۴۰۰)

۸- شکل‌گیری حسابداری امروزی در ایران

حسابداری در ایران امروز، با تعریف‌ها، مفاهیم‌ها، جایگاه مناسبی در نظام مالی و اقتصادی یافته است. بازتاب این امر را می‌توان در توجه خاص مدیران به حسابداری و استفاده از اطلاعات مالی در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌های استراتژیک موسسه‌ها و شرکت‌های تحت نظارتشان مشاهده کرد. در سطح کلان نیز شاهد اعتماد و اتکای نظام مالی کشور به رسیدگی‌های حسابرسان، بررسی اسناد و مدارک فعالیت‌های مالی به وسیله آنان و قضاوت نهایی ایشان هستیم که در قالب گزارش حسابرسی منتشر می‌شود. (وبلاگ فیتو، بی تا) نخستین انتشارات مستقیم به حسابداری و حسابرسی در ایران بخشنامه ۱۳۱۴/۱۱/۱۳ می‌باشد که برای بار اول از اصطلاحاتی از قبیل بیلان، ترازنامه، بدهکار و بستانکار صحبت می‌شد که خود مقدمه‌ای بر قوانین مالیاتی سالهای بعد بود. (ویکی پدیا) همچنین در سال ۱۳۲۲ قانون مالیات بر درآمد تدوین شد. با وجود اینکه این قانون هرگز به مورد اجرا گذاشته نشد ولی اصطلاحاتی از قبیل هزینه و درآمد در آن به کار رفته بود. حسابداری به روش جدید در ایران بیشتر به مؤسسات خارجی که در ایران مشغول به کار بودند، موسوم شد. این مؤسسات عبارت بودند از شرکت سابق نفت، بانک شاهی و سایر مؤسسات و بانکهای خارجی. سپس نیز در بانک ملی ایران و سایر بانکهای ایران رواج یافت. (ویکی پدیا)

۹- مهمترین شاخه‌های حسابداری

حسابداری صنعتی: این حسابداری که بتدریج و پس از انقلاب صنعتی روی داد در جهت نیاز به دانستن بهای تمام شده محصولات تولیدی بود. در این نوع از حسابداری هدف اصلی سیستم دانستن بهای تمام شده یک واحد از نظر تمامی عوامل هزینه می‌باشد. همزمان و همراه با تکامل ابزارها و شیوه‌های تولید، در سده‌های بعد، روش‌ها و شیوه‌های هزینه‌یابی پیشرفته‌ای ابداع و بکار گرفته شد که هزینه عملیات را بدرستی شناسایی نماید. حسابداری صنعتی امروزه ثمره این فرایند شتاب آمیز تکاملی است که اصولاً همان هدف اندازه‌گیری و گزارش بهای تمام شده محصولات، خدمات و فعالیت‌ها را دنبال می‌کند. (تحلیل گران تراز پادرا، بی تا)

حسابداری مالی: این نوع از حسابداری را می‌توان حسابداری گزارش نیز نامید. زیرا هدف اصلی در این نوع از حسابداری، تهیه صورتهای مالی اساسی می‌باشد که مورد نیاز استفاده کنندگان از این صورتهای مالی است. شاید بتوان گفت که دلیل اصلی پیدایش این نوع حسابداری، اصل تفکیک شخصیت می‌باشد. این اصل امکان مشارکت صاحبان سرمایه‌ای را که به تجارت نمی‌پرداختند ممکن ساخت و به این شکل باعث رشد و توسعه بنگاه‌های تجاری شد. این نوع از مشارکت باعث پیدایش سهام و بازار بورس شد. البته دلیل اصلی ایجاد بازار بورس را می‌توان، افزایش شمار شرکت‌های سهامی دانست. یکی دیگر از موضوعات اصلی که در این دوران تأثیر اساسی بر رشته حسابداری گذاشت برقراری مالیات بر درآمد بود. این نوع از مالیات که در اغلب کشورهای صنعتی اروپا وسیله‌ای برای تأمین عدالت اقتصادی است. از اوایل قرن نوزدهم ایجاد و به تدریج جزئی از نظام مالیاتی کشورها شد. تعیین مالیات بر درآمد مستلزم شناخت دقیق سود خالص بود و لازمه این شناخت نگهداری حسابها و دفاتر منظم و تهیه صورتهای مالی که میزان سود را به درستی نشان دهد. به این ترتیب دولت‌ها به صورت یکی از اصلی ترین استفاده کنندگان از صورتهای مالی مؤسسات درآمدند. دیگر استفاده کنندگان از این صورتهای مالی عبارتند از بانکها، اعتبار دهندگان، بستانکاران بلند مدت و کوتاه مدت، فروشندگان، مشتریان، کارکنان، سرمایه‌گذاران بالقوه کارگزاران بازار سرمایه، جامعه و مدیریت مؤسسه. (اسکندری ۱۴۰۰)

حسابداری دولتی: اندیشه کنترل عمومی بر هزینه های دولت از اواخر قرن نوزدهم میلادی به بعد پدید آمد و دولت‌های برخی از کشور های اروپایی مکلف شدند که درآمدها و هزینه‌های سالانه خود را پیش بینی و به تصویب مجلس نمایندگان برسانند و بدین ترتیب، تنظیم و تدوین بودجه دولت متداول گردید پیدایش و رواج سیستم بودجه، سیستم حسابداری متناسبی را طلب می کرد که این جریان به پیدایش حسابداری دولتی به صورت رشته‌ای متمایز انجامید. (اسکندری ۱۴۰۰)

حسابداری مدیریت: در اواخر قرن نوزدهم مدیریت علمی به عنوان رشته‌ای خاص توسط فردریک تیلور مطرح گردید. مدیریت علمی بطور بسیار خلاصه، روش برخورد منظم و منطقی با مسائل سازمانها به منظور یافتن مناسب‌ترین راه برای انجام هر کار است و بر کسب اطلاع دقیقی و کامل از آنچه می‌گذرد و نتایجی که بر اثر هرگونه تغییر حاصل می‌شود تأکید دارد. این نوع از مدیریت نیاز زیادی به اطلاعاتی از قبیل بهای تمام شده محصولات و خدمات، مقدار تولید، هزینه اجزاء مختلف تولید، قیمت فروش محصولات و خدمات و ظرفیت منابع مختلف نظیر ظرفیت تولیدی ماشین‌آلات و تجزیه و تحلیل این اطلاعات داشت. این جریان، نیاز به اطلاعات و بخصوص اطلاعات مالی را فزونی بخشید. افزایش استفاده مدیران از اطلاعات مالی موجب شد که روش‌های هزینه یابی تولیدات، خدمات و فعالیت‌ها بهبود و توسعه یابد و اطلاعات مفصل تری از جنبه های مختلف مالی فعالیت‌ها فراهم آید. بدین ترتیب، حسابداری مدیریت به عنوان رشته‌ای خاص در اوایل قرن حاضر شکل گرفت. (تحلیل گران تراز پادرا، بی تا)

۱۰- نتیجه گیری

در این پژوهش به صورت اجمالی به پیدایش و تکامل علم حسابداری پرداخته شد و افرادی که در این راستا تلاش کردن معرفی شدند. همچنین حسابداری در دوران مختلف تاریخچه ایران نیز مورد بررسی قرارگرفت و تاثیر حسابداران ایرانی بر این علم بیان شد. شواهد این تحقیق نشان می دهد که حسابداری با تمدن همزاد است و به اندازه تمدن بشری قدمت دارد. مشرق زمین از جمله ایران در تکامل علم حسابداری نقش و همچنین درخشش خیره کننده ای داشته اند. اما این وضعیت پایدار باقی نمانده است. شرقی ها رو به افول گذاشتند و غربی ها شروع به درخشش کردند. با انقلاب صنعتی نیاز به حسابداری بیش از پیش احساس شد و با گذشت زمان، کشورهای صنعتی برای سبقت از یکدیگر به برنامه مالی دقیقی احتیاج داشتند، این نیاز به نوعی باعث سوق حسابداری به سمت گونه امروزی شد. نتایج این مقاله می تواند درک بهتری از توسعه حسابداری برای دانشجویان و پژوهشگران در رشته حسابداری فراهم آورد، در واقع آشنایی با تاریخ هر رشته، معیار مهمی در فراگیری و درک صحیح واقعیت‌های آن می‌باشد. حسابداری نیز به عنوان علمی که ریشه در اعماق فرهنگ و تمدن انسانی دارد و گستره‌ی آن وجود بشر را فرا گرفته است، به دور از این قاعده نمی‌باشد. شواهد این مقاله نشان می‌دهد عوامل اجتماعی، اقتصادی و تاریخی از جمله متغیرهای تاثیرگذار در توسعه حسابداری در شرق و غرب بوده است.

منابع

۱. اکبری، مهدیه (۱۴۰۰)، از تاریخچه حسابداری در ایران و جهان چه می‌دانید، www.elearnpars.org
۲. اسکندری، جمشید (۱۴۰۰)، کتاب اصول حسابداری ۱، انتشارات فرشید
۳. شرکت خدمات مالی و مالیاتی تحلیل گران تراز پادرا (بی تا)، حسابداری چیست و تاریخچه آن چه هست، www.tarazpadra.com
۴. رحیمی، عبدالرسول (۱۳۹۵) تاریخچه حسابداری در ایران، دانشنامه اقتصاد و مدیریت
۵. رحیمی، عبدالرسول (۱۳۸۷) حسابداری در پویه تاریخ، پایگاه مجلات تخصصی نور، شماره ۴۱ از صفحه ۸۸ تا ۹۳
۶. شعبانی، شکوه ومهرانی، کاوه (۱۳۹۸) نوع شناسی چارچوب های سیرتکامل حسابداری از قرن ۱۵ تا ۱۹، دانش حسابداری مالی دوره ۶، شماره ۳ از صفحه ۱ تا صفحه ۲۶
۷. صداقت، پرویز (۱۳۶۷) تاریخ اندیشه حسابداری، پایگاه مجلات تخصصی نور، شماره ۵۱ و ۵۲ از صفحه ۴۷ تا ۵۸
۸. عزیزی، حسن (۱۳۹۳) تاریخچه حسابداری، اولین کنفرانس بین المللی حسابداری و مدیریت، تهران
۹. سیستم آنلاین حقوق دستمزد فینتو (۱۴۰۱) حسابداری و تاریخچه آن در ایران و جهان، www.blog.finto.ir
۱۰. ویکی پدیا، واژه (استانداردهای حسابداری مدرن)، www.fa.wikipedia.org
۱۱. ویکی پدیا، واژه (چرتکه)، www.fa.wikipedia.org
۱۲. ویکی پدیا، واژه (حسابداری)، www.fa.wikipedia.org
۱۳. وطن پرست، محمدرضا و همکاران (۱۳۹۷) مروری بر تاریخچه و تکنیکهای حسابداری مدیریت، فصلنامه چشم انداز حسابداری و مدیریت، دوره ۱، شماره ۲
۱۴. مسلمی، آذر (بی تا) تاریخچه تحولات حسابداری و مالی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ. سال ۷، شماره ۲۶
۱۵. دانشکده علوم مالی (۱۳۹۵) تاریخچه حسابداری در ایران، www.fs.khu.ac.ir
۱۶. فضلی نژاد، احمد. (۱۳۹۷). بررسی جایگاه ایران و ایرانیان در تاریخ نگاری رنسانس. پژوهش های تاریخی؛ ۱۰ (۳)، ۶۱-۷۵

۱۷. بهروزی، مهرناز (۱۳۹۶) ترجمه در خلافت اسلامی و تأثیر آن در انتقال علوم به سرزمین‌های غربی، مطالعات باستان‌شناسی، دوره ۹، شماره ۲ - شماره پیاپی ۱۶، دی ۱۳۹۶، ۱-۱۲
۱۸. بدیعی، ترانه، فرقاندوست حقیقی، کامبیز، بنی مهد، بهمن. (۱۳۹۸). حسابداری دوطرفه از دیدگاه لیتلتون، حقیقت یا مجاز. دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت ۸(۳۰)، ۲۳۰-۲۳۳
19. Carmona, Salvador (2007), Accounting and accountability in ancient civilizations: Mesopotamia and ancient Egypt, IE Working Paper, 21-23
20. Anandarajan, Asokan and Partners (2004), Historical Overview of Accounting Information Systems, M. Anandarajan et al (eds.) Business Intelligence Techniques Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 45-53
21. Ogbonnaya, Amah Kalu (2015), ACCOUNTING HISTORY: DEFINITION AND RELEVANCE, College of Management Sciences, Department of Accounting, 15-18

A brief look at the origin of accounting in Iran and the world

Abstract

Accounting has a long history. In order to enter the accounting discussion, it is inevitable to review the accounting past and its factors in order to discover some accounting components and examine them. The two issues of ownership and counting are considered to be the core of accounting in early civilizations. Of course, there were two major requirements for calculation, including the need to count in commercial transactions and then the need for a timeline. These issues and needs paved the way for the creation, calculation, and maintenance of various accounts, and gradually paved the way for the emergence of a group of scribes and then mathematicians who were the forerunners of accounting. The first civilization in accounting dates back to ancient Mesopotamia, where a comprehensive financial system was established and the role and efficiency of checks and bills were gradually determined for the people. Accounting in Iran also goes back to the first civilizations that were formed in this land, the evidence obtained with twenty-five centuries old evidence of the progress of this knowledge in ancient Iran.

حسابداری و گزارشگری مالی در طول یک بیماری همه گیر

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۴

کد مقاله: ۳۹۳۹۵

آرش آذین فرا^۱، ولی محمدپور^۲

چکیده

این پژوهش به بررسی چگونگی تأثیر بیماری‌های همه‌گیر بر ماهیت گزارشگری مالی به‌ویژه برای مؤسسات مالی و غیر مالی که به‌شدت تحت تأثیر گسترش ویروس کرونا قرار گرفته‌اند، می‌پردازد. روش‌های حسابداری یا تکنیک‌هایی مانند حسابداری ارزش منصفانه، حسابداری حمام بزرگ، اجتناب از زیان و تکنیک‌های هموارسازی سود می‌توانند به کاهش اثر یک بیماری همه‌گیر بر عملکرد شرکت کمک کنند. برخی مفاهیم در مورد مزیت‌ها و خطرات حسابداری در طول همه‌گیری‌ها مورد بحث قرار می‌گیرند.

واژگان کلیدی: ویروس کرونا، مدیریت سود، گزارشگری مالی، کیفیت سود، هموارسازی سود

۱- دانشجوی دکترای حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد قائمشهر؛ (نویسنده مسئول) Azinfar.arash1365@gmail.com

۲- عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق بابل

۱- مقدمه

در این پژوهش، برخی از شیوه‌های حسابداری و گزارشگری مالی برای شرکت‌ها در طول یک بیماری همه‌گیر مانند همه‌گیری ویروس کرونا مورد بحث قرار می‌گیرد. بیماری همه‌گیر، به بیماری‌ای اشاره می‌کند که در یک کشور یا جهان شیوع داشته باشد. شیوع ویروس کرونا (کووید ۱۹) نخستین بار در ووهان چین در تاریخ ۳۱ دسامبر ۲۰۱۹ گزارش شد. ویروس کرونا یک ویروس واگیردار بوده و باعث ایجاد عدم اطمینان زیادی در بین شرکت‌ها در بخش‌های تولیدی و مالی گردید. بیماری کووید ۱۹ از طریق شوک‌های عرضه و تقاضا ناشی از بسته شدن تحمیلی درهای صادرات و واردات دولت‌ها در بسیاری از کشورها، بر عملکرد شرکت‌های سراسر جهان تأثیر منفی گذاشت (اوزیل، آرون، ۲۰۲۰)^۱ و باعث ایجاد مشکلات جریان نقدینگی برای بسیاری از شرکت‌ها شد و این مسئله ترازنامه‌های بسیاری از شرکت‌ها را در سراسر جهان بر هم زد. در این مقاله، نشان داده می‌شود که مدیران انگیزه‌هایی برای استفاده از تکنیک‌های حسابداری برای بهبود ترازنامه و عملکرد شرکت‌ها در طول همه‌گیری مانند همه‌گیری ویروس کرونا دارند. شواهدی وجود دارد مبنی بر اینکه تکنیک‌های حسابداری در گزارشگری مالی به بدتر شدن ورشکستگی مؤسسات مالی در طول بحران مالی جهانی ۲۰۰۸ کمک کرده است؛ اما چنین شواهدی برای همه‌گیری‌ها وجود ندارد.

۲- ادبیات پژوهش

پاولاتوس و کاستاکیس^۲ در سال ۲۰۱۵، اثبات کردند که بحران اقتصادی بر روی شیوه‌های حسابداری مدیریت در سازمان‌ها تأثیر می‌گذارد. آنها تأثیر بحران اقتصادی یونان را بر شیوه‌های حسابداری مدیریت در صنعت یونان بررسی کردند. آن‌ها استفاده فزاینده‌ای از سیستم‌های هزینه‌یابی مبتنی بر فعالیت و تکنیک‌های حسابداری مدیریت استراتژیک را در طول بحران اقتصادی بررسی نمودند. در حسابداری مالی، هوئیزینگا و لاون^۳ در سال ۲۰۱۲، اثبات می‌کنند که ترازنامه گزارش‌شده توسط شرکت‌ها در جریان بحران مالی جهانی، نمایشی مخدوش از سلامت مالی آن‌ها است. آن‌ها مشاهده می‌کنند که شرکت‌ها در طول بحران ایالات متحده، ارزش دارایی و نسبت‌های سرمایه خود را بیش‌ازحد بیان کردند. همچنین، دارایی‌های مربوط به املاک و مستغلات در ترازنامه شرکت‌ها به‌ویژه شرکت‌های بزرگ‌تر از ارزش بالایی برخوردار بودند درحالی‌که شرکت‌هایی که بیشتر در معرض اوراق بهادار با پشتوانه وام بانکی قرار داشتند، مقررات کمتری را برای وام‌های متحمل شدند و شرکت‌های آشفته از اختیار حسابداری برای طبقه‌بندی اوراق بهادار با پشتوانه تسهیلات برای پر کردن دفاتر و اسنادشان استفاده کردند. پوزن در سال ۲۰۰۹، نشان می‌دهد که در طی بحران مالی بسیاری از تحلیلگران ارزش منصفانه را در قوانین حسابداری نگویش می‌کنند، زیرا شرکت‌ها را ملزم می‌کند تا دارایی‌های مستهلک‌شده خود را به قیمت‌هایی که در بازار آزاد در آن زمان فروخته‌شده‌اند و ارزش دفتری آن تقریباً صفر بود، ثبت کنند. اوزیلی و آرون در سال ۲۰۱۸، دریافتند که بانک‌های سیستماتیک در دوره رکود اقتصادی از روش‌های حسابداری هموارکننده سود استفاده می‌کنند. آن‌ها همچنین مشاهده می‌کنند که بانک‌های سیستماتیک جهانی در اروپا از روش‌های هموارسازی سود پس از بحران استفاده می‌کنند درحالی‌که هموارسازی سود در دوره پیش از بحران در بین بانک‌های غیر سیستماتیک رایج بود. آرنولد در سال ۲۰۰۹، اثبات می‌کند که شیوه‌های حسابداری عمیقاً در بحران مالی فعلی و در پیشنهادها سرمایه‌گذاری مجدد مؤسسات مالی و بازگرداندن ثبات به سیستم مالی جهانی نقش دارد.

۳- روش‌های حسابداری در طی یک بیماری همه‌گیر

در طی شیوع بیماری همه‌گیر، عاملین اقتصادی، مشارکت خود را در فعالیت‌های اقتصادی که نیاز به تعامل فردی دارند کاهش می‌دهند، شیوع بیماری همه‌گیر به دلیل ترس و ایجاد عدم اطمینان بازارهای مالی باعث یک نوع بی‌ثباتی می‌شوند، چون سرمایه‌گذاران به ریسک‌پذیری تمایل ندارند و سرمایه‌گذاری‌های ایمن‌تر را ترجیح می‌دهند. صداقت و انصاف برای شرکت‌ها نادر خواهد شد، سرمایه‌گذاری‌های خصوصی کاهش می‌یابد، از آنجایی‌که تولید کاهش می‌یابد، تأمین کالا را تحت تأثیر قرار می‌دهد، هزینه‌های عملیاتی افزایش و سود کاهش می‌یابد که منجر به عملکرد ضعیف شرکت‌ها می‌شود. در این شرایط، بنگاه‌ها می‌توانند از روش‌های حسابداری در گزارشگری مالی برای کاهش تأثیر شیوع بیماری همه‌گیر بر عملکرد شرکت استفاده کنند.

۴- حسابداری با ارزش منصفانه

مدیران می‌توانند برای کاهش بدهی‌های خود به تکنیک‌های حسابداری با ارزش منصفانه تکیه کنند. حسابداری با ارزش منصفانه به‌منزله گزارش دادن دارایی‌ها و بدهی‌ها در ترازنامه با ارزش منصفانه و شناسایی تغییرات با ارزش منصفانه به‌عنوان سود و زیان در گزارش مالی است (لاکس و لئوز، ۲۰۱۰)^۴ قیمت کنونی بازار به‌عنوان مبنای ارزش منصفانه استفاده می‌شود. در طول شیوع

1- Ozil & Arun
 2- Pavlatos & Kostakis
 3- Huizinga & Laeven
 4- Laux & Leuz

بیماری همه گیر، شرکت هایی که بدهی های بزرگ یا مقدار قابل توجهی از تعهدات اوراق بهادار دارند ممکن است انگیزه داشته باشند تا با استفاده از قیمت فعلی بازار، تعهدات خود را با ارزش منصفانه ارزش گذاری کنند که می تواند مبلغ پرداختی و کل بدهی شرکت را کاهش دهد.

در گذشته، حسابداری با ارزش منصفانه با بحران مالی مرتبط بوده است. پژوهش های پیشین نشان می دهد که حسابداری با ارزش منصفانه به بحران مالی ۲۰۰۸ کمک کرده است. به عنوان مثال، پوزن^۱ در سال ۲۰۰۹، نشان می دهد که در طول بحران مالی، بسیاری از تحلیلگران قوانین ارزش منصفانه حسابداری را نکوهش می کنند، زیرا شرکت ها را ملزم می سازد تا به دارایی های مستهلک شده خود را با قیمت های فروخته شده در بازار آزاد در زمانی که ارزش دفتری آن تقریباً صفر بوده ثبت کنند. برخی از پژوهشگران معتقدند که حسابداری با ارزش منصفانه در بحران مالی نقش داشته است (لاکس و لئوز، ۲۰۱۰)، در حالی که برخی دیگر استدلال می کنند که حسابداری با ارزش منصفانه راه گریز از بحران مالی است (بادرتشر و دیگران، ۲۰۱۲).^۲ اگرچه تأثیر حسابداری با ارزش منصفانه بر روی شیوع بیماری همه گیر هنوز ناشناخته است، اما انتظار داریم که بدهکاران برنده شوند و طلبکاران در طول همه گیری زمانی که ارزش دارایی ها و بدهی ها بر پایه بازار مشخص می شود، بازنده شوند.

۵- حسابداری حمام بزرگ، کمک های مالی و بسته های انگیزشی (استقبال از زبان یا آب از سر گذاشتن)

حسابداری حمام بزرگ یکی از تکنیک های مدیریت سود است که به موجب آن در دوره جاری، با هزینه گرفتن دارایی ها (هوپ و وانگ، ۲۰۱۸)^۳، باعث کاهش هزینه ها در دوره های آتی می گردد. در کشورهایی که بسته های انگیزشی یا کمک های مالی در طی دوره همه گیری به بنگاه های مالی و غیر مالی داده می شود (اوزیل و آرون، ۲۰۲۰)، بنگاه های اقتصادی این کشورها ممکن است انگیزه های به کارگیری حسابداری حمام بزرگ، به ویژه به کارگیری از مدیریت سود با استفاده از حمام بزرگ پس از دریافت بسته های کمک مالی داشته باشند. بنگاه های اقتصادی با به یکباره هزینه گرفتن هزینه های بسیار در دوره ای شیوع همه گیری در برابر درآمدهای آن سال، باعث کاهش سود خالص آن شده و بنابراین انتظار سود خالص بیشتری در سال های آتی داشته باشند. در این خصوص حتی اگر حسابرسان قادر به تشخیص مدیریت سود در شرکت گردند، شرکت می تواند با ادعای اینکه تصمیم به ثبت هزینه ها در سال های همه گیری و به دلیل تأثیر منفی آن بر فعالیت واحد تجاری، میزان کاهش سود با استفاده از بسته های انگیزشی توسط شرکت کاهش می یابد. پژوهش های گذشته نشان می دهد که انگیزه به کارگیری از حمام بزرگ، برای شرکت هایی که عملکرد گذشته مدیریت آن ها، ضعیف بوده است، بیشتر است (رایل، ۲۰۰۴).^۴ این شرکت ها تمایل دارند زبان بیش از اندازه را برای ذخیره سودهای سال آتی نشان دهند (دجورج و دیگران، ۱۹۹۹)^۵، با توجه به اینکه احتمال تحقق اهداف مالی از پیش برنامه ریزی شده در دوره مالی جاری، کم است (فیشر و مایر، ۲۰۱۰).^۶

۶- اجتناب از مدیریت سودهای افزایش دهنده درآمد

به طور کلی، در طی شیوع بیماری همه گیر، شرکت ها کارکرد ضعیف خواهند داشت زیرا تولیدکنندگان تولید را کاهش می دهند، تقاضای مصرف کننده کاهش می یابد و ممکن است کارگران نتوانند تحت شرایط امن در این شرکت کار کنند. پیش بینی درآمدها افت پیدا خواهد کرد و در سال شیوع بیماری همه گیر سهامداران انتظار سود و سود سهام کمتری خواهند داشت که به این معنی است که در سال شیوع بیماری همه گیر هیچ انتظاری برای سود بالا نیست و انگیزه کمی برای مشارکت در مدیریت درآمدهای افزایش دهنده سود وجود خواهد داشت. علاوه، شرکت هایی که بسته های محرک، تسهیلات ویژه و تخفیفات مالیاتی دریافت می کنند بعید است برای جلوگیری از رسیدگی سیاسی و نظارتی سود کلان شرکت، در مدیریت سود افزایش دهند. از آنجا که هدف از کمک مالی، حمایت از شرکت های آشفته و تنگدست است، شرکت هایی که در طول سال شیوع بیماری همه گیر سودهای کلانی را حتی پس از دریافت سرمایه های محرک گزارش می دهند، ممکن است مورد رسیدگی و انتقاد بیشتری در رابطه با اینکه آیا این شرکت ها از بسته های محرک، تسهیلات ویژه و تخفیفات مالیاتی در حد بالا نفع می برند یا نه قرار گیرند.

۷- قوانین حسابداری آرامش بخش در طی شیوع بیماری همه گیر

قوانین حسابداری آرامش بخش به همراه مدیریت با انعطاف پذیری بیشتر در گزارشگری مالی ممکن است برای اجتناب از مشکلات ورشکستگی شرکت ها و عملکرد ضعیف در طی شیوع بیماری همه گیر ضروری باشد؛ اما قوانین حسابداری آرامش بخش در هنگام شیوع بیماری همه گیر همچنین درها را به روی مشکلات گزارشگری مالی غیر شفاف و مبهم یا دست کاری ارقام

1 - Pozen
2 - Badertscher et al
3 - Hope & Wang
4 - Riedl
5 - Degeorge et al
6 - Feichter & Meyer

حسابداری نیز باز می‌کند که در نهایت می‌تواند اعتبار اطلاعات حسابداری را در طی شیوع بیماری همه‌گیر کاهش دهد. لائوکس و لئوز در سال ۲۰۱۰، اثبات می‌کنند که قوانین حسابداری آرامش‌بخش مانند قوانین ارزیابی ارزش منصفانه، منجر به دست‌کاری می‌شود و به دلیل عدم شفافیت در مورد ارزش دارایی‌ها، اعتماد به اطلاعات حسابداری را کاهش می‌دهد. گرچه رایج است که دولت‌ها مجموعه‌های استاندارد حسابداری را تحت فشار قرار دهند تا قوانین حسابداری را که تعداد زیادی از مؤسسات مالی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، در طی شیوع بیماری همه‌گیر کاهش دهند، اما استدلال مخالف این است که قوانین حسابداری نباید در طی همه‌گیر شدن آرام شود زیرا شرکت‌ها می‌توانند به‌طور منطقی پیش‌بینی کنند، قوانین حسابداری در حالی آرام خواهند بود که انگیزه‌های آن‌ها برای به حداقل رساندن خطرات در مهم‌ترین وضعیت کاهش خواهد یافت (لائوکس و لئوز، ۲۰۱۰).

۸- نتیجه‌گیری

برخی از روش‌های حسابداری که می‌توانند توسط شرکت‌ها در طی شیوع بیماری همه‌گیر استفاده شوند، مورد بحث قرار گرفت. مشخص گردید که چندین روش حسابداری مانند حسابداری با ارزش منصفانه، هموارسازی سود، حذف اقلام عمده از دارایی‌ها در جهت مدیریت سود و غیره می‌توانند برای کاهش تأثیر شیوع بیماری همه‌گیر در گزارش مالی شرکت‌ها استفاده شوند. اگرچه حسابداری هم به‌عنوان یک‌رشته و هم به‌عنوان یک روش نمی‌تواند از برای شیوع بیماری همه‌گیر اعم از ویروس کرونا یا دیگر بیماری‌های همه‌گیر مورد نگرانی قرار گیرد، سرپرست به‌عنوان علوم اجتماعی، از حسابداری، می‌توان به دلیل عدم موفقیت در کاهش اثر منفی بیماری همه‌گیر بر عملکرد مالی شرکت‌ها انتقاد کرد. با شدت یافتن شیوع بیماری همه‌گیر، سؤالات اساسی‌تری در مورد تأثیر حسابداری بر جامعه به‌ویژه در کاهش تأثیر بحران‌ها و بیماری‌های همه‌گیر بر روی شرکت‌ها پرسیده خواهد شد. در نهایت، میزان شیوع بیماری همه‌گیر کووید ۱۹ و تأثیرات اجتماعی، مستلزم ارزیابی مجدد همه زمینه‌های علوم اجتماعی، از جمله پژوهش‌ها حسابداری و ارتباط آن‌ها با بهبود جامعه در شرایط دشوار است.

منابع

1. Arnold, P. J. (2009). Global financial crisis: The challenge to accounting research. *Accounting, organizations and Society*, 34(6-7), 803-809.
2. Badertscher, B. A., Burks, J. J., & Easton, P. D. (2012). A convenient scapegoat: Fair value accounting by commercial banks during the financial crisis. *The accounting review*, 87(1), 59-90.
3. Degeorge, F., Patel, J. and Zeckhauser, R. (1999) Earnings Management to Exceed Thresholds, *Journal of Business*, 72(1), pp. 1–33.
4. Fiechter, P., & Meyer, C. (2010, January). Big bath accounting using fair value measurement discretion during the financial crisis. In *American Accounting Association Annual Meeting*, San Fransisco.
5. Hope, O. K., & Wang, J. (2018). Management deception, big-bath accounting, and information asymmetry: Evidence from linguistic analysis. *Accounting, Organizations and Society*, 70, 33-51.
6. Huizinga, H., & Laeven, L. (2012). Bank valuation and accounting discretion during a financial crisis. *Journal of Financial Economics*, 106(3), 614-634.
7. Laux, C., & Leuz, C. (2010). Did fair-value accounting contribute to the financial crisis? *Journal of economic perspectives*, 24(1), 93-118.
8. Ozili, P. K. (2017). Bank earnings smoothing, audit quality and procyclicality in Africa. *Review of Accounting and Finance*.
9. Ozili, P. K., & Arun, T. (2020). Spillover of COVID-19: impact on the Global Economy. Available at SSRN 3562570.
10. Ozili, P.K., & Arun, T. G. (2018). Income smoothing among European systemic and non-systemic banks. *The British Accounting Review*, 50(5), 539-558.
11. Pavlatos, O., & Kostakis, H. (2015). Management accounting practices before and during economic crisis: Evidence from Greece. *Advances in accounting*, 31(1), 150-164.
12. Pozen, R. C. (2009). Is it fair to blame fair value accounting for the financial crisis?
13. Riedl, E. J. (2004) An Examination of Long-Lived Asset Impairments, *The Accounting Review*, 79(3), pp. 823–852.
14. Véron, N. (2008). Fair value accounting is the wrong scapegoat for this crisis. *Accounting in Europe*, 5(2), 63-69.

بررسی تاثیر کیفیت حسابرسي مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالي در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۰۵

کد مقاله: ۹۸۴۹۶

پریسا کریمی خلیفه محله^۱

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تاثیر کیفیت حسابرسي مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالي در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می باشد. کیفیت حسابرسي مستقل با متغیرهای رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی، اندازه موسسات حسابرسي و تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسي اندازه گیری گردید. جامعه آماری تحقیق، کلیه شرکت های تولیدی پذیرفته شده در سازمان بورس اوراق بهادار تهران از ابتدای سال ۱۳۹۰ لغایت انتهای سال ۱۳۹۵ می باشد. نمونه مورد بررسی تحقیق، مشتمل بر ۹۰ شرکت که با استفاده از روش حذفی سیستماتیک انتخاب گردید. جهت آزمون فرضیه ها از رگرسیون چند متغیره و روش رگرسیون لجستیک استفاده شد. نتایج آزمون فرضیه اصلی نشان می دهد که کیفیت حسابرسي مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالي در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تاثیر دارد.

واژگان کلیدی: رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی، اندازه موسسات حسابرسي، تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسي، تقلب مالي

۱- کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قشم، ایمیل: Parisa_karimi63@yahoo.com

۱- مقدمه

تصمیم‌گیری‌های اقتصادی نیازمند اطلاعاتی است که بتوان با کمک آن‌ها منابع موجود و در دسترس را به گونه‌ای مطلوب تخصیص داد. یکی از مهمترین عوامل تصمیم‌گیری صحیح در مورد تخصیص بهینه منابع محدود مالی بازار سرمایه، گزارش حسابرسان مستقل در مورد صورت‌های مالی شرکتها می‌باشد. اطلاعات مبنای اساسی تصمیم‌گیری‌ها است. جهت دار بودن، همراه کنندگی، نامربوط بودن و ناقص بودن اطلاعات می‌تواند منجر به تصمیم‌گیری غلط شود و به تصمیم‌گیرنده زیان وارد کند. در شرایطی که این تصمیم‌گیری‌ها پیامدهای مهم اقتصادی داشته باشند، تصمیم‌گیرنده اهمیت بیشتری برای کسب اطمینان از کیفیت اطلاعات دریافت شده قائل می‌شود. تقلب یک نگرانی مشترک برای طرف‌های مختلف مانند مدیریت شرکت و تنظیم‌کننده‌ها است. انجمن بازرسی گواهی تقلب (۲۰۱۸: ۱۰) انواع تقلب را به سه دسته تقسیم می‌کند که شامل اختلاس دارایی‌ها، فساد اداری و تقلب در صورت‌های مالی است. سه نوع تقلب می‌تواند برای شرکت یک ضرر باشد و تقلب در صورت‌های مالی ضرر متوسط بالایی دارد (ایزالقورنی و همکاران، ۲۰۱۹). تقلب در صورت‌های مالی نشان می‌دهد که شرکت‌ها دچار مشکلات مالی یا عملکرد مالی ضعیف هستند (نیا، ۲۰۱۵). عملکرد مالی ضعیف را می‌توان از نسبت‌های مالی نشان داد. تقلب، فریبکاری به شکل عمدی می‌باشد که به دو شکل دروغگویی و حقه زنی در می‌آید. در حقیقت، قضایا را به صورت برعکس جلوه می‌دهند. نسبت‌های مالی مانند سودآوری، نقدینگی و اهرم‌ها می‌توانند نشانه‌ای از اقدامات متقلبانه در صورت‌های مالی باشند (ایزالقورنی و همکاران، ۲۰۱۹). حسابرسی یکی از اجزای با اهمیت از حاکمیت شرکتی می‌باشد که می‌تواند به عنوان ابزار کنترل‌کننده‌ای قلمداد شود؛ ابزاری که می‌تواند کنترل و خاطر جمعی به همراه داشته باشد و انگیزه مدیران را در دستکاری نمودن مدیریت سود به حداقل رساند. استانداردهای حرفه‌ای حسابرسی، حسابرسان را ملزم می‌نماید تا کار حسابرسی را به نحوی برنامه‌ریزی نمایند که از کشف اشتباهات و تحریف ناشی از تقلب اطمینان معقول کسب شود (آریس و همکاران، ۲۰۱۵). این پژوهش با هدف بررسی تاثیر کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی در شرکت‌های پذیرفته شده صورت می‌پذیرد. بنابراین سوال اصلی پژوهش مورد نظر این می‌باشد: آیا کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تاثیر دارد؟

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

از نظر تئوری طبق نظریه مثلث تقلب، تقلب در صورتهای مالی از سه جزء تشکیل شده است. این نظریه مبتنی بر کار کرسی (۱۹۵۳) است که نشان می‌دهد سه عنصر از اقدامات متقلبانه پشتیبانی می‌کنند که عبارتند از فشار، فرصت و منطقی‌سازی. فشار عاملی است که باعث اعمال غیراخلاقی ناشی از فشارهای مالی و غیر مالی می‌شود. این فشار می‌تواند از ارزش نسبت‌های مالی مانند سودآوری، اهرم و نقدینگی نشان داده شود. این مسأله حداقل درباره برخی پیامدهای بالقوه عملکرد وجود دارد که منافع شخصی مدیریت تا حد زیادی تحت تاثیر محتوای صورتهای مالی قرار می‌گیرد (کاپریو، ۲۰۱۲). صورتهای مالی، ابزاری برای مخا‌بره اطلاعات محرمانه مدیریت در خصوص وضعیت مالی عملیات سازمان یا شرکت به مالکان سهام و دیگر ذینفعان است؛ از این رو، این امکان برای سهامداران مهیا می‌شود که قراردادهای میان آنان و مدیران را صرفنظر از ماهیت دقیق این قراردادها اجرایی نمایند؛ اما مدیریت در صورت نبود هرگونه مداخله، انگیزه خاصی برای بیان حقایق صورتهای مالی ندارد. این مسأله حداقل درباره برخی پیامدهای بالقوه عملکرد وجود دارد که منافع شخصی مدیریت تا حد زیادی تحت تاثیر محتوای صورتهای مالی قرار می‌گیرد (کاپریو، ۲۰۱۲). سقوط شرکت‌های بسیاری (مانند انرون، وردکام و گلوبال کراسینگ) اثربخشی حاکمیت شرکتی، کیفیت گزارش‌های مالی و قابلیت اعتماد کارکردهای حسابرسی را با تردید همراه کرد. این موارد، تقلب در صورتهای مالی، نگرانی‌های جدی را درباره: ۱- اثربخشی حاکمیت شرکتی، ۲- صداقت و رفتار اخلاقی مدیران ارشد به‌ویژه زمانی که آنها به دستکاری حساب‌ها متهم شده‌اند، ۳- کفایت و اثربخشی کنترل‌های داخلی، ۴- قابلیت اتکای گزارش‌های مالی، ۵- کیفیت حسابرسی و ۶- درستی بازارهای سهام به همراه داشت (صالح و همکاران، ۲۰۱۶) وجود ضعف در کنترل‌های اعمال‌شده بر مدیریت ارشد شرکت (مانند محیط کنترلی)، شرایطی را به وجود می‌آورد که به تقلب در صورتهای مالی منجر خواهد شد؛ از این رو، دانشگاهیان، قانونگذاران و دست‌اندرکاران حرفه معتقدند حسابرسی، ظرفیت اثرگذاری در وقوع تقلب در صورتهای مالی را دارد. پژوهش‌های نظری و تجربی اخیر نیز نشان می‌دهد حسابرسی و برخی ساز و کارهای حاکمیت شرکتی در تقلب در صورتهای مالی تاثیر دارد. سودآوری نسبی است که توانایی یک شرکت را برای کسب سود نشان می‌دهد (ون هورن و وراچوویچ، ۲۰۰۵). بر اساس تئوری مثلث تقلب، اگر شرکت تحت فشار قرار گیرد، مانند سودآوری پایین، شرکت‌ها را تشویق به تقلب در صورتهای مالی می‌کند، بنابراین شرکت سیگنال مثبتی را به سرمایه‌گذاران و سایر ذینفعان ارائه می‌دهد. رابطه بین سودآوری و تقلب در صورتهای مالی توسط چندین مطالعه از جمله تحقیقات دیگری از زینودین و هاشم (۲۰۱۶) نشان داده شده است. برخی پژوهش‌ها نشان دادند که هر چه سودآوری کمتر باشد، فشار بیشتری بر شرکت تقلب در گزارش مالی را تشویق خواهد کرد. با توجه به اینکه تحقیقات کمی در این خصوص انجام شده، در این پژوهش، این مسأله بررسی می‌شود که آیا کیفیت حسابرسی بر احتمال وقوع تقلب مالی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران دارد؟

پژوهش در باب کیفیت حسابرسی را نمی‌توان بدون در نظر گرفتن عرضه کیفیت حسابرسی توسط موسسات حسابداری رسمی تحلیل کرد. تحقیقات نشان داده است که ساختارموسسه حسابرسی نیز بر کیفیت حسابرسی اثر دارد. کیفیت حسابرسی، در موسسه‌هایی که ساختار قوی‌تری در استفاده از روش‌های حسابرسی دارند، با سایر موسسه‌ها تفاوت دارند. از طرفی، رابطه مستقیمی بین کیفیت حسابرسی و حق الزحمه حسابرسی وجود دارد و اگر موسسه‌های بزرگ حق الزحمه بیشتری به صاحبکار تحمیل می‌کنند به این معنی است که کیفیت خدمات حسابرسی آنها مطلوب‌تر است. دی‌آنجلو کیفیت حسابرسی را مشتمل بر دو احتمال تعریف کرد. اول این که حسابرس نقص سیستم حسابداری صاحبکار را کشف کند. دوم این که آن نقص را گزارش کند. کشف نقص، کیفیت حسابرسی را در قالب دانش و توانایی حسابرس اندازه‌گیری می‌کند. در حالی که گزارش آن بستگی به انگیزه‌های حسابرس برای افشاگری دارد. علی‌رغم این که تعریف جامعی از کیفیت حسابرسی وجود ندارد که در برگیرنده انواع حسابرسی‌ها باشد، به طور منطقی می‌توان تصور کرد که کیفیت حسابرسی شامل رعایت رویه‌ها و استانداردهای حسابرسی است (سجادی و همکاران، ۱۳۹۱).

تحقیقات پیرامون کیفیت حسابرسی در جهان بر دو محور متمرکز بوده است: انگیزه عرضه حسابرسی با کیفیت بالا و انگیزه تقاضا برای حسابرسی با کیفیت بالا. انجمن بازرسان رسمی، تقلب، تقلب را اینگونه تعریف کرده است که هر عمل غیرقانونی که همراه با فریب، پنهان کاری و تخطی و نقض اعتماد باشد. این اعمال همراه با تهدید و یا فشار فیزیکی نمی‌باشد. تقلب توسط افراد یا سازمان‌ها برای بدست آوردن پول، دارایی یا خدمات، اجتناب از پرداخت یا زیان خدمات و یا ایمن ساختن مزیت تجاری یا شخصی صورت می‌گیرد و طبق تعریف انجمن حسابداران رسمی آمریکا، تقلب عبارتست از یک مفهوم وسیع غیرقانونی که براساس اینکه آیا عمل انجام شده از روی قصد یا عمد بوده باشد و خیر، از اشتباه متمایز شمرده می‌شود. (خالقی، ۱۳۹۱).

رضایی و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی کشف تقلب صورت‌های مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی پرداختند. داده‌های اولیه مورد بررسی در این پژوهش، مربوط به نمونه آماری با حجم ۱۶۴ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی مقطع زمانی ۱۳۹۶-۱۳۹۳ می‌باشد، که به روش نمونه‌گیری حذف سیستماتیک گزینش شده‌اند. نمونه آماری پژوهش با توجه به نوع گزارش حسابرسی به دو گروه مجزا شامل شرکت‌های متقلب (۱) و شرکت‌های غیرمتقلب (۰) دسته‌بندی شده‌اند. متغیرهای مستقل تاثیر گذار بر تقلب در این پژوهش در برگیرنده ۴۱ متغیر مالی و غیر مالی می‌باشد که بر اساس مبانی نظری و پیشینه پژوهش انتخاب شده‌اند. در نهایت داده‌های مربوط به متغیرها که به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری گردیده است، به پنج تکنیک برتر از بین تکنیک‌های یادگیری ماشین داده شده است، که این تکنیک‌ها شامل؛ شبکه‌های بیزین، درخت تصمیم، شبکه‌های عصبی، ماشین بردار پشتیبان و روش ترکیبی می‌باشد. پس از بکارگیری این تکنیک‌ها در کشف تقلب صورت‌های مالی، نتایج نشان داد تمامی تکنیک‌ها قابلیت کشف تقلب صورت‌های مالی را در سطح نسبتاً بالایی دارند و تکنیک پیشنهادی ترکیبی با میزان نرخ پیش‌بینی ۹۶٫۲٪ دارای دقت و توان ارزیابی بالاتری نسبت به سایر تکنیک‌ها است.

بهرامی و همکاران (۱۳۹۹) به پیش‌بینی تقلب در صورت‌های مالی متقلبان پرداختند. متغیر وابسته در این پژوهش تقلب در صورت‌های مالی است که با استفاده از اقلام تعهدی اختیاری اندازه‌گیری می‌شود. متغیرهای مستقل عبارتند از فشار ثبات و پایداری مالی، فرصت‌طلبی مالی شخص مرتکب تقلب، نظارت غیرمؤثر، نظارت مؤثر، فشار انتظارات بیرونی، و اهداف پیش‌بینی شده مالی. جامعه آماری پژوهش شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بوده و نمونه آماری نیز به تعداد ۹۸ شرکت طی سال‌های ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۷ با روش حذف سیستماتیک انتخاب شده است. نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های پژوهش با استفاده از مدل رگرسیون چند متغیره و الگوی داده‌های تابلویی نشان داد فشار ثبات و پایداری مالی رابطه معناداری با تقلب در صورت‌های مالی متقلبان دارد.

عزیززاده و خداداده‌ی شاملو ناصر (۱۳۹۸) به تعیین ارتباط بین ضعف کنترل‌های داخلی و گزارشگری مالی متقلبان با تأکید بر کیفیت حسابرسی پرداختند در این پژوهش گزارشگری مالی متقلبان بر اساس مدل تعدیل شده Z آلتمن اندازه‌گیری شده است. ضعف کنترل‌های داخلی نیز با استفاده از اطلاعات مندرج در گزارش حسابرسان تشخیص داده شده است. برای اندازه‌گیری کیفیت حسابرسی از سه معیار تخصص صنعت حسابرس (بر اساس مدل پالمرز)، دوره تصدی حسابرس (به‌وسیله تعداد سال‌های متوالی انجام حسابرسی توسط یک حسابرس) و اندازه حسابرس (سازمان حسابرسی و موسسه مفید راهبر به عنوان مؤسسات بزرگ در نظر گرفته شده است) مورد سنجش قرار گرفته است. پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش‌شناسی علی‌پس رویدادی می‌باشد. جامعه آماری شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران هستند و با روش نمونه‌گیری هدفمند ۱۰۰ شرکت در نمونه آماری قرار گرفته‌اند. دوره زمانی پژوهش سال‌های ۹۱ تا ۹۶ است. برای آزمون فرضیه‌ها از تجزیه و تحلیل رگرسیون لجستیک بهره‌گیری شده است. نتایج نشان می‌دهد که بین ضعف کنترل‌های داخلی و گزارشگری مالی متقلبان ارتباط مستقیم و معناداری وجود دارد ولی کیفیت حسابرسی هیچ‌گونه تأثیری بر ارتباط بین ضعف کنترل‌های داخلی و گزارشگری مالی متقلبان ندارد.

رضا زاده و محمدی (۱۳۹۸) به بررسی توانایی مدیریتی، ارتباطات سیاسی و گزارشگری مالی متقلبانة پرداختند. از این رو، هدف این پژوهش آزمون تجربی ارتباط بین توانایی مدیریتی و گزارشگری مالی متقلبانة و بررسی نقش تعدیل‌کنندگی ارتباطات سیاسی شرکت‌ها بر این رابطه است. برای دستیابی به هدف پژوهش، ۱۲۹ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران طی سال‌های ۱۳۹۰ لغایت ۱۳۹۶ انتخاب شدند. فرضیه‌های پژوهش بر مبنای رگرسیون داده‌های ترکیبی آزمون شدند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بین توانایی مدیریتی و گزارشگری مالی متقلبانة رابطه منفی و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج پژوهش حاکی از آن است که ارتباطات سیاسی شرکت‌ها با دولت، تأثیر توانایی مدیریتی در کاهش تقلب در گزارشگری مالی را تضعیف نمی‌کند.

تشددی و همکاران (۱۳۹۸) به ارائه رویکردی نوین در پیش‌بینی و کشف تقلب صورت‌های مالی با استفاده از الگوریتم زنبور عسل پرداختند. برای بررسی موضوع سه روش الگوریتم زنبور عسل، الگوریتم ژنتیک و رگرسیون لجستیک به کار گرفته شده است. نمونه آماری این مطالعه متشکل از ۱۲۰ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار (۶۰ شرکت مشکوک به تقلب و ۶۰ شرکت غیر متقلب) برای دوره زمانی ۱۳۹۶-۱۳۸۵ است. شرکت‌های مشکوک به تقلب بر مبنای (۱) اظهارنظر تعدیل شده حسابرسی، (۲) وجود تعدیلات سنواتی با اهمیت و صورت‌های مالی تجدید ارائه شده در مورد موجودی‌ها و سایر دارایی‌ها و... (۳) وجود اختلافات مالیاتی با حوزه مالیاتی طبق یادداشت ذخیره مالیات بر درآمد و پرونده مالیاتی و بند شرط گزارش حسابرسی انتخاب شدند. پس از استفاده از آنالیز متقابل، ۱۶ نسبت مالی به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های بالقوه گزارشگری مالی متقلبانة معرفی شدند. یافته‌های پژوهش نشان داد که روش الگوریتم زنبور عسل با دقت پیش‌بینی ۸۲/۵ درصد نسبت به دو روش الگوریتم ژنتیک با دقت ۷۷/۵ درصد و رگرسیون لجستیک با دقت ۷۲/۵ درصد، از عملکرد بهتری جهت شناسایی شرکت‌های مشکوک به تقلب در صورت‌های مالی برخوردار است.

ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶) به بررسی تأثیر کیفیت حسابرسی و رعایت حقوق سهامداران بر احتمال گزارشگری متقلبانة در صورت‌های مالی پرداختند. نتایج پژوهش با استفاده از الگوی رگرسیون چند متغیره و روش داده‌های تابلویی با اثرات ثابت، نشان می‌دهد که در سطح اطمینان ۹۵٪ کیفیت حسابرسی اثر منفی و معناداری بر احتمال گزارشگری متقلبانة در صورت‌های مالی دارد، به عبارت دیگر با افزایش کیفیت حسابرسی احتمال تقلب و میزان مدیریت سود کاهش می‌یابد، همچنین نتایج تحقیق بیانگر رابطه منفی و معناداری بین رعایت حقوق سهامداران و احتمال گزارشگری متقلبانة می‌باشد.

زارع بهنمیری و ملکیان کله بستی (۱۳۹۵) به رتبه‌بندی عوامل موثر بر احتمال احتمال وقوع تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی پرداختند. نتیجه تحقیق نشان داد، بندهای مربوط به بیش-نمایی یا کم-نمایی درآمد و دارایی‌ها دارای بالاترین اولویت در عوامل موثر بر احتمال احتمال وقوع تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی می‌باشد.

حمزه زادی و اعتمادی (۱۳۹۵) با استفاده از نسبت‌های مالی بر پیش‌بینی تقلب در صورت‌های مالی بوسیله شبکه عصبی مصنوعی پرداختند. نمونه آماری تحقیق شامل ۸۵۵ شرکت (۳۷۹ شرکت دارای نشانه‌های تقلب و ۴۷۶ شرکت فاقد نشانه‌های تقلب) پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و در دوره زمانی ۱۳۸۸-۱۳۸۴ است. از میان ۲۹ نسبت مالی اولیه، ۱۵ نسبت به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های بالقوه برای آزمون انتخاب شده‌اند. چند مدل شناسایی صورت‌های مالی دارای تقلب بر اساس شبکه عصبی پرسپترون چند لایه با تعداد نرون و توابع فعالسازی مختلف ایجاد شدند. نتایج حاکی توانایی مدل‌های مبتنی بر شبکه عصبی در پیش‌بینی تقلب در صورت‌های مالی است.

سادگالی و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان عملکرد تکنیک‌های یادگیری ماشینی در کشف تقلب، به بررسی جامع روش‌های کشف تقلب مالی با استفاده از روش‌های داده کاوی پرداختند. آنها دریافتند که روش‌های هوش مصنوعی در مقایسه با روش رگرسیون لجستیک عملکرد بهتر و دقیق‌تری در پیش‌بینی تقلب گزارشگری مالی برخوردار است.

ایزالقورنی و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهشی به بررسی رابطه بین نسبت مالی و ریسک تقلب صورت‌های مالی تعدیل شده توسط کیفیت حسابرس پرداختند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که ریسک تقلب در صورت‌های مالی تحت تأثیر نسبت‌های نقدینگی مالی است، در حالی که نسبت‌های مالی سودآوری و اهرم تأثیری بر تقلب در گزارش‌های مالی ثابت نشده است. این مطالعه با ارائه شواهدی که نشان می‌دهد کیفیت حسابرسان می‌تواند اقدامات متقلبانة در صورت‌های مالی را با سودآوری پایین سرکوب کند، کمکی را ارائه می‌کند.

سورانکه (۲۰۱۶) طی پژوهشی با عنوان حسابرسی داخلی و کنترل تقلب در سازمانهای دولتی نیجریه بیان میدارد که انجام تقلب در سازمان‌های دولتی آسانتر بوده و هر ساله منابع قابل توجهی از منابع عمومی به علت تقلب ناشی از عدم کارایی حسابرسی داخلی و مستقل از بین میرود. یافته‌های حاصل از بررسی داده‌ها نشان داد که، واحد حسابرسی داخلی نقش قابل توجهی در پیشگیری و کشف تقلب ندارد. همچنین محقق بیان نمود که تأکید صرف بر استقلال واحد حسابرسی داخلی برای پیشگیری و کشف تقلب کافی نبوده و باید سایر ویژگیهای اساسی مانند تخصص و تجربه را نیز لحاظ نمود.

کوربلا و همکاران^۱ (۲۰۱۵) به بررسی ارتباط میان گردش اجباری مؤسسه های حسابرسی با حق الزحمه حسابرسی و کیفیت حسابرسی روی نمون های مشتمل بر ۱۵۸۳ سال- شرکت ایتالیایی طی دوره طولانی ۱۹۹۸ تا ۲۰۱۱ پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد، کیفیت حسابرسی پس از گردش اجباری از مؤسسه های کوچک به مؤسسه های بزرگ، ارتقا یافته است. بر اساس نتیجه دیگر این پژوهش، حق الزحمه حسابرسی پس از گردش اجباری از مؤسسات بزرگ به کوچک کاهش می یابد، اما از مؤسسات کوچک به بزرگ تغییری نمی کند.

کاناپیکین و گراندین^۲ (۲۰۱۵) در "مدل کشف تقلب در صورت های مالی به وسیله نسبت های مالی" به بررسی کشف تقلب توسط نسبت های مالی پرداختند. نتایج تحقیق، حصول مدل لجستیک به منظور کشف تقلب با استفاده از ۴ نسبت مالی، موجودی کالا به کل دارایی ها، فروش به دارایی های ثابت، کل بدهی ها به کل دارایی ها و وجه نقد به بدهی های جاری می باشد. درصد کلی صحیح بودن این مدل 84.8% می باشد.

اریس^۳ و همکاران (۲۰۱۵) در مطالعه ای با عنوان "کشف صورت های مالی متقلبانه با استفاده از روش های آماری" با توجه به اینکه آمارها نشان داده اند که شرکت هایی با کارمندان کمتر از ۱۰۰ نفر نسبت به شرکت های بزرگ، موارد تقلب بیشتری را تجربه کرده اند، آنها از سه روش آماری به نام مدل بنیش، نمره Z آلتمن و نسبت های مالی استفاده کرده اند. نتایج نشان داد که مناطق خطری وجود دارند که نیاز به بررسی های بیشتری توسط مدیریت دارند. همچنین در این تحقیق، استقرار واحد حسابرسی داخلی به منظور اطمینان از عملکرد شرکت، صحت گزارشگری مالی و تبعیت از مقررات، پیشنهاد شده است.

۳- روش شناسی پژوهش

روش تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و به لحاظ اجرا پس رویدادی و در بررسی رابطه متغیرها همبستگی است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش رگرسیون خطی چند متغیره و از روش داده های ترکیبی استفاده شد. استفاده می گردد.

۳-۱- نمونه آماری

جامعه آماری تحقیق، کلیه شرکت های غیر مالی (تولیدی) پذیرفته شده در سازمان بورس اوراق بهادار تهران از ابتدای سال ۱۳۹۰ لغایت انتهای سال ۱۳۹۵ می باشد نمونه مورد بررسی تحقیق، مشتمل بر شرکت با استفاده از روش حذفی سیستماتیک بر مبنای سه معیار به شرح ذیل انتخاب می گردند:

- ۱- اطلاعات کامل و تفصیلی صورت های مالی سالانه هریک از شرکت ها در تابلو بورس تهران در دوره ۶ ساله مورد بررسی (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵) موجود باشد.
- ۲- شرکت های مورد بررسی تا پایان سال ۱۳۹۵ همچنان عضو بورس باشند.
- ۳- شرکت هایی که طی یکی از سال های مورد بررسی، معامله ای بر روی آن ها صورت نگرفته باشد از جامعه آماری حذف گردیده اند.

با اعمال شرایط فوق و با استفاده از روش حذفی سیستماتیک تعداد ۹۰ شرکت به عنوان نمونه آماری انتخاب شده اند.

۴- فرضیه های پژوهش

با عنایت به مبانی نظری و پژوهش های انجام شده، فرضیه تحقیق به شرح زیر تدوین و آزمون شده است:

فرضیه: کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی در شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تاثیر دارد.

این فرضیه در خصوص بررسی تاثیر کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی مطرح شده و با استفاده از مدل زیر مورد آزمون قرار می گیرد:

$$\text{Financial fraud}_{it} = a_0 + a_1 \text{Nusmwa}_{it} + a_2 \text{Rqccpa}_{it} + a_3 \text{Size Aud}_{it} + a_4 \text{Size}_{it} + a_5 \text{LEV}_{it} + \varepsilon_{it}$$

متغیر وابسته در این تحقیق، Financial fraud: تقلب در صورت های مالی است که از ماهیت کیفی برخوردار بوده و دارای مقیاس سنجش اسمی است. برای انتخاب شرکت های متقلب در صورت های مالی، روش فرکاندوست حقیقی و برورای (۱۳۸۸)، مورد استفاده قرار گرفته است. در این روش فرض گردیده است که شرکت هایی که گزارش های حسابرسی آن ها مردود، عدم اظهارنظر یا مشروط بوده اند دارای احتمال بیشتری به ارتکاب تقلب نسبت به شرکت هایی می باشند که گزارش حسابرسی مقبول دارند. بنابراین در ابتدا شرکت هایی که گزارش حسابرسی آن ها مردود، عدم اظهارنظر یا مشروط بوده شناسایی می شود. سپس از بین موارد شناسایی شده، آن هایی که در گزارش حسابرسی شان یکی از مصادیق تقلب ذیل علت نوع اظهارنظرشان ذکر گردیده

1 Corbella et all

2 Grundiene&Knapickiene

3 Aris

است، با به عنوان شرکت متقلب شناسایی می شوند. پنج مصداق اول بر مبنای پژوهش فرقاندوست حقیقی و برواری (۱۳۸۸) انتخاب گردید که عبارتند از:

- ۱- شناسایی نادرست درآمدها و سنجش درآمدهای تحقیق یافته
  - ۲- بیش نمایی در دارایی ها و موجودی های آخر دوره
  - ۳- شناسایی نادرست هزینه ها و عدم سنجش هزینه های محقق شده
  - ۴- کم نمایی در بدهی ها و استفاده نادرست و متقلبانه از حساب های ذخیره
  - ۵- عدم تهیه صورت های مالی با فرض توقف فعالیت شرکت هایی که فرض تداوم فعالیت آن ها به شکل اساسی زیر سوال رفته است
  - ۶- بکارگیری نادرست یا عدم رعایت رویه ها، برآورد و استانداردهای پذیرفته شده حسابداری مرتبط با اندازه گیری، شناسایی، طبقه بندی و ارائه یا افشا اقلام با اهمیت صورت های مالی (کمیته تدوین استاندارد های حسابرسی ۱۳۹۱)
- Nusmwa = تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی. از فهرست موسساتی که اطلاعات تفصیلی آنان در اجرای مصوبه شورای عالی جامعه حسابداران رسمی در وب سایت اختصاصی مربوطه قرار گرفته است تعدا مدیران ارشد استخراج و سپس نسبت (درصد) تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسه حسابرسی به تعداد کل مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی در سال مورد نظر تعیین می گردد.
- Rqccpa = رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی موسسات حسابرسی. از فهرست موسساتی که اطلاعات تفصیلی آنان در اجرای مصوبه شورای عالی جامعه حسابداران رسمی در وب سایت اختصاصی مربوطه قرار گرفته است رتبه کنترل کیفیت موسسه حسابرسی استخراج و در صورت کسب نمره "الف" برابر یک و در غیر اینصورت برابر با صفر است.
- Size Aud = اندازه موسسه حسابرسی، چنانچه شرکت توسط سازمان حسابرسی، حسابرسی شده باشد مقدار یک و برای سایر موسسات مقدار صفر می گیرد.

متغیرهای کمکی:

Size: اندازه شرکت که توسط لگاریتم طبیعی ارزش دارایی های شرکت اندازه گیری می شود.

Leverage: نسبت بدهی ها به کل دارایی ها

در این پژوهش با توجه به اینکه متغیر وابسته، طبقه ای و دارای دو ارزش (صفر و یک) می باشد از مدل رگرسیون لجستیک برای آزمون فرضیه ها استفاده می شود. پیش شرط های انجام رگرسیون خطی مانند وجود رابطه خطی بین متغیر های مستقل و وابسته، همسانی واریانس متغیر وابسته و متغیر های مستقل (Homoscedastic)، توزیع نرمال متغیر وابسته و باقیمانده ها یا خطای اندازه گیری مدل را نیاز ندارد. لیکن موضوع همراستایی چند گانه در رگرسیون لجستیک نیز وجود دارد که به معنای عملکرد خطی هر یک از متغیر های مستقل نسبت به یکدیگر است. برای این منظور برای هر ضریب بتا باید مقدار standard errors جزئی باشد. اگر هر متغیر مستقلی دارای خطای استاندارد بالایی باشد نشان از وجود همراستایی چند گانه روی آن متغیر دارد (افلاطونی عباس و نیکبخت، ۱۳۸۹).

در ابتدا آمار توصیفی متغیرهای مورد نظر ارائه می شود و سپس فرضیه های تحقیق آزمون می شود.

جدول شماره ۱- آمار توصیفی متغیرها

عنوان	SIZEAUD اندازه موسسه حسابرسی	SIZE اندازه شرکت	LEV اهرم مالی	RQCCPA رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی موسسات حسابرسی	NUSMWA تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی	Financial Fraud تقلب
میانگین	۰,۳۰۵۵۶	۱۳,۷۴۴۴	۰,۶۵۵۰۹	۰,۷۹۰۷۴	۲۸,۵۳۳۳	۰,۲۹۲۵۹۳
میان	۰	۱۴	۰,۶۴	۱	۱۱	۰
ماکزیمم	۱	۱۹	۰,۸۲	۱	۷۳	۱
مینیمم	۰	۱۱	۰,۵۴	۰	۳	۰
انحراف معیار	۰,۴۶۱۰۷	۱,۶۲۹۲۴	۰,۶۷۱۶۷	۰,۴۰۷۱۶	۲۹,۸۱۵۷	۰,۴۵۵۳۷۵
چولگی	۰,۸۴۴۲۳	۰,۸۷۶۷۹	۹,۲۱۷۹۵	-۱,۴۲۹۵	۰,۷۸۵۱۳	۰,۹۱۱۷۷۵
کشیدگی	۱,۷۱۲۷۳	۳,۵۸۴۰۹	۱۰,۸۱۴۲	۳,۰۴۳۴	۱,۶۸۹۱۲	۱,۸۳۱۳۳۴

آمار توصیفی در جدول شماره ۱ ارائه گردیده است. به طور کلی، آماره های توصیفی حاکی از آن است که نمونه انتخابی از تنوع زیادی برخوردار است. به عنوان نمونه، آمار توصیفی مربوط اندازه شرکت نشان می دهد که حداکثر و حداقل اندازه شرکت به ترتیب

برابر ۱۹ و ۱۱ و انحراف معیار آن نیز برابر با ۱٫۶۲ است. در خصوص سایر متغیرها چنین ویژگی وجود دارد که حاکی از تنوع شرکت‌های انتخابی و در نتیجه قابلیت تعمیم نتایج نمونه به جامعه تحقیق می‌باشد.

به‌منظور بررسی نرمال بودن متغیرها به‌عنوان یکی از مفروضات مدل‌های رگرسیونی، از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف بهره برده می‌شود. لازم به ذکر است که اگر بر اساس نتایج حاصله از این آزمون، سطح خطای بیشتر از ۰/۰۵ مشاهده شود، بدین ترتیب نرمال بودن متغیر مورد بررسی تأیید می‌شود. لذا جهت بررسی نرمال بودن متغیرهای موردپژوهش با استفاده از این آزمون، بایستی فرضیه‌های آماری H_0 (توزیع متغیر نرمال است) و H_1 (توزیع متغیر نرمال نیست) مورد آزمون قرار گیرند.

جدول ۲- نتایج آزمون کلموگروف-اسمیرنوف

متغیر	آماره آزمون	سطح معنی‌داری	توزیع
اندازه موسسه حسابرسی SIZEAUD	۰/۸۹۶	۰/۱۵۹	نرمال است
اندازه شرکت Size	۰/۹۵۸	۰/۱۵۸	نرمال است
اهرم مالی LEV	۰/۷۹۶	۰/۳۶۴	نرمال است
رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی موسسات RQCCPA حسابرسی	۱/۵۹۸	۰/۰۸۹	نرمال است
تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی NUSMWA	۰/۹۴۸	۰/۵۸۲	نرمال است
تقلب Financial fraud	۱/۱۸۴	۰/۱۲۴	نرمال است

پس از پیاده‌سازی آزمون کلموگروف-اسمیرنوف برای متغیرهای موردبررسی در این پژوهش، نتایج حاصل از آن که در جدول ۲ نشان داده‌شده است بیانگر این موضوع است که تمامی متغیرهای موردبررسی نرمال می‌باشند. یکی دیگر از مواردی که لازم است قبل از برآورد مدل اصلی بررسی شود، آن است که مانایی تمام متغیرهای مورداستفاده جهت تخمین مدل پژوهش مورد آزمون قرار گیرند. در نتایج حاصل از آزمون هادری در جدول ۳ نشان داده‌شده است.

جدول ۳- نتایج حاصل از آزمون هادری (آزمون مانایی متغیرهای پژوهش)

متغیر	مقدار آماره	احتمال
اندازه موسسه حسابرسی SIZEAUD	۲/۷۴	۰/۰۳۳
اندازه شرکت Size	۲/۵۹	۰/۰۸۹
اهرم مالی LEV	۴/۲۳	۰/۰۰۰
رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی موسسات حسابرسی RQCCPA	۳/۷۹	۰/۰۰۰
NUSMWA تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی	۴/۸۴	۰/۰۰۰
تقلب Financial fraud	۳/۱۲	۰/۰۰۰
اندازه موسسه حسابرسی SIZEAUD	۲/۹۵	۰/۰۲۴

همچنین نتایج حاصل از این آزمون نیز نشان می‌دهد که تمامی متغیرهای تحقیق مانا بوده و بدین ترتیب مدل پژوهش با مشکل رگرسیون کاذب مواجه نخواهد شد. نتایج مربوط به آزمون فرضیه در جدول ۴ ارائه شده است.

با توجه به آماره LR و احتمال مربوط به آن می‌توان نتیجه گرفت که در سطح اطمینان ۹۹٪ معادله رگرسیون معنی‌دار است. ضریب تعیین مدل بیان‌کننده میزان مربوط بودن متغیر مستقل با متغیر وابسته (تقلب مالی) می‌باشد. مطابق با جدول ۴ ضریب تعیین مدل ۰٫۴۱ می‌باشد. بنابراین به طور متوسط ۴۱ درصد تغییرات متغیر وابسته توسط این مدل تبیین می‌شود. با توجه به نتایج آزمون مدل احتمال مربوط به متغیرها، متغیر رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی موسسات حسابرسی (RQCCPA) دارای احتمال کمتر از ۰٫۰۱ و در سطح اطمینان ۹۹ درصد در مدل معنی‌دار می‌باشد همچنین متغیرهای تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی (NUSMWA) و اندازه موسسه حسابرسی (SIZEAUD) دارای احتمال کمتر از ۰٫۰۵ و در سطح اطمینان ۹۵ درصد در مدل معنی‌دار می‌باشند از بین متغیرهای کمکی متغیر اهرم مالی (LEV) دارای احتمال کمتر از ۰٫۰۵ و در سطح اطمینان ۹۵ درصد در مدل معنی‌دار می‌باشد اما متغیر اندازه شرکت (SIZE) دارای احتمال بیشتر از ۰٫۰۵ و در سطح اطمینان ۹۵ درصد در مدل معنی‌دار نمی‌باشد لذا با توجه به احتمال متغیرهای کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی موسسات حسابرسی، تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی و اندازه موسسه حسابرسی در مدل و معناداری متغیرهای مذکور که متغیرهای اصلی در تائید یا رد فرضیه می‌باشند می‌توان ادعا نمود کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی تأثیر دارد و فرضیه اصلی این پژوهش تأیید می‌گردد.

جدول ۴- نتایج آزمون فرضیه

دوره برآورد: ۱۳۹۵-۱۳۹۰					
Method: ML - Binary Logit (Quadratic hill climbing)					
۰,۴۱۷۵۲۹				ضریب تعیین (McFadden R-squared)	
۳۱,۴۴۲۸۷				آماره LR	
.				احتمال (LR statistic Prob)	
متغیر توضیحی	ضریب	خطای استاندارد	آماره Z	احتمال	سطح اطمینان
NUSMWA تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی	-۰,۰۳۵۰۶	۰,۰۱۳۷۱	-۲,۵۵۵۸۳	۰,۰۳۷۴	%۹۵
رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران RQCCPA رسمی موسسات حسابرسی	-۰,۳۷۷۱۲	۰,۰۹۵۵۰	-۳,۹۴۸۵۵	.	%۹۹
اندازه موسسه حسابرسی SIZEAUD	-۰,۲۰۷۱۳	۰,۰۷۱۱۹	-۲,۹۰۹۴۴	۰,۰۲۷۲	%۹۵
اهرم مالی LEV	۰,۱۲۵۵	۰,۰۵۰۵۳	۲,۴۸۵۳۵	۰,۲۹۷۴	بدون معنی
اندازه موسسه حسابرسی SIZE	۰,۰۹۹۱۴	۰,۰۳۶۷۰	۲,۷۰۰۹۶	۰,۰۱۸۶	%۹۵
ثابت مدل C	-۱,۳۶۵۰۷	۰,۵۲۹۱۹	-۲,۵۷۹۵۲	۰,۰۰۹۹	%۹۹

۵- نتیجه گیری و پیشنهادها

سرمایه‌گذاران، «مالکان» شرکت هستند که با ارائه منابع (بدهی یا سرمایه) شرکت را راه‌اندازی و مدیریت روزانه آن را به مدیران حرفه‌ای به‌عنوان «نماینده» واگذار می‌کنند. جدایی مالکیت از کنترل، مزایایی مانند مدیریت تصمیم‌های تأمین مالی و سرمایه‌گذاری افراد حرفه‌ای و متخصص دارد؛ اما ظرفیت ایجاد مسائل نمایندگی را نیز دارد. تقلب در صورت‌های مالی، یکی از موارد مسئله نمایندگی است که مدیران با ارائه اطلاعات گمراه‌کننده به مالکان، درصدد بیشینه‌کردن منافع شخصی خود هستند؛ در این پژوهش به بررسی تأثیر تأثیر کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته شد. نتایج آزمون فرضیه حاکی از معناداری متغیرهای رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی موسسات حسابرسی، اندازه موسسات حسابرسی، تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی به‌عنوان متغیرهای اصلی در فرضیه بود. با توجه به معنادار بودن متغیرهای رتبه کنترل کیفیت جامعه حسابداران رسمی موسسات حسابرسی، اندازه موسسات حسابرسی، تعداد مدیران ارشد شاغل در موسسات حسابرسی که متغیرهای اصلی در تأیید یا رد فرضیه بود، می‌توان ادعا نمود، کیفیت حسابرسی مستقل بر احتمال وقوع تقلب مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده در تأثیر دارد و فرضیه اصلی این پژوهش تأیید گردید. حسابرسان به‌عنوان یک مکانیزم کشف‌کننده تحریفات با اهمیت، می‌تواند موجب بهبود کیفیت اطلاعات و در نتیجه کاهش ریسک سرمایه‌گذاری و تصمیم‌گیری‌های بهینه برون‌سازمانی گردد. اگر عملیات حسابرسی از کیفیت مطلوب برخوردار نباشد و نتواند قابل اتکا بودن اطلاعات منتشر شده را به خوبی تعیین کند، در سطح اقتصاد خرد افراد بسیاری سرمایه‌های خود را از دست می‌دهند و افراد کمی سودهای کالنی به دست خواهند آورد. همچنین، کاهش کیفیت حسابرسی ممکن است تهدیدی برای اعتبار، حسن شهرت، حق الزحمه درخواستی حسابرسان و مشروعیت حرفه حسابرسی باشد.

با توجه به اهمیت احتمال وقوع تقلب مالی در اقتصاد و ضرورت‌های هنجاری که برای سهامداران و جامعه در پی دارد و خیلی از تقلب‌های مالی کشف نمی‌شوند و یا به دلایلی افشا نمی‌شوند و نیز به‌طور کلی در ایران برخلاف کشورهای پیشرفته که سازمانی جهت کشف احتمال وقوع تقلب مالی دارند، هیچ نهاد و سازمانی و اطلاعات مستندی در خصوص تقلب وجود ندارد؛ بنابراین توجه به تقلب صورت‌های مالی و بررسی عوامل تأثیرگذار بر آن می‌تواند ما را در این مسیر کمک نماید.

در این راستا می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه نمود:

- مدیران شرکت‌ها در راستای جلوگیری از بروز تقلب در شرکت‌های خود به دنبال افزایش عملکرد باشند تا شرکت در شرایط نامناسب و درمانده قرار نداشته باشد.
- می‌توان به موسسه‌های مالی و اعتباری و سرمایه‌گذاران بیان نمود که در برآورد ریسک اعطای وام و سرمایه‌گذاری به کیفیت موسسات حسابرسی توجه نمایند.

منابع

۱. ابراهیمی سید کاظم، بهرامی نسب علی، باغیان جواد (۱۳۹۶) تأثیر کیفیت حسابرسی و رعایت حقوق سهامداران بر احتمال گزارشگری متقلبانه، مجله دانش حسابرسی، سال هفدهم، شماره ۶۹
۲. افلاطونی عباس؛ نیکبخت لیلی، (۱۳۸۹). کاربرد اقتصادسنجی در تحقیقات حسابداری. مدیریت مالی و علوم اقتصادی.
۳. بهرامی، آسو؛ نوروش، ایرج؛ راد، عباس؛ محمدی ملقرنی، عطاالله. (۱۳۹۹). پیش بینی کشف تقلب در صورت های مالی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران. مطالعات تجربی حسابداری مالی، ۱۷(۶۵)، ۳۵-۵۹. doi: 10.22054/qjma.2019.47425.2072
۴. تشدید، الهه؛ سپاسی، دکتر سحر؛ اعتمادی، دکتر حسین؛ آذر، دکتر عادل. (۱۳۹۸). ارائه رویکردی نوین در پیش بینی و کشف تقلب صورت های مالی با استفاده از الگوریتم زنبور عسل. مجله دانش حسابداری، ۱۰(۳)، ۱۳۹-۱۶۷. doi: 10.22103/jak.2019.13616.2927
۵. حمزه زادی، کبری؛ اعتمادی، حسین، ۱۳۹۵، کاربرد شبکه عصبی مصنوعی در شناسایی تقلب در صورت های مالی، چهارمین کنفرانس بین المللی پژوهشهای کاربردی در مدیریت و حسابداری، تهران، <https://civilica.com/doc/568018>
۶. خالقی، محسن، (۱۳۹۱). مفهوم اهمیت در حسابرسی صورت های مالی و تأثیر آن بر توجه حسابرسان در فرآیند کشف تقلب مدیران، پیشرفت های حسابداری، ۱۳۹۱، ۴، ۱، ۱۱۱-۱۳۵
۷. رضازاده، جواد؛ محمدی، عبدالله. (۱۳۹۸). توانایی مدیریتی، ارتباطات سیاسی و گزارشگری مالی متقلبانه. بررسی های حسابداری و حسابرسی، ۲۶(۲)، ۲۱۷-۲۳۸. doi: 10.22059/acctgrev.2019.263263.1007956
۸. رضائی، مهدی؛ ناظمی اردکانی، مهدی؛ ناصر صدراآبادی، علیرضا. (۱۳۹۹). کشف تقلب صورت های مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت های مالی. حسابداری مدیریت، ۱۳(۴۵)، ۱۴۱-۱۵۳.
۹. زارع بهنمیری محمد جواد؛ اسفندیار ملکیان کله بستی (۱۳۹۵) رتبه بندی عوامل موثر بر احتمال وقوع تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت های مالی فصلنامه پژوهش حسابداری دوره ۶ شماره ۱، پاییز ۱۳۹۵، صفحه ۱-۱۸
۱۰. سجادی، سید حسین، فرازمند، حسن، قربانی، صادق. (۱۳۹۱). تأثیر تداوم انتخاب حسابرسان بر کیفیت حسابرسی. پیشرفت های حسابداری، ۴(۱)، ۸۱-۹۵. doi: 10.22099/jaa.2012.516
۱۱. عزیززاده، طاهره؛ خداداده ی شاملو، ناصر. (۱۳۹۸). ارتباط بین ضعف کنترل های داخلی و گزارشگری مالی متقلبانه با تأکید بر کیفیت حسابرسی. چشم انداز حسابداری و مدیریت، ۲(۳)، ۵۳-۶۹.
۱۲. فرقاندوست حقیقی، کامبیز و برواری، فرید، بررسی رابطه روش های تحلیلی در ارزیابی ریسک تحریف صورت های مالی: تقلب مدیریت، ۱۳۸۸، فصلنامه دانش و پژوهش حسابداری، ۵، ۱۶، ۶۵-۷۰، ۱۸-۲۳
13. Aris, H., Kamaluddin, A., Mohd Sanusi, Z. And Syafiza Khairuddin K. (2015). Accountability in Financial Reporting: Detecting Fraudulent Firms, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 145, 61– 69
14. Association of Certified Fraud Examiners. 2018. Report to the Nations 2018 Global Study on Occupational Fraud and Abuse Asia-Pacific Edition. ACFE, from www.acfe.com.
15. Caprio, G. (2012). Handbook of Key Global Financial Markets, Institutions, and Infrastructure. Academic Press.
16. Corbella X. P., Hu Z. H., Du J. G., & Sheng Z. H. (2015) Application of Machine Learning Methods to Risk Assessment of Financial Statement Fraud: Evidence from China. *Journal of Forecasting*, 33, 611–626
17. Cressey. D.R. 1953. *Other People's Money*. Montclair, NJ: Patterson Smith.
18. Izzalqurny, T. R., Subroto, B., & Ghofar, A. (2019). Relationship between financial ratio and financial statement fraud risk moderated by auditor quality. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 8(4), 34-43.
19. Kanapickiene; Rasa; Grundiene; Zivile (2015). The Model of Fraud Detection in Financial Statements by Means of Financial Ratios, *International Scientific Conference Economics and Manangement*.
20. Nia, S.H. (2015, March). Financial ratios between fraudulent and non-fraudulent firms: Evidence from Tehran Stock Exchange. *Journal of Accounting and Taxation*, 7(3), 38-44, doi: 10.5897/JAT2014.0166.
21. Sadgali, I., Sael, N., & Benabbou, F. (2019). Performance of machine learning techniques in the detection of financial frauds. *Procedia computer science*, 148, 45-54.

22. Salleh, S. M., & Othman, R. (2016). Board of director's attributes as deterrence to corporate fraud. *Procedia Economics and Finance*. 35: 82-91.
23. Sorunke, O. A. (2016). Internal audit and fraud control in public institutions in Nigeria: A survey of local government councils in Osun State. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 6(2), 153-158.
24. Van Horne, J.C. & Warchowich, J.M. (2005). *Prinsip-prinsip Manajemen Keuangan*. Edisi Keduabelas. Jakarta: Salemba empat
25. Zainudin, E.F., & Hashim, H.A. (2016). Detecting financial statements fraud ing using financial ratio. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 14(2), 266-278, <https://doi.org/10.1108/JFRA-05-2015-0053>.

Abstract

The aim of This Research was to investigate the Effect of Independent Audit Quality on the Probability of Financial Fraud in Companies Listed on the Tehran Stock Exchange. The Quality of Independent Auditing was measured by the Variables of Quality Control Rank of the community of certified public accountants, the Size of Auditing firms and the number of senior Managers Working in Auditing firms. The statistical population of the Research is all manufacturing companies listed in the Tehran Stock Exchange from the Beginning of 2011 to the end of 2016. The Study Sample consisted of 90 Companies that were Selected Using a Systematic elimination method. Multivariate Regression and Logistic Regression Method were used to Test the Hypotheses. The Results of testing the main Hypothesis Show that the Quality of Independent Auditing has an Effect on the Probability of Financial Fraud in Companies Listed on the Tehran Stock Exchange.

Keywords: Ranking of the Quality of the Community of Official Accountants, Size of Auditing firms, Number of Senior Managers Working in Auditing Firms, Financial Fraud

اثر تسهیلات اعطایی بانک‌ها بر رشد اقتصادی ایران: با تاکید بر اثربخشی تسهیلات اعطایی قرض الحسنه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۱۷

کد مقاله: ۲۵۸۲۶

ندا اسلامی سامانی^۱، بیتا سرهنگی کادیجانی^۲

حسن ابوالقاسمی^۳

چکیده

کارکرد قرض الحسنه در قرآن به معنی قرض دادن و امری مقدس، ارزشمند معرفی شده که باعث کمک به اقشار ضعیف و رفع معضلات اجتماعی می‌شود. همچنین قرض الحسنه علاوه بر تأمین نیازهای اساسی با تغییر الگوی تولید، ایجاد اشتغال و کاهش انحصارات آثار ثانویه‌ای خواهد داشت که می‌تواند از این طریق اثر مثبتی بر رشد اقتصادی بلندمدت داشته باشد. بر این اساس، رهیافت اثرگذاری تسهیلات اعطایی قرض-الحسنه بر رشد اقتصادی، دارای اهمیت خاصی است که می‌تواند در تعیین خط و مشی‌های کلان مرتبط با مولفه رشد اقتصادی اثرگذار واقع شود. بر این اساس مطالعه حاضر تلاش کرده است زمینه‌های قیاسی لازم در جهت مقایسه اثربخشی تسهیلات اعطایی قرض الحسنه را با سایر تسهیلات اعطایی فراهم آورد که ضمن نیل به سوی تکلیف الهی قرض الحسنه، پشتوانه‌های تجربی این مسئله را فراهم آورد. نتایج حاصل از برآوردهای رگرسیونی با استفاده از روش هم‌انباشتگی جوهانسون-جوسیلیوس این تحقیق نشان داد که تسهیلات قرض الحسنه اثر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی ایران طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۶۳ داشته، در حالی که تسهیلات غیر قرض الحسنه اثر منفی و معنی‌داری بر رشد اقتصادی داشته است؛ بنابراین این قابل انتظار خواهد بود با جایگزینی سیستم تأمین مالی قرض الحسنه در برخی موارد به جای سیستم تأمین مالی نظام بهره رشد اقتصادی افزایش یابد. همچنین، مخارج مصرفی دولت در اقتصاد ایران بیش از حد ظرفیت کلی اقتصاد بوده و اثر منفی بر رشد اقتصادی بلندمدت داشته و سرمایه گذاری اثر معنی-داری بر رشد اقتصادی ایران نداشته است. نهایتاً یافته‌ها نشان داد که فرضیه اثر منفی نرخهای تورم بالا بر رشد اقتصادی در ایران پذیرفته می‌شود.

واژگان کلیدی: تسهیلات، قرض الحسنه، رشد اقتصادی، جوهانسون - جوسیلیوس، ایران.

۱- کارشناسی ارشد حسابداری

۲- کارشناسی ارشد حسابداری

۳- کارشناسی ارشد حسابداری

۱- مقدمه

در ادبیات نظری مربوط به تاثیر تسهیلات بانکی بر رشد اقتصادی، می‌توان "فرضیه عرضه-هدایت"^۱ شومپتر را فرضیه پیشگام در این زمینه دانست. شومپتر^۲ (۱۹۳۴) بیان می‌کند که تخصیص کارای پس‌اندازها از طریق شناسایی و گسترش اعطای اعتبار به کارآفرینان با بهترین شانس موفقیت در فرآیند تولید، در بلندمدت رشد اقتصادی را تسریع می‌بخشد. از نظر شومپتر، خدمات واسطه‌ای مالی به عنوان یک ابزار مفید برای گسترش ظرفیت تولیدی اقتصاد عمل می‌کند. این دیدگاه نظری، بعدها توسط گلدسمیت^۳ (۱۹۶۹)، شاو^۴ (۱۹۷۳) و مک‌کینون^۵ (۱۹۷۳) مورد پشتیبانی قرار گرفت. آنها بیان می‌کنند که تامین مالی واسطه‌ای یک ابزار اولیه و ضروری اثرگذار بر رشد اقتصادی کوتاه‌مدت و بلندمدت است (توبچی و همکاران^۶، ۲۰۱۶: ۳۱). واسطه‌گری موسسات مالی می‌تواند با هزینه کمتری پس‌انداز را به سرمایه‌گذاری تبدیل و وجوه مازاد در بخش‌های مختلف را به بخش‌های مورد نیاز تخصیص دهد؛ به عبارت دیگر واسطه‌گری مالی می‌تواند منجر به تخصیص کارآمدتر منابع شود (لوین^۷، ۲۰۰۵). به طور کلی بانک‌ها با جذب نقدینگی و اعطای تسهیلات، یکی از منابع مالی مهم و قابل دسترس برای بنگاه‌ها محسوب می‌شوند. از بعد نظری، به کارگیری صحیح و بهینه جریان وام و اعتبار می‌تواند افزایش سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال و در نتیجه رشد اقتصادی را به دنبال داشته باشد (منکیو^۸، ۲۰۰۷).

در کنار بحث نظری بالا درباره تسهیلات بانکی، قرض‌الحسنه یکی از ابزارهای مناسبی است که در نظام اقتصادی اسلام جهت تحقق روش تکی «حرمت ربا» در نظر گرفته شده است. با وجود این که انتقال مالکیت در آن رایگان نیست، طلب سود در قرض جایگاهی ندارد و با ماهیت آن ناسازگار است. اهتمام بدین مهم؛ به گونه‌ای است که خداوند، وام دادن به غیر را قرض دادن به خود به حساب آورده است، چنان که می‌فرماید: "مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعَفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ"؛ کیست که به خدا قرض نیکو دهد تا خدا بر آن چند برابر بیفزاید؟ خداست که تنگدستی دهد و توانگری بخشد و شما به سوی او باز گردانده می‌شوید (سوره بقره، آیه ۲۴۵). درباره آثار اقتصادی مثبت قرض‌الحسنه گفته می‌شود که با انتقال دوره‌ای درآمدها از ثروتمندان به نیازمندان و عدم درخواست سود منفعی را برای نیازمندان به دنبال خواهد داشت و وضعیت توزیع درآمد را دست خوش تغییر قرار خواهد داد. همچنین قرض‌الحسنه با اثرگذاری طولی که خواهد داشت علاوه بر تأمین نیازهای اساسی با تغییر الگوی تولید، ایجاد اشتغال و کاهش انحصارات آثار ثانویه‌ای خواهد داشت که می‌تواند از این طریق اثر مثبت بر رشد اقتصادی بلندمدت داشته باشد. بر این اساس، رهیافت اثرگذاری تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه بر رشد اقتصادی، دارای اهمیت خاصی است که می‌تواند در تعیین خط و مشی‌های کلان مرتبط با مولفه رشد اقتصادی اثرگذار واقع شود.

به عنوان یک جمع‌بندی از مباحث بالا این سوال مطرح می‌شود که اساساً به لحاظ تجربی چه تفاوت‌های بین نحوه اثرگذاری تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه و سایر تسهیلات اعطایی بر رشد اقتصادی وجود خواهد داشت و آیا اساساً در کارایی این دو نوع تسهیلات تفاوت‌های محسوسی قابل مشاهده خواهد بود؟ بر این اساس مطالعه حاضر تلاش خواهد مسئله اثربخشی تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه را با سایر تسهیلات اعطایی مورد مقایسه و ارزیابی قرار دهد.

۲- فرضیه‌ها

- تسهیلات اعطایی غیر قرض‌الحسنه بر رشد اقتصادی ایران اثر معنی‌داری دارد.
- تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه بر رشد اقتصادی ایران اثر معنی‌داری دارد.

۳- جنبه نوآوری و جدید بودن

- تبیین اثرگذاری بلندمدت و کوتاه‌مدت اثرگذاری تسهیلات بانکی بر رشد اقتصادی ایران با استفاده از تکنیک جوهانسن-جوسیلیوس.
- تبیین اثرگذاری تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه در مقایسه با تسهیلات اعطایی غیر قرض‌الحسنه بر رشد اقتصادی ایران.

۴- روش شناسی تحقیق

روش تحقیق از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش تجربی است. این تحقیق به منظور جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از روش کتابخانه‌ای استفاده کرده است. در ضمن در این تحقیق در گام نخست داده‌های تحقیق با کمک آمار توصیفی مورد

1. Supply-Leading Hypothesis
2. Schumpeter
3. Goldsmith
4. Shaw
5. McKinnon
6. Tobeche et al.
7. Levine
8. Mankiw

تجزیه و تحلیل قرار می گیرند و روند متغیرهای تحقیق با استفاده از نمودار ارائه خواهد شد. در گام دوم، پایایی متغیرها با استفاده از آزمون های ریشه واحد و با کمک نرم افزار Eviews مورد بررسی قرار می گیرد.

۵- پیشینه تحقیق

سعیدی (۱۳۸۸) به ارزیابی نقش تسهیلات شبکه بانکی بر رشد و توسعه اقتصادی استان گلستان پرداخت. این پژوهش با استفاده از دو روش توصیفی-پیمایشی و تحلیل رگرسیون و مدل پنل دیتا به تجزیه و تحلیل داده ها پرداخته است. جامعه آماری این پژوهش همه بانک های فعال استان گلستان طی سالهای ۸۵-۱۳۷۷ (شامل ۱۱ بانک تجاری و تخصصی) بوده است. نتایج این مطالعه نشان می دهد که تسهیلات بانکی به عنوان مکمل سرمایه تولیدکننده می تواند نقش مهمی در سرمایه گذاری و رشد تولید در استان داشته باشد و ضریب مدل بیانگر آن است که ۱٪ افزایش در تسهیلات بانکی استان می تواند ارزش افزوده (رشد اقتصادی) استان را به میزان ۰٫۲۷ درصد افزایش دهد.

محمدنژاد و همکاران (۱۳۹۴) با استفاده از روش های آزمون علیت گرنجری، آزمون تصحیح خطای برداری و آزمون $ARDL$ به تحلیل روابط پویا میان اعتبارات بانکی و رشد اقتصادی در بخش های نفتی و غیر نفتی برای دوره ۱۳۸۹-۱۳۷۰ پرداختند. نتایج نشان می دهند تسهیلات اعطایی، رشد اقتصادی در بخش غیر نفتی اقتصاد ایران را بیشتر تحت تأثیر قرار می دهد که در این میان بیشترین رشد ناشی از تسهیلات اعطایی مربوط به بخش کشاورزی است.

علوی (۱۳۹۵) نیز در خصوص سازوکار انتقال پولی در ایران مبتنی بر دیدگاه نئوکینزین ها مطالعه ای را انجام داده است. وی با استفاده از معادله منحنی فیلیپس تعمیم یافته، معادله تقاضای کل و معادله برابری غیر پوششی برای دوره زمانی ۱۳۸۰-۱۳۴۰ و هم چنین به کمک روش اقتصادسنجی «خود رگرسیون میانگین متحرک انباشته» در می یابد که مبنای نظری حاکم بر الگوسازی سازوکار انتقال پولی در ایران مبتنی بر دیدگاه نئوکینزین هاست.

تقوی و لطفی (۱۳۹۶) در مقاله خود نشان دادند که نرخ ذخیره قانونی تأثیر منفی بسیار کمی بر نرخ رشد حجم سپرده بانک ها و مانده تسهیلات اعطایی دارد. آن ها به این نتیجه رسیدند که وجود مجرای سیاست پولی در ایران تأیید می شود، اما با توجه به ناچیز بودن آن می توان گفت سیاست پولی و کارکرد مجرای اعتباری، عملاً فاقد کارایی است. شریفی رنایی، کمبجانی و شهرستانی (۱۳۸۹) در تحقیق خود با عنوان «بررسی سازوکار انتقال پولی در ایران: رویکرد خود رگرسیونی برداری ساختاری» به بررسی کانال های نرخ ارز، اعتباری و قیمت دیگر دارایی ها (شاخص قیمت مسکن) در ایران پرداختند. نتایج تجربی حاصل از تخمین روابط بین متغیرها، با استفاده از رویکرد خود رگرسیونی برداری ساختاری (SVAR) مبتنی بر داده های آماری فصل دوم سال ۱۳۶۸ تا فصل اول سال ۱۳۸۷ مورد بررسی قرار گرفت. نتایج تحقیق آن ها گویای این واقعیت است که وقتی از نسبت سپرده قانونی به عنوان متغیر سیاستی استفاده شود، هم در میان مدت و هم در بلندمدت کانال نرخ ارز مؤثرترین کانال در انتقال سیاست پولی بر تولید ناخالص داخلی اسمی بوده است. در مدل دیگری که بدهی بانک ها به بانک مرکزی به عنوان متغیر سیاستی استفاده شده است در کوتاه مدت و میان مدت کانال شاخص قیمت مسکن مؤثرترین کانال در انتقال بوده است؛ ولی در بلندمدت هیچ یک از کانال ها در انتقال پولی نقشی نداشته اند.

کوتارلی و همکاران (۲۰۱۶) در ۲۴ کشور تحت مطالعه خود برای دوره ۱۹۹۶-۱۹۷۳ و با تکنیک پانل دیتا، شواهدی برای اثرگذاری معنادار تسهیلات بانکی بر توسعه مالی و رشد اقتصادی مشاهده نکرده اند.

طاهیر و همکاران (۲۰۱۵) با استفاده داده های ۲۰۱۳-۱۹۷۳ و تکنیک هم انباشتگی جوهانسن-جوسیلیوس نشان دادند که تسهیلات بانکی اثر منفی بر رشد اقتصادی پاکستان داشته است. بیشتر نتایج مشابهی توسط نیلی و راستاد (۲۰۰۷) گزارش شده بود. آنها در مطالعه شان نشان دادند توسعه مالی در اقتصادهای نفتی اثر بازدارنده ای روی رشد اقتصادی دارد.

نتایج یافته های اوبامائی و همکاران (۲۰۱۲) با استفاده از داده های دوره زمانی ۲۰۰۹-۱۹۷۳ نیجریه و تکنیک الگوی تصحیح خطای برداری (VECM) نشان داد که تسهیلات اعطایی بانک ها اثر مثبتی بر رشد تولیدات کارخانه ای نیجریه داشته است. در این راستا، نتایجی مشابه برای اثرگذاری مثبت تسهیلات اعطایی بانک ها بر رشد اقتصادی، توسط بکرت و هاروی (۱۹۹۸) برای ونزوئلا، کالدرون و لیو (۲۰۰۲) برای ۱۰۹ کشور صنعتی و در حال توسعه و مسترن و همکاران (۲۰۰۷) برای اقتصادهای در حال گذار گزارش شده است.

مطالعه ای در خصوص کانال اعتباری در هلند توسط لئودی هان (۲۰۰۱) صورت گرفته است. این مطالعه یک تحلیل تجربی از نقش بانک ها در فرایند انتقال سیاست پولی در هلند ارائه می دهد. برای انجام این مطالعه از اطلاعات ترازنامه تعدادی از بانک های هلند در دوره ۱۹۹۷-۱۹۹۰ استفاده شده است. توجه اصلی این تحقیق بر مجرای وام دهی و به عبارتی دیگر واکنش عرضه وام و تسهیلات به شوک های سیاست پولی بوده است. ایده اصلی تحقیق، این بوده است که بعضی از بانک ها به دلیل این که می توانند کاهش منابع خود به دلیل افت حجم سپرده ها را با استفاده از شیوه های کم هزینه دیگری جبران کنند، از قابلیت بالاتری برای خنثی کردن اثرات سیاست پولی بر خوردارند. نتیجه ای که از این تحقیق گرفته شده این است که مجرای وام دهی در هلند فقط در خصوص وام هایی که از تضمین دولتی برخوردار نیستند، فعال است؛ زیرا بانک ها در مورد وام هایی که از تضمین دولت برخوردارند، رفتار متفاوتی در مقایسه با سایر وام ها از خود نشان می دهند. بر اساس در این مطالعه معلوم شده است که اثرات

منفی سیاست پولی انقباضی از نظر سرمایه و نقدینگی بر بانک های کوچک تر، بیشتر از بانک های بزرگ تر است. در این مطالعه هم چنین مشخص شده است که وام-دهی به خانوارها به اندازه وام دهی به بنگاه ها تحت تأثیر سیاست پولی قرار نمی گیرند. در مورد تأثیر سیاست پولی سختگیرانه بر حجم سپرده ها، نتایج حاصل از این تحقیق نشان می دهد که حجم سپرده ها، بخصوص سپرده های مدّت دار بطور مثبت، نسبت به سیاست های پولی انقباضی واکنشی نشان می دهد. این نتیجه غیر منتظره می تواند ناشی از چگونگی عملکرد سیاست پولی در هلند در زمان اجرای آن باشد. ماتوسک و سارانتیس (۲۰۰۸)، در مقاله خود پیرامون مجرای وام دهی بانک و انتقال پولی به این نتیجه رسیدند که در رابطه با مجرای وام دهی بانک در تمامی کشورها شواهدی موجود است اما شدّت آن در بین کشورها متفاوت است. آن ها بیان می کنند که چنین به نظر می رسد اندازه بانک و نقدینگی بیش ترین نقش را در واکنش بانک ها نسبت به تغییرات سیاست پولی ایفا کنند. هم چنین آن ها در مطالعه خود به بررسی عواقب کلان اقتصادی مجرای وام دهی بانک پرداختند و شواهدی دال بر ارتباط بین عرضه کلّ وام با فعالیت واقعی اقتصادی در کشورهای اروپای شرقی و مرکزی یافتند.

گانجی و یوان (۲۰۰۹)، در مقاله خود با عنوان «سودآوری بانک و مجرای وام دهی بانک: شواهدی از چین» به این نتیجه رسیدند که اثر سیاست پولی بر وام دهی برای بانک های بزرگ تر و بانک هایی که سطح پایین تری از نقدینگی دارند ضعیف تر است و لزوماً واکنش آن بانک ها به سیاست پولی با توجه به سرمایه متفاوت نیست. به علاوه برای شناسایی واضح تر مجرای وام دهی بانک آن ها آزمون کردند که آیا اثر سیاست پولی با توجه به سودآوری متفاوت است. نتایج بیانگر این هستند که بانک های سودآور حساسیت کمتری نسبت به سیاست پولی دارند چون زمانی که انقباض سیاست پولی منجر به کاهش سپرده ها می شود بانک-هایی که سودآوری کم تری دارند با هزینه بالاتر سرمایه مواجه خواهند شد.

در این پژوهش به منظور بررسی تجربی اثر تسهیلات بانکی به بخش خصوصی بر رشد اقتصادی، به پیروی از طاهیر و همکاران (۲۰۱۵) از الگو اقتصادسنجی زیر استفاده خواهد شد: (۳-۱) که در آن:

RGDP: نرخ رشد تولید ناخالص داخلی حقیقی

BP: تسهیلات اعطایی قرض الحسنه بانک ها در بخش های مختلف اقتصادی به صورت نسبتی از تولید ناخالص داخلی

EBP: تسهیلات اعطایی غیر قرض الحسنه بانک ها در بخش های مختلف اقتصادی به صورت نسبتی از تولید ناخالص داخلی

IRGC: مخارج مصرفی دولت به صورت نسبتی از تولید ناخالص داخلی

IGDP: مخارج سرمایه گذاری به صورت نسبتی از تولید ناخالص داخلی

INF: نرخ تورم بر اساس شاخص قیمت مصرف کننده

: جمله خطا

در ضمن برای داده های مورد نیاز از بانک اطلاعات سری زمانی بانک مرکزی کشور جمع آوری شده است.

معرفی آزمون هم انباشتگی جوهانسون - جوسیلیوس

این روش با یک الگو توزیع وقفه ای شروع می شود که می توان آنرا به صورت زیر بیان کرد:

که در آن یک بردار n متغیره، ماتریس ضرایب و بردار جملات اخلاص الگو است. اگر معادله (۳-۳) به صورت یک الگو تصحیح خطای برداری (VECM) نوشته شود، داریم:

در این حالت I ماتریس واحد خواهد بود و ماتریس مربع با مرتبه I بوده، که I تعداد بردارهای همجمعی است. حال دو ماتریس α و β به نحوی تعریف می شود که باشد که در آن ماتریس مربوط به ضرایب تعدیل بلندمدت و ماتریس ضرایب بلندمدت تعادلی است. (سطرهای ماتریس تعداد بردارهای همجمع متمایز را تشکیل می دهد). وقتی رابطه همجمعی وجود دارد، I ستون از ماتریس شامل I ترکیب خطی مستقل بین متغیرهای است، که هر یک پایا یا $I(0)$ هستند و $(n-I)$ ستون باقیمانده بردارهایی هستند که تشکیل فرایندهای ناپایای $I(1)$ را می دهند. با توجه به این که باید تنها بردارهایی از که $I(0)$ هستند در رابطه I وارد شوند، لازم است $(n-I)$ ستون آخر ماتریس عملاً صفر باشد. بنابراین تعیین این که چند بردار همجمعی در وجود دارد به آزمون این که چند ستون از ماتریس صفر است، برمی گردد. به عبارت دیگر آزمون همجمعی به تعیین رتبه ماتریس منجر می شود. برای تعیین تعداد این بردارهای هم انباشتگی می توان از آماره زیر که ماتریس اثر نامیده می شود، استفاده کرد.

در رابطه، Q نسبت تابع حداکثر راستنمایی مقید به تابع حداکثر راستنمایی غیرمقید، مقادیر ویژه و n تعداد مشاهدات می باشد. این آماره به گونه ای تنظیم شده است که وقتی هیچ بردار همگرایی در بین متغیرهای الگو وجود ندارد، کمیت صفر را ارائه می کند و در حالت وجود I بردار همگرایی، I مقدار ویژه (وجود خواهد داشت. آزمون دیگری که برای تعیین تعداد بردارهای همگرایی به کار برده می شود، آزمون حداکثر مقادیر ویژه می باشد که به صورت زیر نمایش داده می شود:

این آماره نیز از توزیع مجانبی برخوردار است و وجود I بردار همگرا را در برابر فرضیه مقابل وجود $I+1$ بردار، آزمون می کند.

۶- یافته‌های تحقیق

مرحله (۱): تعیین مرتبه بهینه الگو VAR با استفاده از معیارهای تعیین وقفه در این مرحله، لازم است مرتبه بهینه الگو خود رگرسیون برداری (VAR) با استفاده از ملاک‌های تعیین وقفه معین گردد. با توجه به اینکه دوره زمانی مورد مطالعه در این تحقیق ۲۹ سال می‌باشد، برای تعیین وقفه بهینه از معیار شوارتز - بیزین، که معمولاً وقفه کمتری را پیشنهاد می‌کند، استفاده شده است^۱؛ که بر اساس این معیار، وقفه بهینه برای الگو VAR یک تعیین شده است.

جدول ۱- تعیین وقفه بهینه برای الگو VAR (مأخذ: محاسبات تحقیق)

تعداد وقفه	معیار شوارتز - بیزین	معیار حنان کوئین	معیار آکائیک
0	33.51	33.31	33.22
1	30.67*	29.31	28.69
2	32.96	30.43	29.28
3	32.98	29.28*	27.60*

مرحله (۲): تعیین تعداد بردارهای هم‌انباشتگی

در این مرحله، تعداد بردارهای هم‌انباشتگی بین متغیرهای الگو با استفاده از آزمون‌های ماتریس اثر^۲ و حداکثر مقادیر ویژه^۳ تعیین می‌شود. نتایج این آزمون‌ها در جدول‌های ۲ و ۳ ارائه شده است. با توجه به نتایج گزارش شده، تعداد بردارهایی که توسط آماره آزمون ماتریس اثر بدست آمده، برابر دو و تعداد بردارهایی که توسط آماره آزمون حداکثر مقادیر ویژه بدست می‌آید برابر یک می‌باشد. در مورد نتایج متفاوت دو آزمون باید گفت: با توجه به اینکه روش حداکثر مقادیر ویژه ($\lambda_{\max}$)، دارای فرضیه مقابل دقیق و قوی‌تری است، معمولاً از این روش برای انتخاب تعداد بردارهای هم‌انباشتگی در اکثر مطالعات استفاده می‌شود. در ضمن، مطابق با مطالعات شبیه سازی مونت کارلو، در حالتی که جملات پسماند دارای توزیع نرمال باشد، نتایج آزمون حداکثر مقادیر ویژه از اعتبار بیشتری برخوردار است (اندرز^۴، ۲۰۰۴: ۳۶۲). بر این اساس نرمال بودن جملات پسماند با استفاده از آزمون جارك - برا مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به سطح احتمال ۰/۳۹ آماره کای دو آزمون جارك - برا، می‌توان گفت فرض نرمال بودن جملات پسماند در سطح احتمال مناسبی رد نمی‌شود؛ بنابراین، با فرض وجود یک بردار هم‌انباشتگی بین متغیرهای الگو، رابطه بلندمدت بین متغیرها خواهد شد.

جدول ۲- آزمون ماتریس اثر برای تعیین تعداد بردارهای هم‌انباشتگی ($\lambda Trace$) (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

Null Hypothesis	Alternative Hypothesis	Trace Statistic	Critical Value	Prob
$r=0$ *	$1 \geq r$	123.07	95.75	0.00
$r \leq 1$ *	$r \geq 2$	70.57	69.81	0.04
$r \leq 2$	$r \geq 3$	46.43	47.85	0.06
$r \leq 3$	$r \geq 4$	23.59	29.79	0.21

* معرف رد فرضیه صفر می‌باشد.

جدول ۳- آزمون حداکثر مقادیر ویژه برای تعیین تعداد بردارهای هم‌انباشتگی (λMax) (مأخذ: یافته‌های تحقیق)

Null Hypothesis	Alternative Hypothesis	Trace Statistic	Critical Value	Prob
$r=0$ *	$r=1$	52.50	40.07	0.00
$r=1$	$r=2$	24.14	33.87	0.44
$r=2$	$r=3$	12.14	21.13	0.53

* معرف رد فرضیه صفر می‌باشد.

۱. به دلیل کمتر بودن حجم نمونه از ۱۰۰ این معیار انتخاب شده است.

2. Trace Matrix Test
3. Eigen value Matrix Test
4. Enders

مرحله (۳): تخمین رابطه بلندمدت بین متغیرهای الگو

در این مرحله رابطه بلندمدت بین متغیرهای الگو تخمین زده شده و بردار نرمال شده نسبت به متغیر درون‌زای اول انتخاب می‌شود. بر این اساس رابطه بلندمدت به صورت زیر برآورد شده است:

$$RGDP_t = -49.13 + 3.39BP_t - 0.22EBP_t - 2.23GC_t + 0.16IGDP_t - 0.43_t - stat$$

9.05   -9.33   -5.18   1.13   -7.88

با توجه به رابطه بلندمدت برآورد شده نکات زیر قابل استنباط است:

ضریب مثبت و معنی‌دار ۳/۳۹ متغیر تسهیلات اعطایی قرض‌الحسنه به صورت نسبتی از تولید ناخالص داخلی (BP) نشان می‌دهد که تسهیلات قرض‌الحسنه و افزایش آن اثر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی ایران طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۶۳ داشته است؛ بنابراین و با هدف بهبود رشد اقتصادی بلندمدت توصیه می‌شود افزایش تسهیلات قرض‌الحسنه به عنوان یک متغیر اصلی در تابع هدف سیاست‌های پولی کشور لحاظ شود.

ضریب منفی و معنی‌دار متغیر تسهیلات اعطایی غیر قرض‌الحسنه بانک‌ها در بخش‌های مختلف اقتصادی به صورت نسبتی از تولید ناخالص داخلی (EBP) نشان می‌دهد که تسهیلات غیر قرض‌الحسنه و افزایش آن اثر منفی و معنی‌داری بر رشد اقتصادی ایران طی دوره تحت بررسی داشته است؛ بنابراین این قابل انتظار خواهد بود با جایگزینی سیستم تأمین مالی قرض‌الحسنه در برخی موارد به جای سیستم تأمین مالی نظام بهره و یا سیستم مبتنی بر سود، عرضه کل نیز افزایش یافته، به سمت راست منتقل شده و در در نتیجه اشتغال و تولید کل افزایش یابد.

ضریب منفی مخارج مصرفی دولت به صورت نسبتی از تولید ناخالص داخلی (GC) نشان می‌دهد مخارج مصرفی دولت در اقتصاد ایران بیش از حد ظرفیت کلی اقتصاد بوده و اثر منفی بر رشد اقتصادی بلندمدت داشته است. لازم به ذکر است افزایش بی‌رویه مخارج مصرفی به دلیل دامن زدن به بی‌انضباطی مالی دولت و تحت فشار قرار دادن بودجه کشور، می‌تواند اثر منفی بر رشد اقتصادی داشته باشد و به دلیل کاهش در پس‌انداز عمومی موجب کاهش سرمایه‌گذاری دولتی و به دلیل اثر جایگزینی و افزایش نرخ بهره اسمی و واقعی موجب کاهش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی می‌شود. این کاهش در سرمایه‌گذاری کل، خود موجب یک اثر منفی بر رشد اقتصادی بلندمدت خواهد شد (چپریتا و رودری، ۲۰۱۰: ۶).

اگرچه متغیر مخارج سرمایه‌گذاری به صورت نسبتی از تولید ناخالص داخلی (IGDP) از یک ضریب مثبت ۰/۱۶ برخوردار بوده اما این ضریب به لحاظ آماری معنی‌دار نبوده است؛ بنابراین می‌توان گفت سرمایه‌گذاری اثر معنی‌داری بر رشد اقتصادی ایران طی دوره تحت بررسی نداشته است.

بر اساس مبانی نظری موجود فرضیه اثر منفی نرخ‌های تورم بالا بر رشد اقتصادی در ایران پذیرفته می‌شود. لازم به ذکر است عدم بهبود شرایط تورمی کشور به دلیل افزایش هزینه مبادله و کاهش گذاری به سرمایه نفع فعالیت‌های غیرتولیدی، می‌تواند لطمات جدی به رشد اقتصادی بلندمدت وارد نماید.

مرحله (۴): تخمین الگوی تصحیح خطای برداری (VECM)

در این مرحله، الگوی تصحیح خطای برداری با هدف بررسی سرعت تعدیل خطای کوتاه مدت برآورد شده و نتایج مربوط به آن در جدول (۴-۵) ارائه شده است. با توجه به ضریب منفی و معنی‌دار جمله‌ی تصحیح خطا، می‌توان گفت که در هر دوره ۰/۲۷ از عدم تعادل کوتاه‌مدت برای رسیدن به تعادل بلندمدت تعدیل می‌شود.

جدول (۵-۵): تخمین الگوی تصحیح خطای برداری

نام متغیر	ضریب	انحراف معیار	مقدار آماره t استیودنت
$\Delta(RGDP)$	-----	-----	-----
C	1.55	1.09	1.41
ECM (-1)	-0.49	0.27	-1.77

نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

بانک ها به عنوان مهمترین و اصلی ترین بخش از بازار پول در اقتصاد ایران، وظیفه مدیریت و تدارک نقدینگی و هدایت آن به سمت فعالیت های مولد تولیدی و سرمایه گذاری را دارا می باشند، به طوری که که بخش عمده نقدینگی جامعه باید توسط نظام بانکی کشور برای سرمایه گذاری در بخش های مختلف اقتصادی هدایت و مدیریت شود. از طرف دیگر قرض الحسنه در قرآن به معنی قرض دادن به خداوند آمده و امری مقدس، ارزشمند معرفی شده که باعث کمک به نیازمندان و رفع معضلات اجتماعی می شود. بر این اساس نحوه کارکرد نظام بانکی در این حوزه از اهمیتی دو چندان برخوردار خواهد بود. بر این اساس نوع جهت گیری نظام بانکی ایران در راستای تحقق اهداف مبنای دین مبین اسلام و رشد اقتصادی دارای اهمیتی خاصی است که این مسئله باید مورد توجه خاص تصمیم سازان حوزه پولی و بانکی کشور واقع شود. بر این اساس مطالعه حاضر تلاش کرده است زمینه های قیاسی لازم در جهت مقایسه اثربخشی تسهیلات اعطایی قرض الحسنه را با سایر تسهیلات اعطایی فراهم آورد که ضمن نیل به سوی تکلیف الهی قرض الحسنه، پشتوانه های تجربی این مسئله را فراهم آورد. بر این اساس و با توجه به نتایج برآوردهای رگرسیونی، نتیجه گیری و پیشنهاداتی به شرح زیر مطرح می شود:

تسهیلات قرض الحسنه و افزایش آن اثر مثبت و معنی داری بر رشد اقتصادی ایران طی دوره ۱۳۹۵-۱۳۶۳ داشته است؛ بنابراین و با هدف بهبود رشد اقتصادی بلندمدت توصیه می شود افزایش تسهیلات قرض الحسنه به عنوان یک متغیر اصلی در تابع هدف سیاست های پولی کشور لحاظ شود.

تسهیلات غیر قرض الحسنه و افزایش آن اثر منفی و معنی داری بر رشد اقتصادی ایران طی دوره تحت بررسی داشته است؛ بنابراین توصیه می شود سیستم تأمین مالی قرض الحسنه در برخی موارد جایگزین سیستم تأمین مالی نظام بهره و یا سیستم مبتنی بر سود شود. مخارج مصرفی دولت در اقتصاد ایران بیش از حد ظرفیت کلی اقتصاد بوده و اثر منفی بر رشد اقتصادی بلندمدت داشته است. لازم به ذکر است افزایش بی رویه مخارج مصرفی به دلیل دامن زدن به بی انضباطی مالی دولت و تحت فشار قرار دادن بودجه کشور، می تواند اثر منفی بر رشد اقتصادی داشته باشد و به دلیل کاهش در پس انداز عمومی موجب کاهش سرمایه گذاری دولتی و به دلیل اثر جایگزینی و افزایش نرخ بهره اسمی و واقعی موجب کاهش سرمایه گذاری بخش خصوصی می شود. بر این اساس توصیه می شود با هدف کاهش مخارج مصرفی دولت اهدافی به صورت پلکانی و برای دوره های کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت اجرایی شود. سرمایه گذاری اثر معنی داری بر رشد اقتصادی ایران طی دوره تحت بررسی نداشته است. بر این اساس توصیه می شود با رفع موانع نهادی پیش پای جریان تولیدی و بهره وری کشور (به خصوص بخش خصوصی) و ایجاد زیرساخت های عمومی لازم زمینه اثرگذاری هر چه مثبت تر و معنی دار تر متغیر سرمایه گذاری بر سایر متغیرهای کلان اقتصادی مهیا شود.

اثر منفی نرخهای تورم بالا بر رشد اقتصادی در ایران پذیرفته شده، بنابراین توصیه می شود با هدف بهبود در رشد اقتصادی بلندمدت، کاهش تورم به عنوان یک متغیر محوری در تحلیل های پولی وارد شود.

منابع

۱. سعیدی، پرویز (۱۳۸۸). ارزیابی نقش تسهیلات شبکه بانکی در رشد اقتصادی. پژوهشنامه اقتصادی، ۶ (۳): ۱۹۳-۱۶۷.
۲. نیما محمدنژاد، محمدحسن فطرس و محمدرضا معصومی (۱۳۹۴). تحلیل ارتباط بین اعتبارات بانکی و رشد اقتصادی. نشریه اقتصاد پولی، مالی، ۲۲ (۱۰): ۲۱-۱.
۳. توکلی، محمدجواد، (۱۳۸۰) بررسی توزیع سود و زیان در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران طی دوره درس هایی در اقتصاد اسلامی،
۴. حبیبیان نقیبی، (۱۳۸۴)، مجید، «قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی». نامه مفید، ش ۳۱، قم، دانشگاه مفید
۵. کمیجانی، اکبر، و هادوئی نیا، (۱۳۷۷) علی اصغر قانون عملیات بانکی بدون ربا و کار، «درآمدی بر جایگاه قرض الحسنه در اسلام و اثرات اقتصادی آن»، ص ۴۶-۱۳
۶. کورنگ بهشتی، سیامک، (۱۳۸۹) «عملکرد نظام بانکی ایران و قانون عملیات بانکداری بدون ربا»، بانک و اقتصاد، ش ، مفید، ش ۱۴، ۱۳۷۷، ص ۲۵۴-۲۳۳
۷. محمدعلی و دیگران، (۱۳۸۷) ربا در نظر خواهی از اساتید حوزه علمیه قم ص ۲۳-۲۰ گرامی
۸. گرامی و سیداحمد مددی، نامه مفید، ش ۱۳، ۱۳۷۷، ص ۳۰-۷ محقق نیا، محمدجواد. ساختار بانکداری اسلامی و ارائه الگو برای ایران (رساله دکتری اقتصاد)، تهران، دانشگاه
۹. فیشر، استانی (۱۳۷۱)، اقتصاد کلان، ترجمه محمدحسین تیزهوش تابان، تهران: انتشارات سروش، چاپ اول: ص ۲۸۱.
۱۰. مارالانی، حسین (۱۳۸۵)، "بررسی تأثیر قرض الحسنه بر توزیع درآمد"، دانش پژوهان، شماره ۹.
۱۱. منتظر ظهور، محمود (۱۳۶۷)، اقتصاد، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ هفتم، ص ۲۶۶.
۱۲. (رادمر، ۱۳۹۰: ۴۱)، اثرات مثبت قرض الحسنه و رشد اقتصادی آن، ری، پژوهشگاه اندیشه اسلامی، چاپ دوم، صص ۸۸-۵۵.

۱۳. محقق نیا، مجید (۱۳۸۹). بررسی جایگاه قرض الحسنه در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران، معرفت اقتصاد اسلامی: مجله نور.
۱۴. گرجی، ابراهیم و معصومه علیپوریان (۱۳۸۰): تحلیل اثر آزادسازی تجاری بر رشد اقتصادی کشورهای عضو اوپک، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۰، صص
۱۵. گمرک جمهوری اسلامی ایران، سالنامه آمار بازرگانی خارجی، سال های مختلف. مرادی، محمدعلی و مریم مهدی زاده (۱۳۸۶): "تجارت خارجی و رشد اقتصادی ایران"،
۱۶. اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۳، صص ۳۸-۱۷۲. مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور، سال های مختلف.
۱۷. حسینی، محمد (۱۳۸۹)، رشد اقتصادی و مکانیزم های موثر بر آن یا تکیه بر تسهیلات قرض الحسنه، اقتصاد دانش، شماره دوم، پای ۲۱ و ۲۰.
18. Bekaert, G., & Harvey, C. (2005). Capital Markets: An Engine for Economic Growth. The Brown Journal of World Affairs, 5, 33–53.
19. Calderon, C., & Liu, L. (2008). The direction of Causality between Financial Development and Economic Growth. Central Bank of Chile, Working Papers N° 184(October).
20. Cottarelli, C., Dell’Ariccia, G. and Vladkova-Hollar, I. (2016). Early Birds, Late Risers, and Sleeping Beauties: Bank Credit Growth to the Private Sector in Central and Eastern Europe and in the Balkans. Journal of Banking & Finance, 29, 83-104.
21. Fink, G., Haiss, P., & Vuksic, G. (2004). Contribution of Financial Market Segments at Different Stages of development: Transition, Cohesion and Mature Economies Compared. Journal of Financial Stability; 5, 431–455.
22. Goldsmith, R. W. (1969). Financial Structure and Development. New Haven, Conn: Yale University Press.
23. Juselius, K. (2006). The Co Integrated VAR Model Methodology and Applications. Oxford University Press, New York.
24. Mankiw, N. G. (2007). Macroeconomics, 6 th Ed Worth Publishers, PP. 271-358.
25. Masten, B. A., Coricelli, F., & Masten, I. (2007). Non-Linear Growth Effects of Financial Development: Does Financial Integration Matter? Journal of International Money and Finance, 27, 295–313.
26. McKinnon, R. I. (1973). Money and Capital in Economic Development, Washington, DC: Brookings Institution.
27. Nili, M., & Rastad, M. (2007). Addressing the Growth Failure of the Oil Economies: The Role of Financial Development. The Quarterly Review of Economics and Finance, 46, 726–740.
28. Obamuyi, T. M.; Edun, A. T. and Kayode, O. F. (2012). Bank Lending, Economic Growth and the Performance of the Manufacturing Sector in Nigeria. European Scientific Journal. 8(3): 19-36
29. Tahir, S. H.; Shehzadi, I.; Ali, I. and Ullah, M. R. (2015). Impact of Bank Lending on Levine, R. Finance and economic growth: Theory and evidence. In P. Aghion, & S. Durlauf (Eds.), Handbook of Economic Growth. The Netherlands: Elsevier Science.
30. Tobechi F., Kevin, A. and Eyoghasim, M. (2016). Bank Lending and Output Growth in Nigeria. Journal of Economics and Sustainable Development. 7(7): 30-37

پژوهش در حسابداری و علوم اقتصادی

فصلنامه علمی تخصصی پژوهش
در حسابداری و علوم اقتصادی